لوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

د پښتو ژبي او ادبیاتو څانګه

د لیسانس دورې پایلیک

د ډاکټر عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهني مقالې ئې

Ketabton.com

راټولونه او اوډنه: محمد طاهر کریاب

لارښود استاد: پوهنیار مطیع الله روهیال

(۱۳۹۷) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

د پښتو ژبې او ادبیاتو څانګه

د لیسانس دورې پایلیک

د ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهنې مقالې ئې

راټولونه او اوډنه: محمد طاهر کریاب

لارښود استاد: پوهنیار مطیع الله روهیال

(۱۳۹۷) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز

ډاکتر عبدالحکيم هلالي د فراه ولايت د گلستان ولسوالۍ د کوتلک په کلي کې په ۱۳۱۴ل کال زېږېدلی دئ. لومړنۍ زده کړې ئې په نيمروز ولايت کې ترسره کړې، متوسطه او ثانوي زده کړې ئې(د اووم ټولگۍ څخه بيا تر دولسم ټولگۍ پورې) په کابل کې ښوونځی لوستی. ښاغلی هلالي د هېواد د سترو ژبپوهانو په لومړي قطار کې راځي، چې د ژبپوهنې په برخه کې ئې د دوکتورا ترکچې زده کړې کړې. خپلې مورنۍ ژبې پښتو ته ئې د ژبپوهنې په برخه کې د قدر وړ خدمتونه کړي، ځانگړي آثار ئې چاپ کړي او د ژبپوهنې په مختلفو برخو کې ئې په بېلابيلو مجلو اوجريدو کې مقالې خپرې کړې، چې په دې مونوگراف کې ما دده لنډ ژوند ليک، د آثارو معرفي او د ژبپوهنې اړوند دده مختلفې مقالې را اخيستې، چې دده دا مقالې تر ډېره د اوسني ليکدود سره برابرې او د مقاله ليکلو اُصول ئې په بشپړ ډول مراعت کړي. هلالي صاحب يو څو مقالې د ژبپوهنې په برخه کې د روسي ژبې څخه و پښتو ته را ژباړلې هم دي، چې زه په مونوگراف کې پر رېغبېدلی يم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلوړو زده کړو وزارت

کندهار پوهنتون

دژبو او ادبیاتو پوهنځی

تدریسي عمومي مدیریت

ښاغلي محمدطاهر کریاب د غلام نبي زوی د (پښتو) څانگي د څلورم کال محصل د (**ډاکتر عبدالحکیم هلالي پېژندنه او د ژبپوهني مقالې ئې**) تر عنوان لاندي خپل مونو گراف د علمي او اعتبار لرونکو منابعو او مأخذونو له مخي لیکلی دئ، تر اصلاح او ترتیب وروسته زما د تائید وړ وگرځېدی.

په درنښت

لارښود استاد

پوهنیار مطیع الله روهیال

ژوري هیئت:　　　　　　　　　　　　د سمینار د دفاع نېټه: ۲/ ۲ /۱۳۹۷ل

۱ـ نامزد پوهنیار جمیل الرحمن زېری

۲ـ پوهیالی عبدالواحد ریحان

۳ـ پوهیالی رحمت الله کتوازی

وکتل سو!

د لېسانس دورې مونوگراف په (بریالی) توگه د ( ) امتیازي نمرو په ترلاسه کولو د ژوري هیئت په حضور کي دفاع او د (پښتو) څانگي د مونوگرافونو د ثبت په کتاب کي په (عـــــــ) شمېره ثبت او صحت لري.

د څانگي آمر

پوهیالی عبدالواحد ریحان

د ژبو او اد بیاتو پوهنځی، د مونوگرافونو د ثبت په کتاب کي په (عـــــــ) شمېره ثبت دئ.

په درنښت

پوهنیار ذبیح الله ادیپال

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی رئیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لارښود استاذ نظر

اروابناد عبدالحکیم هلالي یو له هغو لیکوالو او مترجمینو څخه دئ، چي لوړي زده کړي ئې د ژبپوهني په ساحه کي کړي او په دغه ساحه کي ئې د ژوند تر پایه قلم چلولی دئ.

د مرحوم هلالي ټول اثار (کتابونه او مقالې) په پوره دقت او د علمیت او پوهي له نظره په لوړه سطحه کي ځای لري. دده د اثارو مطالعه د ادبیاتو د ټولو محصلینو له پاره ضروري ده، د ژبپوهني شاګردان او علاقمندان دده په اثارو کي ډېر څه موندلای سي. د ادبیاتو پوهنځی د څلورم کال محصل ښاغلي طاهر کریاب ته د مرحوم هلالي د ژوند، اثارو او ژبپوهني د برخي د مقالو راټولولو وظیفه ورکول سوه ښاغلي کریاب دا کار په پوره امانتدارۍ او احتیاط کړی دئ. خواري یې د قدر وړ ده. بریا دې مله وي.

په درناوي

مطیع الله روهیال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګند تیا

زه محمد طاهرد غلام نبي زوی د ژبو او ادبیاتو پوهنځی محصل دا ژمنه کوم چې دغه څېړنه او محتویات زما د ځانګړو هلو ځلو او کوښښونو نتیجه ده، ما د کوم بل لیکوال له اثارو څخه د نامه له ذ کر کولو پرته ګټه اخیستې نه ده.

په درنښت

محمد طاهر کریاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

مننلیک د رسول الله (ص) په هغه حدیث باندي شروع کوم، کوم چي رسول الله (ص) فرمایلي دي (من لم یشکرالناس لم یشکرالله)رواه ترمذي. یعني څوک چي د انسانانواحسان نه مني اوقدرداني ورځخه نه کوي هغه د الله(ج) احسان هم نه مني .

زه د دغې موضوع د لیکلو په لړکي د خپل لارښود استاذ نه یوه نړۍ مننه کوم چي له ماسره یې خپلي لازمي لارښووني په ورین تندي شریکي کړي اوهمدا ډول د خپل مور او پلار او وروڼو څخه ډېره مننه کوم چي دوی په دې سختو شرایطو کي زه دېته وهڅولم ترڅوخپل ځوان عمر د علم په زده کړه کي مصرف کړم د زړه له کومي ورځخه مننه کوم. همدا ډول د خپلو ټولو درنو استاذانو څخه هم نړۍ مننه کوم چی د زده کړیالانو د پوهاوي لپاره ئې د هر ډول وسایلو او میتودونو څخه کار اخیستی اومورږ ته ئې دغه علمي رسالت را په برخه کړی دئ.

په پای کي مننه کوم د ښاغلي جمعه خان بشیري، عبدالجلیل سیار اوملا محمد ناصرسعادت څخه، چي د مونوگراف د موادو د برابرولو په برخه کي یې نه ستړي کېدونکي هلي ځلي وکړي.

په ځانکړې توگه د خپل لارښود استاذ پوهنیار مطیع الله روهیال څخه پوره مننه کوم، چي د ډېرو مصروفیتونو سره سره یې زما د مونوگراف لارښوونه وکړه له الله تعالی نه ورته په باقي ژوند کي د لازیاتوکامیابیو هیله کوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

بسم الله الرحمن الرحیم.......... أ
د تائید سوي هیئت پاڼه.......... ت
د لارښود استاذ نظر.......... ث
څرګند تیا.......... ج
مننلیک.......... ح
سریزه.......... ۱
د څېړني اړتیا او موخه:.......... ۲
تېرو څېړنو ته کتنه:.......... ۲
د څېړني میتودولوژي:.......... ۲
په څېړنه کي ربړي، کړاونه او خنډونه:.......... ۲
دوهمه برخه.......... ۳
د دوکتور عبدالحکیم هلالي پېژندنه.......... ۳
د ډاکترهلالي ځیني آثار.......... ٤
۱ـ پښتو قاموس لیکنه:.......... ٤
۲ـ د پښتو ژبي د فونیمیکي الفباء لارښود:.......... ٤
۳ـ د پښتو ژبې فونولوژي:.......... ٤
۴ ـ الفبای زبان پشه یي:.......... ٥
۵- انګلیسي پښتو قاموس:.......... ٥
٦ - پښتوـ پښتو تشریحي قاموس:.......... ٥
ژباړي برخه:.......... ٥
۱ ـ زړه بوټی:.......... ٥
۲- بلوچ:.......... ٥
ژبــــپوهـــــــنه.......... ٦
د ژبپوهني موضوع:.......... ٦
د نورو علومو سره د ژبپوهني اړېکي:.......... ٦
د ژبپوهني ارزښت:.......... ۷
هلالي او ژبپوهنه.......... ۷
دریمه برخه.......... ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه..٩
د ژباړې ارزښت ٩
د ژباړې اړتیا ١٠
د ژباړې اصول ١٠
١. د ګټوري موضوع غوراوی.. ١٠
٢. پر موضوع برلاسي ده ١٠
٣ـ پر خپله موخنه ژبه برلاسي.. ١٠
۴ـ پر لومړۍ ژبه برلاسي... ١١
۵ـ د دواړو ژبو په توپیر پوهېدل ١١
٦ـ د امانت ساتنه ١١
د ژباړې ډولونه ١١
الف. د موضوع له پلوه ١١
١ـ علمي ژباړې ١١
٢ـ ژورنالیستي ژباړې.. ١١
٣ـ دیني ژباړې ١٢
۴ـ ادبي ژباړې ١٢
الف. منثوره ژباړه ١٢
ب. منظومه ژباړه.. ١٢
۵ـ ګړنۍ (شفاهي) ژباړې ١٢
الف. د ویناوال د لیکنو پر بنسټ ژباړه.. ١٣
ب. بند پر بند ژباړه ١٣
ج. هم مهاله ژباړه ١٣
ب. د ژبې له پلوه ١٣
١ـ کلمه په کلمه ژباړه.. ١٣
٢ـ جمله په جمله ژباړه ١٣
٣ـ آزاده ژباړه ١٣
۴ـ د ژباړې ژباړه.. ١٤
د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړه... ١٤
د هلالي د ژباړې ژبه ١٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هلالي د ژباړي کميت ۱٤
د هلاليد ژباړي ځانګړني ۱٥
د پښتو ژبي د کلام اجزاء ۱٦
۲ـ پښتو ګرامر: ۱۷
۳ـ د پښتو پښويه: ۱۷
۴ـ د پښتو ژبي يو بل ګرامر: ۱۷
۵ـ د پښتو ژبي ليار ۱۷
۷ـ پښتو ګرامر: ۱۷
۸ ـ د پښتو مفصل ګرامر: ۱۸
۹ـ ژب ښودنه(۱۳۴۷): ۱۸
۱۰ـ د پښتو ژبي لنډه ګرامري څېړنه: ۱۸
ګرامري کټګوری: ۱۸
کليمه او د کلام اجزاء: ۱۹
د اسم(نوم) کتګوري ۲۰
د اسم د عدد کټګوري: ۲۲
د حالت کټکوري: ۲۳
صفت ۲٥
د جنس کتګوري: ۲٦
د عدد کتګوري: ۲٦
د حالت کتګوري: ۲٦
قيد ۲۷
فعل ۲۸
مصدر ۲۸
فعلي صفتونه: ۳۰
د فعل معنوي اړخونه: ۳۱
د زماني کتګوري: ۳۲
ماضي فعل: ۳۳
۱ ـ دلازمي فعلونو ګروپ: ۳۳
۲ـ د متعدي فعلونو ګروپ: ۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ دریم گروپ فعلونه: ۳۳
دحال زمانه: ۳٤
راتلونکي زمانه: ۳۵
مختاړي(پریفکسونه) ۳۵
دشکل کتگوري ۳۸
دکلام د نورو اجزاوو څخه د فعل جوړېدنه ٤۰
۱ـ د صفتونوڅخه: ٤۰
د ژبو مارفولوژیکي ویش ٤۱
فرازیالوژي او سبکي علامې ٤۵
فرازیالوژي(۱): ٤۵
سبکي علامي: ٤۸
ختیځه ژبپوهنه ٤۹
د کلمو معنوي سپړنه ۵۳
دفلسفي اصطلاحاتو قاموس نومینالیزم او ریالیزم ۵٦
ژبه اوټولنه ۵۷
امونیمونه اوپه قاموس کي د هغوی راوړل ۵۸
د لغتونو گرامري خصوصیات ٦۱
په قاموس کي د لغتونو تلفظ لیکل او د خج ښوول ٦۵
د لغتونو انتخاب ٦۷
مقایسوي ـ تاریخي ژبپوهنه او ۱۹ پېړی ٦۹
ملاده گراماتیزم ۷۲
د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړي ۷٦
علمي جهان بیني او د ژبپوهني مسالې ۷٦
د ژبپوهني مسئلي ۷۹
علمي جهانبیني او ژبپوهني مسئلي ۸٤
د ژبي علایم ۸٤
پایله ۸۸
مأخذونه.. ۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

ژبپوهنه د يوې ژبې د بډايني او پرمختګ له پاره د ملا تير جوړوي، ژبپوهنه په نوره نړۍ کې ډېره پخوانۍ مخينه لري، خو په پښتو ژبه کې د ژبې، ژبپوهنې او ژبنيو مسايلو په اړه هغه ډول څېړني، چې د ژبپوهنې د نويو ژبپوهنيزو اصولو او پرنسيپونو له بنسټونو او اساساتو سره برابري وي، ډېرې نوي دي، يعنې دومره مخينه نه لري. په پښتو ژبه کې د ژبپوهنې د ځينو پوهانو د څېړنو او پلټنو پر بنسټ ژبپوهنه د يوه علم په توګه په افغانستان کې په ۱۳۴۰ ل کلونو کې د پښتو ژبې د څېړنو برخه ګرځېدلي او په دې اړه لومړي ګامونه اخيستل سوي دي. په افغانستان کې په پښتو ژبه کې د هرښېرت پېنزل د پښتو ګرامر تر ژباړې وروسته او د اروابناد محمد رحيم الهام د مقالو په خپرېدو سره د نوي ژبپوهنې پر اساس پښتو ګرامر ليکنې ته پام واړول سو او په دغه برخه کې د اروابناد الهام د پښتو ګرامر طرحه تر سرليک لاندې ليکنې د اوسنيو ژبپوهنيزو بنسټونو په رڼا کې ليکل سوي دي. په همدغه وخت کې ځيني لوستي افغان پوهان د وخت د حکومت په مرسته د لوړو زده کړو له پاره بهر ته واستول سول، (چې د هغو له جملې څخه ډاکتر عبدالحکيم هلالي د روسي هېواد ته واستول سو، چې د لېننګراد په ښار کې ئې خپلې زده کړې د ژبپوهنې په برخه کې د دوکتورا ترکچې ورسولې) هېواد ته په راستنېدو ئې د پښتو ژبپوهنې په بېلابېلو څانګو کې څېړنې او ليکني وکړې، چې د دوی ددې ليکنو په برکت د پښتو ژبپوهنې بنسټ هم پرېښوول سو. له ۱۳۴۰ل کال راهيسې د پښتو ژبې په برخه کې د اروابناد پوهاند محمد رحيم الهام، اروابناد دوکتور حبيب الله تږي، اروابناد دوکتور عبدالحکيم هلالي، پوهاند مجاور احمد زيار، دوکتور عبدالرازق پالوال، اروابناد نوراحمد شاکر، اروابناد دوکتور پولاد، اروابناد دوکتور دولت محمد لودين او ځينو نورو ژبپوهانو له لوري د نوي ژبپوهنې په رڼا کې په پښتو ژبه کې ژبنۍ څېړني پيل کېږي. د همدغو پوهانو د ليکنو له جملې څخه د ښاغلي دوکتور عبدالحکيم هلالي ليکنې د ژبپوهنې په برخه کې خورا غنيمت دي، دا چې د پوهنتون د څلور کلني دورې په پای کې هر محصل اړ دی، چې د خپلې څلور کلني دورې د زده کړو د دفاع په ننګه مونوګراف وليکي، نو ما دخپل مونوګراف موضوع د دوکتور عبدالحکيم هلالي پېژندنه او د ژبپوهنې اړوند دده مقالې وټاکل،که څه هم ژبپوهنه يوه سخته موضوع ده، خو په پښتو ژبه کې ئې سخته اړتيا ليدل کېدل، نو ددې ضرورت پر بنياد مې دا وپتيله، چې د دوکتور عبدالحکيم هلالي خورې ورې مقالې، چې د افغانستان په مختلفو جريدو او مجلو کې په مختلفو وختونو کې خپرې سوي سره راټولي کړم . ترڅو هغه محصلين او استاذان، چې د ژبپوهنې اړوند موادو ته اړتيا لري. په اسانۍ سره دغه غنيمت موادو ته لاس رسی پيدا کړي. دوکتور هلالي نه يوازې د ژبپوهنې اړوند کتابونه او مقالې ليکي، بلکي د اړتيا سره سم ئې د ځينو نورو بهرنيو ژبو څخه هم وخت په وخت د ژبپوهنې اړوند ژباړې کړي، ترڅو د ژبپوهنې په برخه کې د پښتو ژبې اړتيا پوره کړي او پښتو ژبه د ژبپوهنې په برخه کې بډايه کړي. ددې موضوع د بشپړولو په خاطر مې د علومو اکاډيمۍ او کابل عامه کتابتون ته هم سر ور ښکاره کړ. په کندهار کې د علامه رشاد اکاډيمي ډېره غنيمت وه او کار ئې ډېر راته اسانه کړ. د موادو په راټولو کې د کومې خاصې ستونزې سره نه يم مخ سوی، خو د مجلو او جريدو زوړوالي، کله کله د ځينو ګڼو نه شتون کار له خنډ سره مخ کوی، چې مجبوريدم د هغې ګڼې د پيدا کولو له پاره بلې داسې مرجع ته ورسم، چې هغه ګڼه ورسره موجوده وي. د جرېدو او مجلو څخه مې عکس په سمارټ تليفون سره اخيست بيا مې د عکس له رويه په کمپيوتر کې ټايپا وه.

دا چې دا ليکنې ډېرې پخوا سوي وي، نو (يا ګاني) چندان نه وي پکښې مراعت سوي. ما تر خپل وسه کوښښ کړی ترڅو ياګانې د اوسنې ليکدود سره سم مراعت کړم.

په درنښت او مينه

محمد طاهر کرياب

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه

د څېړنې اړتیا او موخه:

دا چې په پښتو ژبه کې د ژبپوهنې اړوند مواد خورا لږ وه، استاذانو او محصلینو به د لکچر او تدریس له پاره مواد د انګریزي سایټونو څخه را ژباړل، چې ځینې محصلینو به د انګریزي سره بلدتیا نه درلوده او د ستونزو سره به مخامخ کېدل. انترنټ ته نه لاس رسی او د انترنټ لوړه بیه بله ستونزه وه. وایې «آب درکوزه ما تشنه لبان می گردیم» موږ د ژبپوهنې اړوند ډېره ډاټا درلوده، خو خوره وره وه ما ددغې اړتیا د پوره کولو له پاره دغه مواد د مختلفو جریدو او مجلو څخه راټول کړل او موخه مې دا وه، چې دغه اړتیا مشبوع کړم.

تېرو څېړنو ته کتنه:

پر دغه موضوع تر دې مخکې هیچا کار نه دی کړی دا لومړی ځل دی، چې زه د ښاغلي عبدالحکیم هلالي پېژندنه کوم او د ژبپوهنې مقالې ئې د مختلفو جریدو او مجلو څخه راټولوم، یوازې سیال کاکړ په ادبي څېړو کې دده رنګه عکس راوړی او دده نوم ئې ورته لیکلی.

د څېړنې میتودولوژي:

دا یوه کتابتوني څېړنه وه، چې ما د کابل په عامه کتابتون، د افغانستان د علومو اکاډمۍ، علامه رشاد اکاډمۍ او د کندهار د اطلاعاتو کلتور ریاست په عامه کتابتون کې په خپل جیبي تلیفون باندې د مجلو، جریدو او کتابونو څخه عکسونه اخیستې وروسته مې هغه پرنټ کړې بیا مې ټایپ کړې او ترتیب کړې دي.

په څېړنه کې ربړې، کړاونه او خنډونه:

دا چې هیڅ کار بې ستونزو او کړاونو سرته نه رسیږي، نو زه هم د عکس اخیستلو پر وخت کله کله د داسې جریدو سره مخامخ کېدلم، چې زما د اړتیا پاڼه به څېرې سوې وه یا به هغه ګڼه نه وه ورسره موجوده. نو بیا مجبور وم چې ددغې پاڼې د پیدا کولو له پاره بل ځای ته ور سم نور له کومې ځانګړې ستونزې سره نه یم مخامخ سوی.

د څېړنې سوالونه:

ځینې پوښتنې، چې احتمال لري ستاسو په ذهن کې پیداسې او ماته ددې څېړنې په لومړیو کې پیدا وې په لاندې ډول دي:

ډاکتر عبدالحکیم هلالي څوک وو؟

هغه ترکومې کچې زده کړې کړې وې؟

ایا هغه د ژبپوهنې اړوند مستقل اثار لري ؟

ایا ژباړې ئې هم کړې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه برخه

د دوکتور عبدالحکیم هلالي پېژندنه

عبدالحکیم هلالي د قاضي عبدالقادرخان زوی، چي د فراه ولایت د گلستان ولسوالۍ دکوتلک په کلیکي په ۱۳۱۴ل نړۍ ته سترگي غړولي دي په خټه نورزی دئ.[۱]

هلالي خپلي لومړنۍ زده کړي په نیمروز ولایت کي تر سره کړي او ثانوي زده کړي ئې په کابل کي پای ته رسولي، د ثانوي زده کړو له پای ته رسولو وروسته په ۱۳۳۹ل کال د ادبیاتو او بشري علومو په پوهنځی کي شامل او په ۱۳۴۳ل کال کي ددغه پوهنځي له پښتو څانگي څخه د لیسانس په درجه فارغ سو، چي له فراغت څخه وروسته په پښتو ټولنه کي دمسلکي غړي په توگه ومنل سو او په ۱۳۴۴ل کال کي د همدې علمي څېړنیز مرکز له خوا پخواني شوروي اتحاد (اوسنۍ روسیې) ته واستول سو، چي هلته ئې خپلي زده کړي د ژبپوهني په څانگه کي د لیننگراد په ښار کي ترسره کړي.

او په ۱۳۵۰ل کال کي د دوکتورا د سند د ترلاسه کولو وروسته بیرته هېواد ته راستون سو او د تېر په څېر ئې په پښتو ټولنه کي د مسلکي غړي په توگه دندې ته دوام ورکړ، چي له دې وروسته ئې دغه لاندې دندي ترسره کړي دي:

دندي:

د ۱۳۵۵ ل کال د مرغومي د میاشتي په ۱۴ د پښتو څېړنو د بین المللي مرکز د لوی آمر په توگه مقررسو او دغي دندي ته ئېد ۱۳۵۷ ل کال د غويي تر میاشتي ادامه ورکړه. (وروسته د دغه مرکز د ریاست سطحي ته لوړ سو).

دکتور هلالي د ۱۳۵۷ ل کال د غويي له میاشتي وروسته په پښتو ټولنه کي د ژبپوهني د څانگي مسلکي غړی سو.

په ۱۳۵۷ل کال کي، چي کله پښتو ټولنه په علومو اکاډمۍ بدله سوه(۱۳۵۷ل کال د زمري ۱۵) د همدې کال د تلې د میاشتي په ۲۳ نېټه د علومو اکاډمۍ د ټولنیزو علومو د انستیتوت رئس وټاکل سو.

کله چي هلالي د ټولنیزو علومو له انستیتوت څخه تبدیل سو د ژبو او ادبیاتو د مرکز د ژبپوهني په لوی مدیریت کي غړی سو، چي ډېر وخت ئې په همدې څانگه کي دنده ترسره کړه.

نوموړي « د پښتو ژبي فونولوژي » ترسرلیک لاندي یو علمي اثر همدلته ولیکئ، چي د نورو سندونو په بشپړولو سره ئې په همدې اثر د سرڅېړونکي(اوس څېړنپوه) علمې رتبه هم تر لاسه کړه.

معصومه عصمتي، چي د علومو اکاډمۍ د ټولنیزو علومو د مرکز علمي غړې وه

په ۱۳۶۹ل کال ئې د ډاکتر نجیب الله د حکومت کابیني ته لار وموندله او د پوهني وزیره سوه. دغه مهال دکتور عبدالحکیم هلالي ددې په وړاندیز د پوهني د وزارت د معین په حیث وټاکل سو، چي وروسته د همدې وزارت سلاکار سو،کله چي د ډاکتر نجیب الله حکومت ړنگ سو او واک مجاهدینو ته په لاس ورغی دغه مهال هم څه موده د یاد وزارت سلاکار وو. وروسته چي کورنۍ کور ورانونکي تنظیمي جگړي د قدرت د لیونیانو تر منځ اوج ته ورسیدې، نور نو ډاکتر هلالي هم په کابل کي د پاته کېدو ځواک او توان له لاسه ورکړ.

ډاکتر هلالي پر خپلې مورنۍ ژبي پښتو سربېره په دري، روسي او انگلیسي هم پوهېده.

ډاکتر هلالي د ۱۳۷۳ل کال د جدي پر ۲۹ له دې نړۍ څخه د تل له پاره سترگي پټي کړي.

څېړنپوه عبدالحکیم هلالي د خپل وخت ښه لیکوال، ژبپوه او ریښتنی هېوادپال شخصیت وو.

---

[۱] سیار، عبدالجلیل، تلیفوني مکالمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د خپل فرهنګي ژوند په بهير کي ډېر کتابونه او مقالې ليکلي او يايې ژباړلي دي، چي د علومو اکاډيمۍ او ځينو نورو خپرندويه ټولنو خپاره کړي دي.

د ډاکترهلالي ځيني آثار

۱ـ پښتو قاموس ليکنه:

د ډاکتر عبدالحکيم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۵۴ل کال د وري په مياشت کي د پښتو ټولني لخوا د ۵۰۰ ټوکه په شمېر د محمد شيرين سنګري په اهتمام له چاپه راووت. کتاب ټولي ۱۲۵ پاڼي لري. په لومړي پاڼه کي د کتاب نوم په غټ فونټ، وروسته د ليکوال نوم ورپسي د خپرندويه ټولني نوم په بله پاڼه کي، چي کومه شمېره او د الفباء د حروفو حساب نسته د کتاب فهرست راغلی، وروسته د کتاب سريزه چي د هغه وخت د پښتو ټولني رئيس څېړنوال محمد صديق روهي په دوه مخه کي پرليکلي په لومړۍ شمېره مخ کي د لومړۍ خبرو تر سرليک لاندي راغلي.
کتاب پر دوو برخو ويشل سوی په لومړۍ برخه کي د پښتو قاموس ليکني لنډه تاريخچه راغلي.
په دوهمه برخه کي د قاموسي مقالي، د لغتونو انتخاب، امونيمونه، د لغتونو د تلفظ افاده، د خج ښوونه، د لغتونو ګرامري خصوصيتونه، د کلمو سپړنه، سبکي علامي، فرازيالوژي، مأخذونه او د سمون ليک عنوانونه راغلي.

۲ـ د پښتو ژبي د فونيميکي الفباء لارښود:

دپښتو ژبي د فونيميکي الفباء لارښود دڅېړنوال ډاکتر عبدالحکيم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۵۵ل کال پښتو ټولني د ژبپوهني څانګي لخوا د محمد شيرين په اهتمام چاپ سوی دئ. تر وقايې وروسته د کتاب نوم، د ليکوال نوم، د خپرندويه ټولني نوم په غټ فونټ ليکل سوي دي په ورپسي پاڼه کي د سردار محمد داود خان عکس په رنګه ډول راوړل سوی تر عکس لاندي په شين رنګ چاپي خط ليکل سوي: ښاغلی محمد داود د افغانستان د دولت رئيس او صدر اعظم، په وروسته پاڼه کي چي هيڅ شمېره نه لري د «پېژندنه» تر عنوان لاندي د هغه وخت د پښتو ټولني د رئيس څېړنوال محمد صديق روهي يو مخيزه ليکنه راغلي بيا د کتاب فهرست په يو مخ کي راغلی. دا کتاب ټول ۵۳ مخه دی، چي پر دوو برخو ويشل سوی په لومړۍ برخه کي ئې سريزه، د پښتو ژبي منل سوي فونميکه الفبي، د فونيمکي الفبي احتياطي توري، فونيمکه الفبي او دخيلي عربي کلمې او د پښتو بشپړه فونميکه الفبي عنوانونه راوړل سوي دي.
دوهمه برخه ئې د شعر او پښتو لنډيو ځيني نموني، چي په فونيميکي الفبي ئې هم ليکي د فونيميکي الفبي د ښه زده کړي په خاطر ئې راوړي دي.

۳ـ د پښتو ژبې فونولوژي:

د پښتو ژبي فونولوجي د ډاکتر عبدالحکيم هلالي اثر دئ، چي په ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ژبو او ادبياتو مرکز د پښتو ژبي او ادبياتو انستيتيوت د دوه زره ټوکه په شمېر د ښووني او روزني په مطبعه کي چاپ کړی. مهتمم ئې اسدالله دئ. دا کتاب ټول ۱۵۶ مخونه لري، چي ليکوال په پنځه مخه کي مقدمه پر ليکي، کتاب پر درې فصلونو وېشل سوی. په لومړي فصل کي د پښتو ژبي د فونيمي جوړښت په باب پخوانۍ څېړني راوړل سوي. په دوهم فصل کي فونولوجي، د فونيم مفهوم او ښېلونه، د فونيم تعريف، فونيم او الوفونونه، د پښتو ژبي د لوېديځي څانګي د فونيمونو سيستم، واولونه او کانسوننټونه، واولونه، کانسوننټونه او د پښتو ژبي د دفتانګو مسئله عنوانونه راغلي. په دريم فصل کي پره سوديکه، لغوي خج، سيلاب، آهنګ، ضميمه، نتيجه، مأخذونه او منابع راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ـ الفبای زبان پشه يي:

د ډاکتر عبدالحکيم هلالي بل اثر، چي الفبای زبان پشه يي نوميږي د محمد زمان کُلمانی او سيد اعظم الينايي سره ئې په ګډه د پوهاند محمد رحيم الهام ترنظر لاندي د محمد سرور پاکفر په اهتمام، چي د خراسان په مجله کي خپور سوی په ۱۳۶۷ل کال د علومو اکاډيمۍ د ژبو او ادبياتو مرکز د دري ژبي او ادب د انستيتيوت له خوا د ۲۰۰۰ ټوکه په شمېر چاپ سوئ

کتاب ټول ۲۳ صفحي دئ د يادوني وړده ، چي دا کتاب په دري ژبه ليکل سوئ.

په دې کتاب کي د پشه ئې ژبي الفباء په مکمل ډول د مثالونو سره په عربي او فونيمکي ليکدود تشريح سوي ده.

۵- انګليسي پښتو قاموس:

پښتو ټولنې، دولتي مطبعي په ۱۳۵۴ل کال کي چاپ کړی. دا اثر ئې د ځينو نورو پوهانو سره په ګډه ليکلی دئ.

٦ - پښتو- پښتو تشريحي قاموس:

دغه اثر د يوې ډلي پوهانو له خوا په څلورو ټوکونو کي د ک تر توري ليکل سوی. ډاکتر هلالي هم ددې قاموس په څلورو سره ټوکونو کي د ليکوالي ډلي غړی و.

ددې قاموس لومړی ټوک په ۱۳۵۸ل کال کي، دوهم ټوک ئې په ۱۳۶۰ل کال، دريم ټوک ئې په ۱۳۶۱ل کال اوڅلورم ټوک ئې په ۱۳۶۵ل کال په دولتي مطبعه کي چاپ سوي دي.

د ژباړي برخه:

۱ ـ زړه بوډۍ:

زړه بوډۍ د ماکسيم کورکي اثر دئ، چي ښاغلي عبدالحکيم هلالي ژباړلی دا اثر د روسي ژبي څخه مستقيم پښتو ته ژباړل سوی، چي په روسي ژبه کي ئې نوم ايزرګيل دئ. په دې اثر کي کورکي فلکلور د ادبياتو د لندي کيسي په ژانر کي ځای کړی. هلالي صاحب په دې ژباړه کي، خپل د ژباړي مهارت ښودلی د کتاب په لوستلو د سړي داسي ګومان راځي، چي کورکي خپله دا اثر په پښتو ژبه ليکلی.

دا اثر په ۱۳۶۴ل کال د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت د علومو اکاډمۍ د نشراتو او کتابخانو د رياست لخوا چاپ سوی. د زړي بوډۍ ايزرګيل د داستان په ارتباط د يو څو لنډې خبري تر عنوان لاندي د هغه وخت د افغانستان دعلومو اکاډمۍ د نشراتو او کتابخانو رئيس محمد ابرهيم عطائې څلور مخه ليکنه راغلي. وروسته د کتاب اصلي متن شروع کېږي، چي ټول ۲۳مخه دئ.

۲- بلوچ:

دغه اثر ئې له روسي ژبي څخه را ژباړلی او د علومو اکاډيمۍ د اجتماعي علومو د مرکز لخوا په ۱۳۶۴ل کال چاپ سوی دئ، اصلي ليکوال ئې م.ګ.پيګولين دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبـــپوهــــــنه

ژبپوهنه هغه علم دئ، چي د هغي په وسيله د ژبي دا خلي ساختمان او جوړښت تر څېړني لاندي نيول کېږي. ژبپوهنه يو علم دئ. ددې علم اصلي موضوع ژبه ده. دې علم ته په پارسي «زبانشناسي» او په عربي علم الغة ويل کېږي. په انگريزي ژبه کي د ژبپوهني معادله کلمه لينگويستکس linguistics ده.

انگريزي ته دا کلمه له لاتين لينگوه lingua څخه داخله سوېده. Lingua د ژبي معنا لري او وروستاړی استيکه astica ئې له يوناني څخه ورسره يو ځای سوی دئ چي د«پوهني» معنا لري. د دغو دوو کلمو له يوځای کېدو څخه لنگويستيکه اصطلاح رامنځته سوې ده، چي په نړيواله سطحه د ژبپوهني له پاره کارېږي. تردې مخکي ژبپوهني ته فلالوژي (philology)اصطلاح کارېده. [۲]

د ژبپوهني موضوع:

د ژبپوهني موضوع ژبه ده.د ژبپوهني عالم ته ژبپوه ويل کېږي. د ژبپوه کار دادئ، چي د ژبي جوړښت او رغښت ورمعلوم وي. ځيني کسان داسي فکر کوي، چي ژبپوه د ژبي د زده کړي سره سروکار لري، دغه ډول فکر کول يوه سهوه ده، ژبپوه او ژبپېژاند دوه بيلا بيل خلک دي، چي د يوه کار د ژبي د ساختمان سره دئ او بل د ژبپوهني موضوع هم ژبه ده نه د ژبي زده کړه. ژبه او ژبپوهنه دوه بېل بېل واقعيتونه دي. داسي بايد ونه فهمول سي، چي ژبپوهنه گوندي د ژبي د زده کړي معنی لري. ژبپوهنه ددې له پاره لوستل کېږي، چي د ژبي په باب يوه تيوليزه پوهه ترلاسه سي او په تيوريکي ډول پرې د يوې بشري پوهني په توگه علمي تنده ماته سي. د ژبي پيدايښت، څرنگوالی، جوړښت، دنده، اوښتنه، پرمختيا، پراختيا، ډېرښت، د ببلابېلو ژبو کورنۍ، ځانگي او لهجي او نوري اړېکي سره د ژبي د زده کړي او داسي نور نظري او علمي مسائل ئې وڅېړل سي.

پرلوړو مسايلو سربېره ژبپوهنه د نورو علومو لکه ساه پوهنه، فلسفه، توکمپوهنه او داسي نور اجتماعي علومو سره اړېکي لري، چي وروسته به د هري ځانگي سره د ژبپوهني پر ارتباطاتو باندي لنډې خبري وسي.

په هر ډول د ژبي زده کړه او د ژبپوهني زده کړه توپير سره لري. په دې توگه بايد د ژبي زده کړه او د ژبپوهني زده کړه سره گډه نه سي، داچي وايو پلانی ژبپوهاند دئ دا معنا نه لري، چي هرو مرو به په ډېرو ژبو پوهيږي او ږغېږي. که څوک په ډېرو ژبو پوهېږي بې له دې چي ژبپوهنه ئې لوستي وي يا په پوهنيز ډول پوه سي، ډېر ژبی(پولي لينگوال) يا دوه ژبی (بای لينگوال) ئې بللای سو، نه ژبپوهاند. په پارسي ژبه کي لومړي ته (زباندان) او دوهم ته (زبانشناس) وائې

د نورو علومو سره د ژبپوهني اړيکي:

ژبپوهنه د يوه علم په توگه د شلمي پېړۍ له نوښتونو څخه گڼل کېږي. دغه علم له ډېرو ټولنيزو علومو سره يو جانبه او له ځينو نورو سره متقابله ټينگ اړېکی لري. په دې ډول چي ځيني علوم د خپلو څېړنو د بشپړولو له پاره له ژبپوهني څخه مرسته غواړي او پرځنگ ئې ځيني علوم او پوهني له ژبپوهني سره مرسته کوي. ژبپوهنه له منطق سره نږدې اړېکي لري، ځکه د منطق مهم عنصر ژبه ده. همدارنگه له طب او طبابت سره هم ارتباط لري، ځکه چي خبري د عصبي رشتو سره ربط لري. ژبپوهنه د فزيک له علم سره هم تړلې ده. فزيکي ږغپوهنه (Acoustic phonetics) د ږغونو خصوصيات د لوړوالي او کښته والي له پلوه څېړي. د تاريخ سره ئې اړيکي نه شلېدونکي دي. ځيني پوهان عقيده لري:

---

[۲] شاکر،نوراحمد،(ژبنی څېړني) ۷مخ،۱۳۵۰ل چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک د یوه اوولس په ژبه او د هغه په ادبي خصوصیاتو او کیفیاتو باندي ونه پوهېږي د علم په دنیا کي حق نه لري، چي د هغه اوولس تاریخ ولیکي.

د ژبپوهني ارزښت:

ژبپوهنه د ژبو او ادبیاتو د پوهنځی له اساسي او اختصاصي مضامینو څخه شمېرل کېږي، چي ددغه پوهنځی په ټولو سمسترونو کي تدریسیږي. له دغه ځایه د ژبپوهني ارزښت، اهمیت او مهم والی معلومېدای سي. د ژبپوهني اړیکي د اجتماعي علومو د نورو مضامینو سره دي علم ته نور هم ارزښت ورکړی دئ.

د ځمکي پرمخ ټولني سره مختلفي دي او دا توپیرونه په ګڼو برخو کي ددې لامل سوي، چي ټولني سره تفکیک او څرګند توپیر ئې وسي. که د خپل کور، سیمې او ټولني ئې را پیل کړو او بیا پسي نورو ټولنو ته سر ورښکاره کړو، نو د ژبني ویش له مخي ټولني او کورنۍ په یو ژبیزي، دوه ژبیزو او په ګڼ یا څو ژبیزو باندي ویشل سوي دي. د همدغه وېش له کبله د ژبي په تېره د ژبپوهني زده کړه مهمه او ارزښتمنه ده.

دا ددې په خاطر چي ژبپوهنه د ژبي یا ژبو علمي زده کړه او پر هغې پوهاوی دئ. انسان یو ټولنیز موجود دی په ټولنه کي په هره ساحه کي چي وي راکړي ورکړي ته اړ دی او د اړیکو نېولو له پاره ترهڅه د مخه وسیلي ته اړتیا ده؛ یوازیني وسیله، چي په ټولنه کي د انسانانو اړیکي ټینګوي او د چارو په ښه سمبالښت کي ورسره مرسته کوي ژبه ده.

موږ په کور، لار، کوڅه، جومات، روغتون، ښوونځی، پوهنتون، موټر، دفتر، ښار او بازار او د خپل چاپېریال په هره برخه کي چي یو ژبي ته اړ یو، د ژبي پر مټ لومړی اړیکه ټینګه او بیا خپل هدف ته د رسېدو له پاره ګټې لاري خپلوو. ښایې ځینو ته به ژبه یوازي همدومره ارزښتمنه وي، چي خبري په کوو او اړیکه نېسو او تر دې پورته ژبه هیڅ ارزښت نه لري، خو هغوي هیڅکله د ژبي په هکله ژور فکر نه دی کړی او د ژبي جوړښت ته نه دي ځیر سوي، دا چي یوه ژبه څنګه را منځ ته کېږي، ږغېزي رغنده توکي ئې څه دي، ولي رامنځ ته کېږي، ولي ژبي سره توپیر لري، ولي موږ په ټولو ژبو نه پوهیږو یا خبري نه سو په کولای.

دا د یو عادي کس کار نه دی او نه هم یو عادي کس ددې دروند بار له عهدي وتلی سي، دا یوازي د ژبپوه کار دی، څو ژبه را وسپړي، وې شنې، په بېلا بېلو برخو او رغنده توکو ئې رڼا واچوي.

پر ژبپوهنه باندي پوهېدنه،که څه هم هرچاته ضروري ده، خو ښوونکو، څېړنکو، مبلیغینو، خطیبانو، ویناوالو، خبریالانو او لیکوالانو ته خو ضروري ګڼل کېږي.

هلالي او ژبپوهنه

ژبپوهنه هغه علم دئ، چي د هغي په وسیله د ژبي دا خلي ساختمان او جوړښت تر څېړني لاندي نیول کېږي. د ژبپوهني موضوع ژبه ده. ډاکتر هلالي د پښتو ژبي، ژبپوهني ته خورا غنیمت کار کړی دئ. ده هغه وخت د پښتو ژبي د ژبپوهني اړوند څېړني پیل کړي، چي په پښتو ژبه کي د ژبپوهني اړوند مواد خورا محدود وه. ښاغلي هلالي د پښتو ژبپوهني په مختلفو برخو کي څېړني او پلټني کړي دي، لکه: قاموس لیکنه، هلالي نه تنها د پښتو قاموس لیکني تر عنوان لاندي ځانګړی اثر لري، بلکي د قاموسونو او قاموس لیکني اړوند خورا ډېري مقالې هم لري.

همدارنګه هلالي د ژبپوهني د فونولوژۍ په ساحه کي په زړه پوري او د ارزښت وړ کار کړی دئ. د پښتو ژبي فونولوجۍ تر عنوان لاندي یو مستقل اثر لري. ددې ترڅنګ ده د ژبنۍ مسئلي، د ژبو مافولوژیک ویش، د پښتو ژبي د کلام اجزا، د کلمو معنوي سپړنه، د فلسفي اصطلاحاتو نومینالیزم او ریالیزم، د فلسفي اصطلاحاتو قاموس، ژبنی سبک، نوی پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاموس، فرازیالوژي، سبکي علايم او داسي نوري.... مقالې د ژبپوهني اړوند کښلي دي، چي « موشت نمونه د خروار ده ». هلالي د اړتیا پر بنسټ د ژبپوهني په برخه کي ځیني مقالې را ژباړلي هم دي، تر څو په پښتو ژبه کي د ژبپوهني په ساحه کي د موادو د کمبود تشه ډکه کړي او د دغو ژباړو پر بنیاد د راتلونکي نسل لیکوال په پښتو ژبه کي نوي پنځوني وکړي (چي دا کار پخوانیو ملتونو هم کړی او تجربه سوی دئ. د عباسي خلیفه گانو خصوصاً هارون الرشید او نورو علم دوستو پاچاهانو په وخت کي، چي کوم کتابونه او آثار د یوناني او رومي ژبي څخه د دوو پېړیو په جریان کي را ژباړل سوي وه. کله چي په سلیبي جگړو کي د یونانیانو او رومیانو علمي آثار او کتابونه له منځه ولاړل. بیا چي یونانیانو و غوښتل هغه آثار بیرته خپلي ژبي ته ترجمه کړي، نو دوی دا کار د څلورو پېړیو په جریان کي وکړای سو. نو ددې څخه معلومه سوه، چي اسلامي علماوو د یونانیانو د کتابونو د ژباړي څخه په الهام سره هغومره نور اثار پنځولي وو).

هلالي صاحب په روسي زبپوهنه کي هم ژوره مطالعه درلوده او د روسي ژبي څخه ئې ځیني داسي موضوعات د ژبپوهني په برخه کي خپلي مورنۍ ژبي پښتو ته را ژباړلي، چي په هغه وخت کي په اروپایي ژبپوهنه کي لاتر اوسه نه وه څېړل سوي.

هلالي صاحب د نوي ژبپوهني له آرونو او اُصولو سره پوره بلد و او څېړني ئې د نوي ژبپوهني د معیارونو پر بنیاد کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریمه برخه

ژباړه

ژباړه د علم د عامېدلو او د فکر د خورېدلو یوه داسي وسیله ده، چي علم او پوهه نړۍ واله کوي، فکر او فن د انسانانو تر منځ شریکوي. د علامه رشاد په وینا ژباړه د مدنیتونو تر منځ د لېږد ـ رالېږد یوه اغېزناکه وسیله ده، چي ملتونه او وګړي په فکري او ذهني لحاظ سره تړي، تر ډېره ئې له خپلمنځي احساساتو څخه خبروي او له همدې لاري ځانته د پرمختګ دریځې پرانیزي، چي په پایله کي خپل کلتور، ژبه او نور بډایوي؛ نو په لنډ ډول ویلای سو، چي ژباړه د هر فرهنګ او ادب یا په ټولیز ډول د هري ژبي له پاره یوه داسي زینه ده، چي د راتلونکي له پاره د پرمخیون او پرمختیا ضمانت کوي.

حبیب الرحمن هاله په خپل اثر (اساسات ترجمه) کي وایي: ژباړه هغه هنر یا وړتیا ده، چي مانا او منځپانګه یعني ضروري پېغامونه، معلومات او پوهه پرې له یوې ژبي نه بلي ته اوړي. له یوې ژبي نه بلي ته د لیکلو آثارو یا خبرو داسي اړول، چي لوستونکي پرې پوه سي او ګټه ترې واخلي.

ژباړن له یوې ژبي نه بلي ژبي ته ناقل او شناند ته وایي. مرحوم دهخدا په خپله وییزېمه کي وایي: ژباړن هغه کس ته وایي، چي ژبه په بله ژبه واړوي.

ژباړه په اصطلاح کي د لومړۍ ژبي د کلمو له پاره د نژدې او دقیقو انډول موندلو ته وایي، خو چي د لیکوال ویندود (روش) او سیاق خوندي وي. ژباړه له یوې ژبي نه بلي ته د افکارو، غوښتنو، قوانینو، کیسو، هنرونو، پوهنو او نورو د لېږد وسیله او د ناهمژبو خلګو تر منځ فرهنګي تړښت او اړیکه ده.[٤]

د ژباړي ارزښت

ژباړه د تاریخ په بهیر کي د پاملرني وړ ګرځېدلې او د اړیکوزلو (ارتباطي وسایلو) د سرلیک په توګه د وګړو د پاملرني وړ ګرځېدلې ده.

نن ورځ د ژباړي له ارزښت څخه سترګي نه سو پټولای، د ژباړي د اهمیت په اړه یوازي دومره وایو، که چېري ژباړه نه وای؛ نو له نورو ملتونو څخه به مو هېڅ ډول پوهه او معلومات نه درلودل؛ ځکه چي انسانان د یو او بل علم او فن ته اړتیا لري.

د یوې پرمختللي ژبي له ډېرو غوره ټکو څخه یو هم د هغې ژبي په لمن کي د ډېرو او هر اړخیزو آثارو شته والی دئ، چي له بېلا بېلو ژبو او سرچینو څخه ئې په بېلابېلو برخو (سیاسي، حقوقي، علمي، ادبي، فرهنګي او نورو) کي ژباړل سوي آثار ولري. په دې ډول به هم له یوې خوا د ژوند د بېلابېلو برخو او نړۍ والو مسلو په اړه معلومات ولري او هم به د همدغې ژبي د علم او پوهي خاوندانو ته د ډېرو مأخذونو درلودونکې وي.[٥]

---

[٣] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ١٣٩٣. ل، م ١.

[٤] ـ ښکلی، اجمل، د ژباړي اصول، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ١٣٩٣. ل، م ١ـ ٢.

[٥] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد، ١٣٩٣. ل، م ١٥.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې اړتیا

ارستو وایي چې انسان مقلد دئ. ماشوم له خپل شاوخوا ژبه، ناسته پاسته او نور ژوند زده کوي. دغسې ټولنې له یو بله زده کړه کوي او د دې علمي او فرهنګي زده کړې له پاره ژباړه ښه لار ده. د علمي او ادبي پرمختګ له پاره هم ژباړه اړینه ده.

ژباړه ژبه له علمي او ادبي پلوه بډایه کوي. بډایه ژبه هغه ده، چې پر هرې علمي او ادبي موضوع په کې آثار وي او دا کار له ژباړو پرته ناشونی دئ. ژباړه لوستونکي د نورو ژبو له احتیاجه خلاصوي.[6]

لکه څنګه چې ژباړه یوه علمي، سیاسي، دیني او کلتوري اړتیا ده؛ نو په کار ده، چې موږ هم د دې اړتیا په پام کې نیولو سره متې رابډ وهو. نن ورځ له ژباړې نه د دیني علمونو، فنونو، روانو چارو او په بېلابېلو ډګرونو کې ګټه اخیستل کېږي.

له دې اسیته ویلای سو، چې ژباړه مو د ژوند، علم او پوهې په ډګر کښې ډېرې اړتیاوې راپوره کوي او شا ته پاته ملتونه کولای سي، د ژباړې په مټ خپله ژبه غني کړي او هم د اوسنۍ نړۍ له ټکنالوژۍ څخه پوره پوره بلدتیا حاصله کړي.

د ژباړې اصول

۱. د ګټورې موضوع غوراوی

ژباړن چې ژباړه کوي، لومړی د موضوع له انتخاب سره مخامخېږي؛ نو موضوع دې ولولي او فکر دې پرې وکړي، چې زما ټولنې ته څه ګټه رسوي که نه، دا دومره خواري ارزي که نه؟ هسې نه چې ژباړن داسې موضوع انتخاب کړي، چې د ګټې پر ځای تاوان واړوي. ژباړن ته فکر په کار دئ، چې زه خو د لیکوال یا بلې ټولنې ته تبلیغ نه کوم، د بلې ټولنې ناسم اغېز خو نه راننباسم؟ تر دې وروسته که ورته موضوع ښه ښکاره سوه او پوه سو، چې ګټوره ده، نو بیا دې ئې ژباړې ته بډې راووهي.

۲. پر موضوع برلاسي ده

که دوه کسان په لومړۍ او دویمه ژبه کې یو شان وو، هغه کس به ژباړه کوی، چې په موضوع پوه وي. مثلاً دوه کسان دي او دواړه په دري او پښتو پوهېږي، یوه طب ویلی او بل ادبیات او ژباړه ادبي ژباړه ده؛ نو هغه سړی به ئې ژباړي، چې ادبیات ئې ویلي، ځکه دی په ادبي مسایلو تر ډاکټر ښه پوهېږي.

۳ـ پر خپله موخنه ژبه برلاسي

په ژبه کې پر خپله مورنۍ ژبه برلاسی ډېر مهم دئ؛ یعني له ژباړن سره باید د خپلي ژبي د کلمو، ترکیبونو، اصطلاحاتو او متلونو ډېره زېرمه ورسره وي؛ همداسې د جملو له اجزاوو، ترتیب، ډولونو، مانیز بدلون او نورو باریکیو سره بشپړه اشنایي ولري. که دا نه وي، ژباړه به ئې ګونګه، ګډه وډه، بې مانا، بې اغېزې او بېخونده وي. له بلې خوا د دې موادو په نه پوهاوي سره ژباړن د بلې ژبې ناوړه اغېز خپلې ژبې ته ننباسي او خپله ژبه خرابوي.

---

[6] ـ ښکلی، اجمل، د ژباړې اصول، مومند خېرندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۳ـ ۴.

[7] ـ ستانکزی، رفیع الله، د ژباړې فن، مومند خېرندویه ټولنه، جلال آباد، ۱۳۹۳. ل، م ۱۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ پر لومړۍ ژبه برلاسي

بله لومړۍ ژبه ده، چې ژباړن ته پرې ښه پوهاوی په کار دئ. پر لومړۍ ژبه – چې ژباړه ترې کوي – ژباړن ته دومره برلاسی په کار دئ، چې قاموس ته ډېر اړ نه سي. د کلمو زېرمه ئې ورسره وي او له ضمني ماناوو ئې خبر وي. د اصطلاحاتو او متلونو په وضعي ماناوو ئې پوه وي او د جملو له ترتیب او بدلون څخه ئې آګاهي ولري.

۵ـ د دواړو ژبو په توپير پوهېدل

د ښې ژباړې یوه لار دا ده، چې ژباړن دواړه ژبې سره پرتله کړي. په دې سره په ژبه کې د قومي احساساتو توپیر او ورته والی هم جوتېږي.

مثلاً؛ یو قوم د بېلابېلو احساساتو د څرګندولو له پاره یو رنګه کلمې او جملې کاروي او بل قوم بل رنګه؛ نو د داسي کلمو او جملو کټ مټ ژباړه سمه نه ده. مثلاً؛ په پارسي کې وایي ''چشم بد دور'' د دې کټ مټ ژباړه ''بدې سترګې دې لیرې'' ده؛ نو دا خو سمه نه ده. سمه ژباړه ئې ''له نظره مه سې'' ده.

٦ـ د امانت ساتنه

په ژباړه کې بله مهمه خبره د لیکوال د خبرې سم او بشپړ را اړول دي، چې امانت ورته وایي. دا د ژباړن اخلاقي مسؤلیت دئ، چې له لیکوال سره خیانت و نه کړي؛ چې څه ئې ویلي وي، بشپړ ئې را وژباړي.

که ژباړن د لیکوال په خبره کې ګوتې ووهي؛ نو لوستونکي پرې باور نه کوي او چې لوستوال پر یوه ژباړن بې باوره سول، بیا د هغه ژباړې نه لولي.

د ژباړې ډولونه

الف. د موضوع له پلوه

۱ـ علمي ژباړې

علمي لیکني زیاتره په رسمي یا مستقیمه ژبه وي، په بله وینا، له سبکه خنثی وي. یعني (مړ) ته په کې مړ وایي، (له نړۍ ئې رحلت وکړ/ وفات سو، سترګې ئې پټې کړې/ مردار سو) نه وایي، ځکه پلوي په کې نه وي؛ بل دا چې د معلوماتو سم لېږد په کې مهم وي؛ نو ادبي سینګار یا ادبي ژبې او صنعتونو ته په کې اړتیا نه وي او چې دا اړتیا نه وي، نو ژباړن ته کار اسانېږي، د ژبې یا سبک له ژباړې خلاصېږي. یوازې او یوازې د موضوع ژباړه ئې پر غاړه وي، چې هغسې په مستقیمه ژبه به ئې راژباړي. مثلاً؛ یوه طبي یا ارواپوهیزه موضوع ده، چې د خبري روغ رسول په کې اړین دي، نو ژباړن دې خبره ادبي کوي نه؛ ځکه چې که ادبي ژبه ډېره غالبه سي او خبره تشبیهاتو او مبالغو ته ورسي، نو لوستونکی ئې پر رشتینولۍ شکمنېږي او موضوع ورسره ګونګېږي.٦

۲ـ ژورنالیستي ژباړې

په ژورنالیزم کې هم خبره سمه په کار ده، خو ژورنالیزم نه ټول په علم کې راځي، نه ټول په ادب کې؛ د علم و هنر پر پوله پروت دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خبر او ریوټ کې صراحت او لنډیز په کار دئ، نو ژباړن باید خبره ګونګه او اوږده نه کړي، ځکه که دا خبره اوږده سي، له لوستونکي نه معنا او مفهوم غلطېږي. په دې ژباړه کي په لړو ټکو کي د مفهوم بیانول او وضاحت مهم دئ.

۳ـ دیني ژباړي

د دین په چاره کي مسلمانان، په تېره پښتانه ډېر اساس دي او د خدای ج د کلام او د پیغمبر (ص) په احادیثو کي خطا هم – چي د انسان خاصه ده ـ نه سي زغملی، ځکه خو علماوو د آیتونو او آحادیثو کلمه په کلمه ژباړي کړي دي، چي د خدای له قهره او د خلګو له شره بچ وي؛ خو دا ډول زیاتره ژباړي بې خونده او بې مفهومه دي او د آیتونو او احادیثو خوند په دوهمه ژبه کي نه سي ساتللای. مثلاً: د لا اله الا الله ژباړه نېغ په نېغه په ((نسته لایق د عبادت، مګر صرف یو الله دئ)) کوي، چي په پښتو کي پرې سړی سم په آسانه نه پوهېږي؛ نو سمه ژباړه ئې کېدای سي (همدا یو الله د عبادت وړ دئ) او یا ښایي تر دې هم ښه جمله ورته پیدا سي.

پر ډېرو دیني ژباړو تور دئ، چي آیتونه او احادیث ئې ناسم ژباړلي او په خدای او پیغمبر پسي ئې دروغ ویلي. د کلام کنایي، رمزي، استعاري خواوي او د کلمو ضمني ماناوي ئې نه دي څېړلي، بس کټ مټ ئې ژباړلي دي.

دیني زده کړي په مذهب کي پراخه مطالعه غواړي. که ته یوه فقهي مسئله راژباړې، نو تر شا به دي ئې آیت او حدیث ته پام وي او له فقهي اصطلاحاتو سره به آشنا یې، ګنې سمه ژباړه به ئې و نه سې کړای.

۴ـ ادبي ژباړي

په ادبي ژباړه کي موضوع یا خبره او ژبه دواړه ژباړن ته ور تر غاړه وي. ژباړن به خبره هم سمه رسا رسوي او ادبي ژبه به هم کاروي.

ځیني پوهان وایي چي ادبي ژباړه آزاده وي او ژباړن په کښي خپل تخیل کارولای سي، لکه په پښتو کي د حمید بابا د (شاه و ګدا) او (نېرنګ عشق) ژباړي، چي موضوع د هلالي چغتایي او مولینا غنیمت ګنجاهي ده؛ خو شاعرانه ژبه، ترکیبونه، تشبیهات او نور د حمید بابا دي. ځیني پوهان بیا د موضوع ژباړه خو پرېږده، د لیکوال یا شاعر د سبک ژباړه هم اړینه بولی.

ادبي ژباړه پر منثوره او منظومه وېشو:

الف. منثوره ژباړه

په منثوره ژباړه کي پر لیکوال باندي د وزن قید نه وي؛ خو نورو ژبنیو نزاکتونو ته به پام کوي.

ب. منظومه ژباړه

شعري ژباړه ډېره سخته ګڼل کېږي، ځکه په دې ډول ژباړو کي وزن، قید، داخلي موسیقي، بدیعي او بیاني صنعتونو، شعري کلمو او نورو ټولو برخو ته به پام په کښي کېږي.

۵ـ ګړنۍ (شفاهي) ژباړي

شفاهي ژباړه هغي ژباړي ته ویل کېږي، چي یوازي په ګړنۍ توګه سر ته رسېږي، نه لیکنۍ.

په ټولیز ډول ګړنۍ (شفاهي) ژباړه له دوو برخو څخه جوړه سوې وي: د وینا ژباړه او د مرکې ژباړه.

د وینا ژباړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغې ژباړې ته ویل کېږي، چې یو ویناوال خپله وینا اوروي او یو بل کس ئې نورو اورېدونکو ته وینا د اورېدونکو په ژبه اړوي، چې دا ژباړه ډېر تکرار، تمرین او مهارت (تکړه توب) ته اړتیا لري او پر درېو اصلونو سرته رسېږي.

الف. د ویناوال د لیکنو پر بنسټ ژباړه

په داسي حال کي چې د وینا بشپړ متن لیکلی وي، کولای سي آر متن له ویناوال څخه واخیستل سي او بیا تر ژباړې وروسته د وینا په وروستۍ برخه یا پای کي ولوستل سي.[۸]

ب. بند پر بند ژباړه

بند پر بند (پاراگراف پر پاراگراف) ژباړه هغه ده، چې وینا کوونکی د خپلې وینا یو پاراگراف ولولي او ژباړن هغه وژباړي، چې دا حالت د وینا تر پایه دوام مومي.

ج. هم مهاله ژباړه

دا ژباړه د ژباړې د ډولونو تر ټولو ستونزمن ډول دئ؛ ځکه ژباړن ته سوچ او یا قاموس د اړوني له پاره هیڅ وخت نه ورکول کېږي. د ویناوال وینا د د غوږۍ له لاري اوري او بې له ځنډه د هغې ژباړه کوي.

ب. د ژبې له پلوه

۱ـ کلمه په کلمه ژباړه

له دې ډول ژباړې څخه په دیني برخو او ښوونیزو ځایو کي ډېره گټه اخیستل کېږی. د دغه ژباړې یوازینۍ گټه دا ده، چې د بلې ژبې د لغتونو د زده کړې له پاره مؤثره تمامېږي. نیمگړتیاوي ئې دا دي، چې خپله ژبه د بلې ژبې تر تأثیر لاندي راځي او بل د بلې ژبې د ځینو کلمو، اصطلاحاتو، تشبیهاتو، استعارو او کنایو له کټ مټ ژباړې څخه لوستونکی سهي مفهوم نه سي اخیستلای.

۲ـ جمله په جمله ژباړه

جمله په جمله ژباړه کي له لیکوال سره وفاداري خوندي ساتل کېږي. مفهوم سم انتقالېږي او موخنه ژبه د لومړنۍ ژبې تر تأثیر لاندي نه راځي. په دې ډول ژباړه کي لومړی پر پوهېدا په کار ده، تر څو وروسته په دویمه ژبه کي ورته دقیقه، رڼه او برابره جمله وکارول سي.[۹]

۳ـ آزاده ژباړه

په آزاده ژباړه کي ژباړن له یوه پراگرافه یا له ټولي لیکنې مفهوم اخلي او بیا ئې ژباړي، چې له دې سره موضوع یا خبره د لیکوال، ژبه او سبک د ژباړن وي.

آزاده ژباړه له لیکوال سره جفا ده. ژباړن لومړۍ ژبې ته نه، بلکه موخني ژبې ته ژمن وي. په دې ژباړه کي ژباړن د زیاتوب او کمي آزادي لري، خو مهمه خبره دا ده، چې د موضوع اصلي مطلب به له تحریم سره نه مخ کوي.

---

[۸] ښکلی. اجمل،(۱۳۹۳) د ژباړې اصول،مومند خپرندویه ټولنه جلال آباد

[۹] ښکلی، اجمل،(۱۳۹۳ل)، د ژباړې اصول،مومند خپرندویه،جلال آباد

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ژباړې ژباړه

د ژباړې ژباړه داسي وي، لکه له کاپي چي کاپي وباسې. ښه دا ده، چي ژباړن اصل متن پیدا کړي او و ئې ژباړي؛ ځکه که یو ژباړن ژباړه ژباړي، د لیکوال یا څېړونکي اصل نظر ته چنداني نه سي رسېدلای او کېدای سي، غلط ئې وړاندي کړي، چي دا بیا د ژباړن په اصولو کي له لیکوال سره خیانت دئ. دا هم شونې ده، چي لومړی ژباړن د لیکوال په فکر سم نه وي پوه سوی، غلط ئې وړاندي کړی وي یا ئې د لیکوال له فکر سره بشپړه همږغي نه وي او بدلون ئې په کي راوستی وي؛ نو بیا به بل ژباړن ته گرانه وي، چي اصل خبري ته ورسېږي.

د دوکتور عبدالحکیم هلالي ژباړه

ژباړه ده چي کولای سي، یوه ژبه په علمي لحاظ له هره اړخه پیاوړې، غني او لوستونکي ئې د نورو له احتیاجه خلاص کړي. د نړۍ ډېري ژبي د ژباړې په مټ بډایي سوي او ملتونه ئې د همدې بډایو ژبو په برکت د پرمختگ لوړو مدارجو ته رسېدلي دي، چي ښه مثال ئې زموږ گاونډی هیواد اېران یادولای سو، چي له مختلفو نړۍ والو ژبو هر اړخیز علمي مواد خپلي ژبي ته ژباړي او خپل اولس ته ئې د نظري او عملي زده کړو له پاره په واک کي ورکوي. نتیجه ئې دا سوې، چي تر ډېره حده پوري د نورو له احتیاجه خلاص سوي دي.

په افغانستان کي هم ژباړه اوږده مخینه لري او پښتو ته لومړنۍ ژباړه په دریمه هجري پېړۍ کي له عربي ژبي څخه ابو هاشم سرواني (۲۲۳- ۲۹۷. ه. ق) کړې، چي د خپل استاد ابن خلاد (۱۹۱- ۲۸۲/۲۸۳. ه. ق) یوه بولله ئې راژباړلې ده. تر دې وروسته په نورو مختلفو وختو او دورو کي له باندنیو ژبو څخه پښتو ته ژباړې سوي، خو هومره پام او توجه نه ده ورته سوې؛ لکه څنگه چي اړتیا ئې وه؛ ځکه د نړۍ او آن د سیمي له ژبو سره ئې په دې برخه کي پرتله نه سي کېدلای.

پښتو ژبي ته په ژباړو کي د نورو قدر وړ علمي څېرو په شان هلالي صاحب هم هغه څوک دئ، چي په خپلو هڅو ئې د باندنیو ژبو څخه د ژبپوهني اړوند مواد را ژباړلي دي. د خپل اولس په واک کي ئې ورکړي او د وخت په ورځپاڼو، مجلو او یا هم په کتابي شکل سره ئې په مسلسله توگه خپاره کړیدي. ژباړه ئې تر ډېره د ژباړې له اصولو سره برابره ښکاري او لوستونکي خورا ژر استفاده او فهم ځني اخیستلای سي.

د هلالیژباړه له کومو ژبو

هلالي صاحب له روسي او انگلیسي څخه پښتو ژبي ته ژباړې کړې دي، خو زیاتره ژباړې ئې له روسي ژبي څخه دي.

د هلالي د ژباړې ژبه

د هلالي صاحب دژباړې ژبه دومره ساده، روانه، عام فهمه او د اولس له عامي محاورې سره برابره ده. چي اصلاً د ژباړې گومان نه پرکېږي اصطلاحات او ترکیبونه ئې تر ډېره خپل دي. پېچلي الفاظ او گونگ ترکیبونه نه کاروي او کله چي ئې لوستونکي لولي، د موضوع په فهم کي له ستونزو سره نه مخامخېږي.

د هلالي د ژباړې کمیت

د کمیت په لحاظ که وگورو هلالي صاحب زیاتي ژباړې نه دیکړې. تر ډېره ئې د ژبپوهني اړوندي ژباړې کړیدي. ټولي ژباړې ئې گټمني، باهدفه او د پښتو ژبپوهني د بډایني له پاره خورا غنیمت دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هلالید ژباړې ځانګړنې

ځانګړنې ئې په لاندې ډول دي:

۱. ژباړې ئې دومره رواني، چې ان د ترجمې ګومان نه پر کېږي.

۲. اوږدې او ګونګې جملې نه استعمال وي، هره جمله ئې یوه مبدا او یو خبر لري.

۳. جملې ئې لنډې، ترکیبونه ئې خپل او ژباړه ئې خوږه ده.

۴. په لوستلو ئې څوک نه خسته کېږي.

۵. پېچلې کلمات او ګونګ حالت نه لري.

۶. په ژباړه کې ئې د لیکوال خیال ساتلی او له پوره صداقت څخه ئې کار اخیستی دئ.

۷. ژباړې ئې اکثره د ژبپوهنې په برخه کې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورمه برخه

د پښتو ژبي د کلام اجزاء

ژبه د مفاهمي او تفکر د څرګندولو یو مغلق او پیچلی سیستم دئ. د پخوا راهیسي ژبپوهانو د څېړنو د اسانتیا په غرض ژبه پر دوو لویو ګروپونو ویشلي ده.[۱۰]

لغوي پانګه او ګرامر: هغه علم چي د لغوي پانګي د مجردو کلمو بیل بیل اړخونه څېړي لغت پوهنه ورته وايې.

په ګرامر کي بیا د لغتونو هغه خصوصیتونه څېړل کیږي،چي په یوې خاصي کلیمې پوري اړه نه لري ، بلکي د لغتونو په یوه ګروپ پوري اړه لري.

ګرامر پر دوو لویو څانګو ویشل کیږي مارفولوژي او سینتاکس. مارفولوژي هم د څېړني مختلف بحثونه لري،خو موږ به یوازي د پښتو ژبي د کلام پر اجزاوو وږغیږو.

د پښتو ژبي مارفولوژي یو له هغه مسالو څخه چي تر اوسه پوري په کافي ډول نه دي څېړل شوي، یوه هم د کلام د اجزاوو مساله ده.

کله چي یو څېړونکی د پښتو ژبي درسي یا تحقیقي ګرامري آثارو ته رجوع وکړي، او په یوه اثر کي هم داسي پرنسیپونه نه شي موندلای چي د هغوی پر اساس دي وکړای شي د پښتو ژبي د کلام اجزاء د ګرامري خصوصیتونو او ګرامري معناوو له پلوه پر کومو خاصو ګروپونو وویشي.

ددې علت به هم دا وي چي د پښتو ژبي د کلام اجزاء تر اوسه پوري په خاص ډول نه ده څېړل شوي، بلکه یوازي په ګرامرونو کي ئې د یوه بحث په حیث یادونه راغلي ده.

ددې د پاره چي د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو د پیلولو په برخه کي کوم خاص پرنسیپونه ومومو او پر مشخصو ګروپونو ئې وویشو، نو مجبوره یو چي له یوې خوا د پښتو ژبي ګرامرونوته رجوع وکړو او ددې مسالي تاریخي سیر وڅېړو، او له بلي خوا پر داسي تیورتیکي پرنسیپونو اتکاء و کړو، د کومو په مرسته چي د کلام اجزاء پر بیلو بیلو ګروپونو ویشل کېدای شي.

د پښتو ژبي په ګرامري آثارو کي د کلام د اجزاء د ویش په برخه کي توافق نظر نه لیدل کیږي، د ځینو ګرامر لیکونکو په عقیده د پښتو د کلام اجزاء درې او د ځینو په عقیده شپږ او ځینو بیا لس ګڼلي دي.

په لنډ ډول به د هغو ګرامرونو یادونه وکړو، کوم چي په پښتو ټولنه کي موجود دي:

۱ـ پښتو ګرامر: ددې کتاب مؤلف هانري والتر بیلیو دئ، دا کتاب په انګلیسي ژبه لیکل سوی،چي اول ځل په (۱۸۶۷)م کال په لندن کي او دوهم ځل په (۱۹۰۱)م کال کي په لاهور کي خپور سوی دئ.

په دې کتاب کي مؤلف د کلام اجزا درې ګڼلي دي. مؤلف لیکلي،چي «د فارسي او عربي په شان د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې دي،لکه (اسم، فعل، حرف) هانري والتر بیلیو په خپل کتاب کي د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو د ویش په برخه کي هیڅ ډول توضیح نه ده ورکړي،چي پرکوم اساس دئ د کلام اجزاء درې ګڼي.

---

[۱۰] زیری جریده ۱۳۵۲کال ۵۲ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ پښتو ګرامر:

ددې کتاب مؤلف کوکس او په ۱۹۱۱م کال کي په لندن کي خپور سوی دئ. ددې کتاب فارسي مترجم ارجنداس کپور دئ. ترجمه سوې قلمې نسخه ئې په پښتو ټولنه کي موجوده ده. د کتاب په اتم مخ کي ليکل سوي دي، چي «بقرار نظر به صرف دانان عربی و فارسی سه اجزاء گفتار موجود است که عبارت اند از اسم، فعل و حرف»، په دې کتاب کي هم دا يادونه نه ده سوې،چي د کومو خصوصيتونو او معناوو پر اساس او د کوم پرنسيپ په پيروۍ د پښتو د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي.

۳ـ د پښتو پښويه:

دا ګرامري اثر د پښتو ټولني له خوا په هغه وخت کي خپور سوی دی،چي پښتو ټولنه د(پښتو مرکه) په نامه يادېده. دا کتاب په فارسي ژبه ليکل سوی دئ. په دې کتاب کي هم د پښتو د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي،لکه: اسم، فعل او حرف(د کتاب نهم مخ).

۴ـ د پښتو ژبي يو بل ګرامر:

چي په اردو ژبه په پيښاور کي خپور سوی دی هم د کلام اجزاء درې بولي،لکه: اسم، فعل او حرف(د کتاب پنځلسم مخ).

ددې کتاب د چاپ نېټه نه ده ښوول سوې، خو مولفين ئې پروفيسر حافظ محمد ادريس ايم ـ ای او قاضي عبدالحليم دي.

۵ـ د پښتو ژبي ليار

(بلخ، ۱۳۱۷) ددې کتاب مؤلف محمدګل مومند دئ. دا کتاب په لاهور کي چاپ سوی او په بلخ کي خپور سوی دئ. په دې کتاب کي د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې ګڼل سوي، لکه اسم، فعل او حرف.

په دې پورتنيو درو کتابونو کي هم د هغو اصولو يادونه نه ده سوې د کومو پر اساس چي د پښتو ژبي د کلام اجزاء درې ګڼل سوي دي.

٦ـ د ډارمستېټر پښتو څېړنه(کابل، ١٣٢٦): که څه هم دا کتاب دپښتو ژبي د ګرامر په برخه کي نه دی ليکل سوی، خو کله چي د مارفولوژي تر عنوان لاندي د کلام اجزاء مقايسه کوي، نو ددغو اجزاوو نومونه اخلي، لکه: اسم، صفت،د عدد اسم، ضمير، فعل، تغير نه منونکي کلمې يا ادات. چي په دې حساب د کلام اجزاء شپږ ګڼل سوي دي.

۷ـ پښتو ګرامر: دا کتاب په فارسي ژبه ليکل سوی او مؤلف ئې صديق الله «رشتين» دئ. دا کتاب په ۱۳۲۷ کي د پښتو ټولني له خوا خپور سوی دئ. په دې کتاب کي هم د ډار مستتر د پښتو څېړنو په شان د کلام اجزاء شپږ ګڼل سوي دي،لکه: اسم، ضمير، صفت، فعل، قيود، ادات. خو دلته دا فرق موجود دی،چي د کلام د اجزاوو په بيلولو او ټاکلوکي(قيود) ور زيات سوي او (دعدد اسم) ورځخه ايستل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸ ـ د پښتو مفصل گرامر: ددې کتاب مؤلف محمد شيرگل دئ. دا کتاب تر اوسه نه دی چاپ سوی، خو قلمي نسخه يې،چي په ۱۳۳۸ کي ليکل سوي ده په پښتو ټولنه کي موجوده ده. د محمد شيرگل پښتو گرامر د موادو له حيثه ډېر غني او گټور اثر دئ. مؤلف په دې اثر کي د پښتو ژبي د گرامر په څېړنه کي ډېر زيارگاللی دئ.[1]

خصوصاً دا اثر د هغو کسانو د پاره ډېر ارزښت لري،چي غواړي د پښتو گرامر په برخه کي مفصله څېړنه وکړي. د همدې کتاب په ۲۶ مخ کي د کليمې تر تعريف وروسته د پښتو ژبي د کلام اجزاء په دې ډول ښوول سوي دي: اسم، ضمير، فعل، صفت، قيود، ادات.

۹ـ ژب ښودنه(۱۳۴۷): ددې کتاب مؤلف صديق الله رشتين دئ. په دې کتاب کي هم د کلام اجزاء شپږ گڼل سوي دي، لکه: اسم، ضمير، صفت، فعل، قيد، ادات يا توري.

په دغو گرامرونو کي،چي د کلام اجزاء شپږ گڼل سوي دي، هم کومه يادونه نسته چي ولي ئې شپږ بللي دي.

۱۰ـ د پښتو ژبي لنډه گرامري څېړنه: ددې رسالي مؤلف دښفېيف دئ. دا رساله د پ. ب. زودين د روسي ـ پښتو ډکشنرۍ (۱۹٦۳) په پای کي خپره سوې ده.

په دې رساله کي د پښتو ژبي د کلام اجزاء لس ښوول سوې دي،لکه: اسم، صفت، د عدد اسم، ضمير،فعل،قيد، د ندا توری، مخنی او وروستنی(پريد لوگ او پوسلي لوگ)، ادات، د ربط توري.

گرامري کټگورۍ:

دمخه تر دې،چي د کلام د اجزاوو پر بيلو بيلو اړخونو و رغيږو لازمه گڼل کيږي:چي ځيني هغه گرامري مفاهيم تشريح کړو، کوم چي د کلام د اجزاوو د کټگوريو په توضيح کي زموږ مرسته کوي، لکه گرامري کټگورۍ کلمه او د کلام اجزاء...

هر علم په خپل تکاملي جريان کي د يوې پېښي ◦پديدي) د اصلي خصوصيتونو د ژورې څېړني او د هغې د سم تشخيص په غرض يو لړ اساسي مفاهيم او پرنسيپونه وضعه کوي. هغه اساسي علمي مفاهيم،چي د يوې پېښي(پديدي) يا کوم شي اصلي اړخونه څېړي او د تکامل قوانين ئې منعکس کوي د کټگوريو په نامه ياديږي. ځيني پوهان کټگوري د جهان او طبيعي پيښو د سمي پيژندني اصلي زينې گڼي. گرامر پوهني هغه وخت علمي ښه غوره کړه،چي د ژبي سټرکچر د تکامل قوانين او د گرامر اصلي مفاهيم او کټگورۍ ئې و سپړلي. اوس به د گرامري کټگوريو د پيژندني د پاره يو مثال راوړو: کورونه، اوړی، وروڼه، ملگری، سړی، ولاړل،څو،ښځي....

که چيري دغه پورتنۍ کليمې د لغت پوهنې له نظره و گورو نو هره يوه بيله بيله لغوي معنا لري،چي د لغوي معنا وو ترمنځ ئې کوم گډ ټکی نه سته. خو د گرامر پوهنې له نظره دغه مختلفي کليمي يوه مشترکه خوا لري

۱ـ دا ټولي پورتنۍ کليمې د جمعي معنا افاده کوي.

۲ـ دا ټولي پورتنۍ کليمې د جمعي د معنا د افادې د پاره ځيني علامي لري(لکه، ونه، ـ ې، - ل، - و).

هغه معنا چي د پورتنيو کليمو ترمنځ مشترکه ده او جمعه افاده کوي د گرامري معنا او کومي علامي،چي دغه معناوي څرگندوي د گرامري علايمو په نامه ياديږي. په همدې اساس ويلای سوچي: د گرامري معناوو او گرامري علايمو دغه ډول

---

[1] زيری جريده ۱۳۵۳ل ۱ گنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجرد ارتباط ته په گرامر پوهنه کي گرامري کتگوري ویل کېږي. گرامري کتگوری بیا پر دوو برخو ویشل کېږي ـ عمومي گرامري کتگوری او ځانگړي گرامري کتگوری. ځانگړي گرامري کتگوری هغه دي،چي دځانگړو گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي، لکه: د جمعي گرامري کتگوری (چي په پورتني مثال کي توضیح سوه) د جنس کتگوري، د حالت کتگوري...

عمومي گرامري کتگوری د عمومي گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي،لکه: د کلام د اجزاوو کتگوری،دجملې د اجزاوو کتگوري... دعمومي گرامري کتگوری د توضیح له پاره به یو مثال راوړو.

لرگی، آس ، کورونه، میزونه، ښځه، غواوې...

دغه پورتنی کلیمې سره له دې،چي د لغوي معناوو له پلوه کوم مشترک ټکی نه سره لري، د ځانگړي گرامري معناوو له پلوه هم ټولي په یوه گروپ کي نه شي راتلای.ځکه چي ځیني ئې د مفرد او ځیني ئې د جمعې معنا افاده کوي او ځیني ئې بیا د مونث او ځیني ئې د مذکر په معنا استعمالیږي. سربیره پردې ټولو اختلافونو،چي د پورتنیو کلیمو په ځانگړو گرامري معناوو کي لیدل کېږي، بیا هم د عمومي گرامري معناوو له پلوه ددې ټولو کلیمو ترمنځ یو مشترک معنوي ټکی لیدل کېږي او دا مشترک ټکی (اسمیت) دئ. د همدې (اسمیت) په اساس دغه ټولي پورتنی کلیمې په یوه گروپ کي را وړل کېدای سي. دغه گروپ ته په گرامر پوهنه کي د اسم کتگوري وایې. څرنگه چي دغه گرامري کتگوري د کلیمو د عمومي گرامري معناوو په اساس ټاکل کېږي نه د ځانگړو گرامري معناوو،نو ځکه ئې عمومي گرامري کتگوری بللای سو.

په همدې اساس د کلام د اجزاوو کتگوری عمومي گرامري کتگوری دي.

کلیمه او د کلام اجزاء:

کلیمه او د کلام اجزاء د عبارت او مفاهیمو له نظره ډېر سره نږدې دي، نو اکثراً دغه دوه بېل مفهومونه سره گډیږي. کلیمې څو اړخیزه څېړل کېدای سي، چي د بېلو بېلو معنوي اړخونو د څېړني له پلوه پر خاصو گروپونو ویشل کېږي. که چیري کلیمې د معناوو د نږدې والي او لېري والي پر اساس و څېړل سي، نو د دغسي څېړني په نتیجه کي کلیمې د مترادفو[2] او متضادو[1] گروپونو پردوو ډلو ویشل کېږي.

که چیري د استعمال له پلوه وڅېړل سي، نو بیا لغوي پانگه د فعالې او غیر فعالې پانگي یا نوو او زړو کلیمو پر ډلو او گروپونو ویشل کېږي. په همدې اساس کلیمې دبېلو بېلو معنوي اړخونو له پلوه پرمختلفو گروپونو ویشل کېږي. خوکله چي د کلام د اجزاوو یادونه کېږي دلته زموږ مقصد په عمومي ډول د کلیمو بېل بېل ډولونه نه دي، بلکي د کلام د اجزاوو په بېلولو کي یوازي د کلیمو یو معنوي اړخ په نظر کي نیول کېږي، چي هغه د دغو کلیمو گرامري معناوي دي. یوازي د همدغو گرامري معناوو پر اساس د یوې ژبي کلیمې پرمختلفو گروپونو، لکه: اسم ، فعل، صفت او داسي نورو ویشل کېږي. که څه هم کلیمه او د کلام اجزاء په ژبه کي یو له بل سره نږدې ارتباط لري، خو د ژبنیو څېړنو په لړ کي د پرنسیپ له پلوه کلیمه او د کلام اجزاء دوه بېل مفهومونه دي. د کلیمې او د کلام د اجزاوو د توضیح له پاره به یو مثال راوړو: کور، کارونه، مځکه، ونې...

دغه پورتني شکلونه د لغوي معناوو له پلوه هره یوه مستقله کلیمه ده، چي د دوی ترمنځ کوم مشترک لغوي اړخ نه لیدل کېږي او د کلام په هر جز کي چي راشي بیا هم کلیمه ده او د کلیمې له مفهوم څخه وتلای نه سي. دغه پورتنی کلیمې د ځانگړو گرامري معناوو له پلوه هم توپیر سره لري: کورـ مذکر، مفرد، کارونه ـ مذکر، جمعه، مځکه ـ مفرد یا ونې ـ مونث ، جمعه.

---

[1] زیری جریده ۱۳۵۲ل کال ۲گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چيري و غواړو چي پورتنۍ کليمې د کلام د اجزاوو د ګرامري کټګوريو له نظره وڅېړو او يوې ګرامري کټګورۍ ته ئې منسوبې کړو، نو په دې ډول څېړنه کي د پورتنيو کليمو لغوي معناوي، مفرد والی او يا مونث توب زموږ سره مرسته نه سي کولای. د دغو خصوصيتونو پر اساس دغه پورتنۍ کليمې کومې ګرامري کټګورۍ ته نه سو ور داخلولای، ځکه چي هره يوه مستقله کليمه ده او د دوی ترمنځ کوم ګډ اړخ نه ليدل کېږي. دلته يوازي د دغو کليمو عمومي ګرامري معنوي اړخ دی، چي دغه کليمې د کلام و يوه جز ته منسوبوي.

دغه عمومي ګرامري معنا ته (شی والی) ويلای سو. د پورتني بحث څخه داسي لنډه نتيجه اخيستلای سو.

۱ـ کليمه او د کلام جز د ژبنيو څېړنو د اصولو له مخه دوه بيل مفهومونه دي.

۲ـ کليمه د کلام د جز په تناسب يو کلي مفهوم دئ.

۳ـ کليمه هم د يوې ژبې د لغوي پانګي اساسي واحد دیئ او هم د ګرامري سټرکچر، مګر د کلام جز يوازي د ګرامري سټرکچر واحد ګڼل کېږي.

۴ـ د کليمې په ټاکلو کي هم لغوي معنا برخه لري او هم ګرامري معنا، مګر د کلام جز يوازي د ګرامري معنا پر اساس ټاکل کېږي.

۵ـ د کلام جز نسبت کليمې ته مجرد مفهوم دئ.

هغه کليمې چي يو کيفيت څرګندوي په يوه ګروپ کي داخليږي، چي موږ ورته د صفت ګروپ وايو.

کومه عمومي ګرامري معنا چي مختلف افعال په يوه ګروپ کي راولي او موږ ئې د فعل د ګرامري ګروپ په نامه پېژنو هغې معنا ته (عمل) ويلای سو. د دغو درو پورتنيو ګروپونو په بېلولو کي موږ يوازي درې عمومي خصوصيتونه (شی توب،کيفيت، عمل) ذکر کړل، چي د اسم، صفت او فعل د بېلولو په برخه کي اساسي رول لري. خو دکلام د اجزاوو د بېلولو په برخه کي يوازي پر دغو درو خصوصيتونو اتکاء کول څه مشکلات پيدا کوي، چي ښه مثال ئې په پښتو ژبه کي د قيد ګروپ دئ. قيد هم په پښتو ژبه کي يو کيفيت څرګندوي. په دې اساس مجبوره کېږو، چي د کلام د اجزاوو په بېلولو کي سربېره پرعمومي خصوصيتونو د کليمو ځانګړو ګرامري خصوصيتونو ته هم مراجعه وکړو. د کلام اجزاوو په ګروپونو کي د ننه ورې ګرامري کټګورۍ سته، چي هغه د ګرامري ګروپونو او د کلام د اجزاوو په بېلولو کي مرسته کوي، مثلاً د اسم د عمومي کټګورۍ د سم تشخيص د پاره ځيني ورې ګرامري کټګورۍ شته، چي د اسم د ګروپ په ټاکلو کي پوره مرسته کوي، لکه: د جنس کټګوري، د عدد کټګوري او د حالت کټګوري.

د اسم (نوم) کټګوري

د اکاډيميکولو بهير به د تيوريتيکي لاربښونو په پيروۍ او د پښتو ژبې د کلام د اجزاوو د عمومي ګرامري معناوو، مارفولوژيکي خصوصيتونو او نحوي مشخصاتو پر اساس ويلای سو، چي د پښتو ژبې د کلام اجزاء پردوو لويو ډلو ويشل کېدای سي:[۱]

۱ـ د اصلي کليمو ګروپ(کټګورۍ).

۲ـ د کومکي تورو يا کومکي کليمو ګروپ(کټګوري).

[۱] زيری جريده ۱۳۵۳ل کال ۱۱ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلام اجزاء وي په عمومي ډول څکه پر دوو لويو کتګوريو ويشل کېږي،چي ۱ـ لومړی کتګوري مستقلي معناوي لري او دوهمه کتګوري يوازي د لومړی کتګوری د غړو ترمنځ روابط څرګندوي.۲ـ د لومړی کتګوری اجزاء په خپله کليمو او د کليمو ترکيبونوته وسعت ورکولای سي (زه کتاب لولم، موږ کورته ځو) مګر د دوهمي کتګوری اجزاء (د، له، څخه...) په خپله په ځانګړي توګه کليمې او ترکيبونه نه سي خپرولای (اکاډيميک شېربه).

د پښتو ژبي دکلام د اجزاوو دغه دوه لوی ګروپونه هر يو په خپل منځ کي پر نورو کتګوريو ويشل کېږي.

د خپلو څېړنو په لړ کي به اول د اصلي کليمو د ګروپ پر کتګوريو وړغيږو او وروسته به پر کومکي تورو يا کومکي کليمو باندي بحث وکړو. د اصلي کليمو د ګروپ له ډلي څخه به اوس د اسم پر کتګوری وړغيږو او توپيرونه به ئې د کلام د اجزاوو د نورو کتګوريو څخه وښيو.

هغه کليمه،چي د يوه شي يا کوم کيفيت او حالت او يا کوم عمل د نوموني وظيفه اجرا کوي او په دغو ټولو حالتونو کي د (شي والي) يا (شي توب) معنا خوندي ساتي د اسم په کتګوری کي داخليږي. اسم په پښتو کي مختلف ډولونه لري:

خاص اسم(کندهار، ميرويس نيکه، زابل...)

عام اسم(سړی، لرګی، ونه، غوښه...)

د ډلي اسم(لښکر، رمه، ټولی اولس...)

مجرد اسم (پوهه، بيره، ژړا...)

غيرمجرد(مشخص) اسم (کور، مېز، چوکی...)

بسيط اسم(کور، اور، لار...)

مرکب اسم(تربور، ترله، تروږزوی...)

د جنس اسم(اوبه، غوړي، غنم...)

د اسم دغه مختلف ډولونه ټول د اسم په کتګوری کي راځي او ټول ډولونه د (شي توب) عمومي ګرامري معنا خوندي ساتي او د نوموني وظيفه اجرا کوي. سربيره پر دې هغه مشخصات،چي د اسم کټګوري د کلام د يوه جز په حيث د پښتو ژبي د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي په دې ډول دي:

۱ـ د جنس کټګوري: د جنس کټګوري د اسم په مارفولوژيکي سټرکچر او پېژندنه کي ستر رول لري.

اسم په پښتو ژبه کي د جنس له پلوه پردوو ډلو ويشل کېږي مذکر او مونث.

دغه دوې ډلې سربېره پر ګرامري معناوو په پای کي خاصي ګرامري علامي هم لري:

د مذکر اسم علامي:

۱.ی(ay) ـ لرګی، نمسی، خټکی...

۲.و(u) ـ تارو، چاکو، باڼو...

۳. زورکی(a) ـ زړه، نيکه، وراره، لېوه...

۴.و(aw) ـ کنډو، پلو، لو...

۵. هغه نومونه،چي په آخرکي ئې اصلي توري راغلي وي(کور، مېز،چرګ..

۶. هغه کلمې،چي په پای کي ئې ساکنه(ی) اوله (ی) نه د مخه ئې معروف واو (u) او يا (الف) وي (لکه: سوی، لوی، ځای، پای...).

(c) ketabton.com: The Digital Library

سربېره پر دغه علامو ځيني نوري گرامري علامي هم سته،چي د مذکرو نومونو په پای کي راځي او د استثنايي حالاتو په نامه يادېږي، لکه: ماما، کاکا، بوډا، موچي، دوبي...

د مونث اسم علامي:

۱ـ ه(a) ـ کښته، ښځه، کوټه...

۲. ۍ(ǝy)ـ ځيلۍ، ډوډۍ، هگۍ، لمسۍ...

۳. الف(ã) خندا، ژړا، ښوروا...

۴. و(o) بيزو، زانگو، پيشو...

۵. ي (i) دوستي، خپلوي، بياتي...

٦ـ ې(e) ناوې، ملگرې، خوابښې...

په دې ډله کي هم ځيني داسي مونث نومونه سته،چي د گرامري علايمو له پلوه د پورتنيو قاعدو سره اړخ نه لگوي، لکه

۱ـ ځيني ساکښ نومونه،چي د تانيث گرامري علامه نه لري خو د جنس په لحاظ مونث نومونه دي، مور،خور،نږور،ترور...

۲ـ لمن، ستن، ميچن، ږمنځ، ورځ، مياشت، لار، غښږ... دغه نومونه په ځينو لهجو کي داسي ويل کېږي،چي د تانيث ځرگنده گرامري علامه لري، لکه لمنه ، په ځينو ژبو (لکه روسي) کي د کلام اجزاء سربېره پردې،چي د گرامري معناوو له پلوه توپير سره لري، د کلام هرجز خاصي گرامري علامې هم لري،چي د کلام د نورو اجزاوو ځخه فرق لري.

مگر په پښتو ژبه کي دغسي عمومي گرامري علامي هم لري،چي هغه دي د کلام د اجزاوو په بېلولوکي زموږ سره مرسته وکړي نسته. همدغه علت دی، چي د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو مسئله پيچلې غوندي ده. په پښتو ژبه کي چرگ، مېز (اسم) ، خوږ، تريخ (صفت)، پرون، نن،اوس (قيد)، ځم، کتل، گورم (فعل) د گرامري معناوو له پلوه د کلام د اجزاوو په بېلو بېلو کټگوريو پوري اړه لري. د پای د گرامري علامو په لحاظ هيڅ فرق نه سره لري؛ځکه ټولي کليمې په اصلي تورو ختميږي. دغه کليمې يوه هم داسي گرامري علامه نه لري،چي هغه دي د کلام د کوم جز يا کټگورۍ نمايندگي وکړای سي.

د اسم د عدد کټگوري:

بل خصوصيت، چي اسم د کلام د يوه جز په حيث د کلام د نورو اجزاوو ځخه بېلوي د اسم د عدد کټگوري ده. د عدد کټگوري د اسم د کميت او شمېر له پلوه په پښتو ژبه کي دوه عدده لري مفرد او جمعه. د اسم د عدد (مفرد او جمعه) کټگوري سربېره پر گرامري معناوو په پای کي گرامري علامي هم لري،چي دغه گرامري معناوي ځرگندوي لکه: [١]

د مفرد اسم علامي:

۱ـ ی (ay) ـ ستوری، لرگی، لوښی...

۲ـ و (u) تارو، تالو، باڼو...

۳ـ ه (ǝ) ـ زړه، نيکه، وراره...

۴ـ و(aw) ـ لو، پلو، کنډو...

۵ـ وی(uy) ـ سوی، زوی، خوی...

٦ـ اصلي توري ـ کور، مېز، ورور، خور، مور...

[١] زيری جريده ۱۳۵۳ل کال ۲۲گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ـ آی (ay) ځای، پای ...

۸ـ آ (a) ـ ماما، کاکا، بوډا، ښوروا، خندا، ژړا ...

۹ـ ه (a) لښته، ښځه، کوټه ...

۱۰ـ ې(e) هوسې، چوکې، ناوې ،خواښې، لمسې...

۱۱ـ و(o) ـ بیزو، پیشو، زانگو...

۱۲ـ ي (i) دوستي،خپلوي، بیاتي، موچي، دوبي...

د اسم د جمعي علامي:

۱ـ ي (i) ـ ستوري، لرگي، لوښي...

۲ـ گان ـ تاروگان، تالوگان، بوډاگان، نیکه گان...

۳ـ آن ـ سویان، مېږیان، اوښان، چرگان...

۴ـ ونه ـ کورونه، زړونه، ځایونه، لوونه...

۵ـ یان ـ ملایان، میرزایان، قلمان، معلمان...

٦ـ ه (ə) غله، خره ...

۷ـ وي ـ غواوي، ښوروا‌وي، ژړاوي...

۸ـ آني ـ لمسیاني، خواښیاني، ناویاني...

۹ـ ي ـ لښتي، ښځي، ورځي، لمني...

۱۰ـ ۍ (əy) هوسۍ، هگۍ، چوکۍ، خولۍ...

۱۱ـ ې (e) شپې، تانې، کوټې(هغه مونثي کلیمې،چي په (a) ختمیږي او خج ئې هم په پای کي وي جمعه ئې په ې (e) سره راځي).

۱۲ـ گاني ـ بیزوگاني، پیشوگاني...

۱۳ـ ي (i,e) خوندي، نږندي، ترندي، مندي...

۱۴ـ زوی ـ زامن ...

۱۵ـ د (a) بدلون په (ə) سره ختگر، بزرگر...

١٦ـ په پښتو ژبه کي ځیني داسي نومونه سته،چي یوازي د جمعي په شکل استعمالیږي او د اسم د عدد په کټگورۍ کي نه راځي، لکه: اوبه، غنم، غوړي...

د پورتنیو څېړنو څخه دې نتیجې ته رسیږو،چي اسم د کلام د نورو اجزاوو سره دا توپیر لري، چي اسم د عدد کټگوري لري. د کلام نور اجزا شمېر او عدد نه څرگندوي.

د حالت کټکوري:

یو بل خصوصیت،چي اسم د کلام د یوه جز په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي، هغه د اسم د حالت کټگوري ده. د حالتونو شمېر د نومونو د هغو گرامري اوښتنو پر اساس ټاکل کېږي،چي نومونه ئې په ترکیبونو کي غوره کوي. څرنگه،چي ژبې د گرامري جوړښت او نحوي ترکیب له پلوه توپیر سره لري، نو د نومونو د حالتونو شمېر ئې هم متفاوت وي. په ترکیب کي د نومونو دغه گرامري تغیرات د ځینو عواملو(لکه، زمان، مکان، بلنه، علت،غایه او هدف...) پر اساس منځ ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حالت سربېره پردې،چي اسم د نورو کلمو سره تړي، هغه روابط هم ځرگندوي،چي په واقعي ډول د اسم او ترکیب د نورو اجزاوو ترمنځ سته. کله چي[1]اسم خپلواکه بڼه ولري او په ترکیب کي داسي عامل نه وي،چي هغه دي د اسم د بدلون سبب سي، نو د اسم دغسي حالت ته اصلي حالت وائې. او که چیري په کوم ژبني ترکیب کي اسم د کوم عامل پر اساس بدلون موندلي وي، نو دغه اوښتي شکل ته ئې غیر اصلي(اوښتی) حالت وایې.

په عمومي ډول اسم په پښتو کي هم اصلي حالت لري او هم اوښتی:

اصلي حالت	اوښتی حالت
ځلمی خط لیکي	ځلمي خط ولیکه
ځلمی له کوره راغی	دځلمي پلار له کوره راغی
ځلمی ولاړ	ځلمي ته مې وویل
ځلمی ځي	ځلمیه! چیري ځې؟
هلکان راغلل	هلکانو ته مي وویل.
ښځه کورته ولاړه	ښځې خط ولیکه.
ښځې	ښځو
مڼې	مڼو...

په پښتو ژبه کي تر اوسه پوري د اسم د حالتونو په برخه کي کومه داسي څېړنه نه ده سوې،چي د هغي په استناد دې په پښتو ژبه کي د اسم د حالتونو شمېر وټاکل سي.

کومې څېړني،چي په دې برخه کي سوي دي پوره نیمگړتیاوي لري.

د ښغېیف په عقیده اسم په پښتو کي دوه حالته لري،چي یو ئې اصلي حالت او بل ئې اوښتی حالت دی،لکه:

اصلي حالت	اوښتی حالت
هلک	هلک
شپون	شپانه
سړی	سړي

مگر وینو،چي د پښتو ژبي نومونه یوازي دوه حالته نه لري، بلکي کېدای سي،چي تر دوو زیات وي.

په پورتني مثال کي د (هلک) اصلي او غیر اصلي حالت په یوه بڼه راغلي دي. مگر په پښتو ژبه کي (هلک) هم یوه اصلي حالت لري (لکه هلک) او هم اوښتی حالت لري. کله،چي (هلک) په ندایې کي وي.

کله چي موږ د اسم حالتونه پر اصلي او اوښتي حالتونو ویشو ددې معنا داده،چي دغه دوه گروپونه هر یو ئې خاصي گرامري علامي او خاصي معناوي لري،چي دغه خاصي معنا وي په ترکیبونو کي د کلام د اجزاوو د یوځای کیدو په ترڅ کي لاس ته راځي.

د اسم اصلي او اوښتي شکلو ته ځکه د اسم د حالت کتگوري وایو،چي هرگروپ ئې ځان ته خاصي گرامري علامي او خاص معنوي اړخونه لري مثلاً:

ځلمی خط لیکي ـ ځلمي خط ولیکه.

---

[1] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۲۴گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو دواړو جملو کي (ځلمی) په فاعلي حالت کښې راغلی دی،خو په لومړۍ جمله کي اصلي حالت او په دوهمه جمله کي اوښتی حالت لري. سره له دي،چي (ځلمی) په دواړو جملو کي د فاعل په حیث راغلی نو بیا ولي په لومړۍ جمله کي په اصلي بڼه او په دوهمه جمله کي په اوښتي بڼه لیدل کیږي؟

یوازنی عامل،چي دغه دوې جملې د معناوو له پلوه سره بېلوي او اسم (ځلمي) ته دوې لفظي (ځلمی ـ ځلمي) بڼې ورکوي زمانه ده.

په لومړۍ جمله کي حال زمانه ده او په دوهمه جمله کي تېره زمانه ده. له دې ټولو خبرو څخه داسي نتیجه لاس ته راځي،چي د اسم د حالت کتګوري یوه کتګوري ده، چي ددوو خصوصیتونو (لفظي او معنوي) له مخه ټاکل کېږي،خو څرنګه چي په (ژب ښودنه) کي د اسم د حالت کتګوریکي خصوصیتونه په نظرکي نه دي نیول سوي،نو ځکه دغسي یوه اشتباه پېښه سوي ده،چي د یوې کتګورۍ دوه خصوصیتونه،چي اصلاً جلا جلا نه سي مطالعه کېدای د دوو مستقلو ډولونو (لفظي او معنوي حالتونو) ترعنوان لاندي راوړل سوي دي. د نوموړي کتاب په (۱۷) مخ کي د اسم د حالتونو ترعنوان لاندي د نوم معنوي حالتونه ـ فاعلي حالت، مفعولي حالت، ندایې حالت او ارتباطي حالت ښوول سوی دئ. مګر په (۱۸) مخ کي د نوم د لفظي حالتونو ترعنوان لاندي بیا هم د مثالونو د راوړلو له پاره فاعلي حالت، مفعولي حالت، ندایې حالت او اصلي حالت ته رجوع کیږي. ددې اصلي علت دادی،چي د اسم د حالت دغه دوه اړخه د حالت د کتګورۍ د تشخیص په غرض په جلا ډول کوم مفهوم نه سي افاده کولای.

په دې برخه کي زموږ اصلي هدف داو چي هغه خصوصیتونه وښیو،چي اسم د کلام د یوه خبر په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بیلوي او یو له دغو خصوصیتونو څخه د اسم د حالت کتګوري ده. داچي اسم په پښتو ژبه کي څو حالتونه لري مفصله څېړنه او مستقله رساله غواړي،چي د پښتو ژبې پر کافي موادو بنا وي. د حالتونو د شمېر د ټاکلو په برخه کي باید ټول هغه عوامل وڅېړل سي،چي د اسم د حالت په بدلون کي رول لري.

وروسته له یوې دغسي څېړني څخه د اسم د حالت شمېر په واقعي ډول ټاکل کېدای سي،چي اوس د اسم د حالت دغسي مفصله څېړنه زموږ له موضوع څخه وتلې ده.

صفت

تر اوسه پوري،چي کوم ګرامري آثار لیکل سوي او زموږ لاس ته راغلي دي داسي ګرامري اثر نسته،چي په هغه کي دي د صفت هغه اساسي خصوصیتونه ښوول سوي وي،چي صفت د کلام د یوه جز په حیث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي.[۱]

او که چیري په کوم ګرامري اثر کي د صفت د ځینو خصوصیتونو یادونه سوي هم وي. هغه هم ډېري نیمګړتیا وي لري. هر ګرامري اثر،چي را واخلو او د کلام د اجزاوو بحثونه وګورو وینو،چي اول د کلام د یوه جز تعریف او بیا ئې ډولونه د ځینو مثالونو سره راوړل سوي دي، بې له دې،چي عمومي ګرامري مشخصات ئې و څېړل سي. او دغه سبب دی،چي د پښتو ژبې په عنعنوي ګرامرونوکي اکثراً د کلام د یوه جز تر عنوان لاندي د مثالونو په برخه کي د کلام مختلف اجزاء راغلي دي د مثال په ډول په همدې ګرامرونو کي ترکاڼي، انډیوالي، روغتیا،پښتونواله، مینتوب ...

---

[۱] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۲۵ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مجرد وصف تر عنوان لاندي راغلي وي، ښايي،چي ليکونکي به ئې کوم دلايل درلودل،چي دغو نومونو ته ئې مجرد وصف ويلي دي. خو ليکونکي د خپل نظر د اثبات له پاره کوم دلايل نه دي وړاندي کړي،چي لوستونکی پرې قانع سوي واى.

ددې دپاره،چي صفت د کلام د نورو اجزاوو څخه بيل کړو او د صفت بېل بېل ډولونه په يوه عمومي گروپ کي راولو، د څېړني اصول دا ايجاب وي،چي هغه عمومي کتگوريکي خصوصيتونه وڅېړو،چي د صفت د کلام د نورو ټولو اجزاوو څخه بېلوي. که څه هم د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو سرحدونه متحرک دي او کله کله يوه کلمه هم د صفت او هم د اسم او يا قيد په شکل استعمالېږي، خو بيا هم ځيني عمومي کتگوريکي مشخصات سته،چي صفت د کلام د يوه جز په حيث د نورو اجزاوو په څخه بېلوي او هغه مشخصات په دې ډول دي:

د جنس کتگوري:

څرنگه چي په پښتو ژبه صفت د اسم تابع او د اسم سره راځي، نو که اسم مذکر وي صفت ئې هم مذکر او که اسم مونث وي صفت ئې هم د مونث بڼه غوره کوي، چي په دې اساس صفت د جنس له پلوه پردوو گروپونو ويشل کېږي مذکر او مونث، لکه:

خوږختکي	خوږه هندوانه
وچ لرگی	وچه ونه
سپين کميس	سپينه لمن
تورکوټ	توره کورتۍ
وړی سړی	وړې ښځه

د عدد کتگوري:

په پښتو ژبه کي صفت د عدد تابع دئ. که اسم مفرد وي صفت به ئې د مفرد په بڼه او که اسم جمعه وي نو صفت به ئې هم د جمعې بڼه غوره کوي،لکه:

خوږختکی	خواږه ختکي
وړی سړی	وړي خلک
زوړ کميس	زاړه کميسان
وچه ونه	وچې ونې
اومه منه	اومې منې
سپينه کوتره	سپينې کوترې

د حالت کتگوري:

يو بل خصوصيت،چي صفت د کلام د يوه جز په حيث د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوي د حالت کتگوري ده. د صفت د حالتونو شمېر د نومونو د هغو گرامري اوښتنو پر اساس ټاکل کېږي،چي نومونه ئې په ترکيبونو کي غوره کوي. څرنگه،چي اسم په پښتو ژبه کي هم اصلي حالت لري او هم غير اصلي حالت نو صفتونه هم دغه حالتونه غوره کوي،لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوه لیکوال	د پوهولیکوالو...
خوږختکی	د خواږه ختکي...
اومې منې	د اومو منو...
زړې کورتۍ	د زړو کورتیو...

تر دې ځایه پورې د صفت عمومي کتګوریکي خصوصیتونه وښوول سول. مګر صفت د جنس او عدد د کتګوریکي خصوصیتونو له پلوه ډېر استثنایي حالتونه لري،چې یادونه ئې ضروري ښکاري:

۱ـ مخکې مو وویل،چې صفت د عدد تابع دئ. خو ډېر داسې صفتونه سته،چې دغه کتګوریکي خاصیت ترپایه پورې نه سي ساتلای. په پښتو ژبه کې سپین، تور، بد، تېره، بیده، ښه، لوړ، جګ، ټیټ، ارت، تنګ، ژوبل، پوه، سپک، وچ د مونث اسم سره راسي د عدد تابع دی، یعني که مونث اسم مفرد وي دغه صفتونه د مفرد او که مونث اسم جمعه وي دغه صفتونه د جمعې ښه غوره کوي؛مګر که اسم مذکر وي نو دغه صفتونه د مفرد او جمعې د پاره ئې په یوه ښه راځي او د عدد د بدلون په نتیجه کې بدلون نه مومي(کله ژوبل زړه ـ ژوبل زړونه، لوړ غرـ لوړ غر، تنګ لښتی ـ تنګ لښتی...)

۲ـ په پښتو ژبه کې ځیني صفتونه سته،چې د جنس تابع نه دي، لکه: ټیټي، ښایسته، آبي...(خو دغه ډول صفتونه لږ دي) چې د مونث او مذکر له پاره په دغه یوه ښه استعمالیږي. همدارنګه ځیني عربي کلمې لکه اقتصادي، اجتماعي، فلسفي، سیاسي...چې پښتو ژبې ته راغلي او په پښتو ژبه کې د صفت په شکل استعمالیږي د جنس تابع نه دي او د حالت له پلوه هم نه لېدونکي دي.

۳ـ په پښتو ژبه کې ځیني کلمې سته،چې کله کله د صفت او کله کله د قید وظیفه اجرا کوي،لکه: ښه، ورو،ښایسته...

۴ـ ځیني کلمې په ترکیبونوکې د صفت او کله کله د اسم وظیفه اجرا کوي، لکه: مشر، ړوند، سپور، لوی، زوړ او داسې نور...

د پورتنیو څېړنو څخه دې نتیجې ته رسیږو چې: صفت هغه کلمه ده،چې د یو اسم کیفیت او څرنګوالی څرګندوي او په عمومي ډول د جنس، عدد او حالت له پلوه د اسم تابع وي.

قید

قید په پښتو ژبه کې د کلام هغه جز دی،چې د یوه عمل حالت او وضعیت او د صفت خصوصیت او درجه څرګندوي. قید په پښتو ژبه کې بېل بېل ډولونه لري، لکه: پرون (ولاړم)، نن (راغلم)، سبا(ځم)، دلته (کښېنه)، ناڅاپه، نابېره، ورو، ورو ، ژر ژر، لیرې، نږدې، په څېر، په شان،خورا، چیری،هلته،لکه، پخوا، داسې، دغسې، بېخي، ګوندي، ښایې ...[۷]

دغه پورتنۍ کلیمې ځکه د کلام د یوه جز غړی ګڼل کېږي،چې د کلام د نورو اصلي اجزاوو څخه دا توپیر لري،چې دغه ګروپ کلمې ځانګړې ګرامري کتګوري نه لري. دغه ګروپ کلمې،چې قید ورته وایو د مارفولوژي له نظره نه بدلېدونکی ګروپ دی، نه بدلېدونکی په دې معنا،چې قید ۱ـ د جنس تابع نه وي، ۲ـ د عدد تابع نه وي، ۳ـ د حالت تابع نه وي. د نحوي اومعنا له پلوه د قید توپیر هغه وخت ښه څرګندیږي،چې د کلام د نورو اصلي اجزاوو سره پرتله سي. سره له دې،چې قید او صفت په معنا کې سره نږدې دي او ځیني ژبپوهان صفت د قید یو شکل بولي؛ خو بیا هم د نحوي او عمومي معنا له پلوه د قید او صفت توپیر دادئ،چې ۱ـ قید د فعل، صفت او قید سره استعمالیږي، ۲ـ صفت د اسم سره استعمالیږي(د زیری په تېرو ګڼو کې د صفت بحث راغلی دی) او د اسم کیفیت او خصوصیت څرګندوي، ۳ـ کله،چې قید د فعل، صفت او قید سره راسي،

[۷] زیری جریده ۱۳۵۳ل کال ۴۵ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د فعل حالت او وضعیت څرګندوي او معنایې مشخصه کوي، لکه: پرون ولاړم، نن راغلم د صفت درجه ښیې، لکه: خورا خوږ ختیکی...

د قید سره د تاکید وظیفه اجرا کوي، لکه: نن بیخي ناروغه یم... ۴ـ کله چي صفت د یوه اسم سره راشي،نو د اسم په معنا کي یا څه شی زیاتوي او یایې ځیني کموي،لکه لکه پوه سړی، خوندور ختیکی ـ ناپوهه سړی، بي خونده ختیکی...

فعل

مصدر:

د پښتو ژبي په ګرامرونو کي تر اوسه دې ته پوره پاملرنه نه ده سوي، چي مصدري د کلام د یوه خبر په حیث وڅېړل سي. په اکثرو ګرامرونو کي یې یوازي یادونه راغلي ده. مګر په دې برخه کي، چي مصدر د کلام یو مستقل خبر دی او که په نورو اجزاوو کي داخل دي، کومه څېړنه نه ده سوي. په همدې اساس په پښتو ژبه کي د مصدر معنوي او ګرامري خصوصیتونه د یوې کتګورۍ په حیث تت او ناڅرګند ښکاري. کله،چي مصدر او فعل سره مقایسه سي د یوې خوا ځیني شباهتونه پکښې لیدل کېږي او له بلې خوا بیا پوره توپیرونه هم سره لري. په پښتو ژبه کي کله کله ددې د پاره کوښښ شوی دی،چي دفعلي شکلونو او مصدرونو ترمنځ څه اړیکي پیدا کړي. نو د انالوژۍ پر اساس د نورو ژبو له قوانینو څخه استفاده سوې ده او د نورو ژبو ګرامري قوانین پر پښتو ژبه تحمیل سوي دي.

دا څرګنده ده،چي هره ژبه ځان ته خاص جوړښت او جلاجلا قوانین لري. د یوې ژبي ګرامري فارمولونه او قوانین را نقلوم او پربله ژبه ئې تحمیلول اصولي کار نه بریښې. بلکې برعکس باید د یوې ژبي داخلي جوړښت، فونیتیکي، مارفولوژیکي او لغوي اړخونه و څېړل سي او ددغو څېړنو په نتیجه کي قوانین او ګرامري فارمولونه په خپله د ژبي څخه را و ایستل سي.

مګر دا هم کېدای سي،چي ځیني ژبي د ځینو ګرامري خصوصیتونو له پلوه سره نږدې وي.

خو کومي څېړني،چي تر اوسه پوري د پښتو ژبي د ګرامر په برخه کي سوي دي تر ډېره حده پوري د نورو ژبو تر تاثېر لاندي دي.

د مثال په ډول په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه: اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندې...ځمه ـ ځو ـ ځي...، ګورم ـ ګورو ـ ګوري... سته،چي مستعمل مصدري شکلونه نه لري. مګر ځینو پوهانو کوښښ کړی،چي ددې فعلي شکلونو هغه اصلي شکلونه را پیدا کړي،چي دغه ټول فعلي شکلونه ځیني جوړیږي.څرنګه،چي ددوی په عقیده دغسي اصلي شکلونه مصدرونه دي، نو کوښښ کوي،چي د نوموړو فعلي شکلونو د پاره مصدرونه خلق کړي.

نو ددې په عوض کي،چي د پښتو ژبي داخلي جوړښت او ګرامري ساختمان وسپړي او ګرامري قوانین ئې څرګند کړي، د عربي ژبي د ګرامري قوانینو تر تاثیر لاندي راغلي دي. په عربي ژبه کي فعلونه او اسمونه د مصدر څخه جوړیږي او مصدر هم ځکه ورته وایې،چي افعال او اسما ځیني صادریږي.

نو ددې فرمول په اساس دې فیصلي ته رسیدلي دي.چي په پښتو کي هم دغه فعلي شکلونه باید یو داسي شکل ولري،چي دا نور شکلونه ځیني جوړیږي، نو ځکه د اغوندم ـ اغوندو ـ آغوندي ... له پاره (اغوندل)، د ځمه ـ ځو ـ ځي ... له پاره (ځل)، د ګورم ـ ګورو ـ ګوري ... د پاره (ګورل) مصدري شکلونه ګڼل شوي دي. او وایې،چي ددغو مصدري شکلونو څخه دغه نور فعلي شکلونه را وتلي دي. دغه او داسي نور مصدري شکلونه په قاموسونو کي هم ثبت سوي دي، خو په قاموسونو کي ورته لیکل سوي،چي غیر مستعمل مصدرونه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چیري د نورو ژبو له ګرامري چوکاټ څخه ووزو او د ننه په پښتو ژبه کي د فعل جوړښت و سپړو نو ګومان کوم،چي په پښتو ژبه کي به فعلي شکلونه له مصدر څخه نه جوړیږي؛بلکي ټول فعلي شکلونه د فعل له اصلي جز څخه لاس ته راځي.

په همدې اساس د پورتنیو فعلي شکلونو د حال زماني فعلي اصلي اجزاء به (اغوند ـ)، (ځ ـ) او (ګور) وي،چي اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندي ....، ځم ـ ځو ـ ځي....، ګورم ـ ګورو ـ ګوري ....، ځیني جوړیږي.

تردې ځایه پوري،چي کوم فعلي شکلونه وښوول د حال په زمانه کي ددغو فعلي شکلونو او مصدرونو په لغوي معناکي کوم شباهت نه لیدل کیږي او که د زیات استعمال په اساس کوم شباهت هم موجود وي، بیا هم کومه داسي ګرامري علامه نسته،چي دغه معنوي شباهت دي څرګند کړي. زموږ مقصد دلته اوسنۍ پښتو ده، مګر داچي په تاریخي لحاظ به کوم معنوي شباهت او کومه ګرامري علامه لري او یا به ئې نه لري، دا دتاریخي ژبپوهني بېله مسئله ده او خاصه څېړنه غواړي.

ددې د پاره،چي فعل او مصدر سره مقایسه کړو او توپیر او ورته والی ئې وښیو، نو باید داسي مصدرونه او فعلي شکلونه راوړو،چي ددوی ترمنځ کوم اشتراک موجود وي. ددې کار له پاره به ځیني دغسي مصدرونه راوړو لکه: ساتل، ګرځول، توږل، ترل، څېړل، لوستل، لېږل ... دغو مصدرونوته په پښتو ګرامرونو کي با قاعده مصدرونه وایې. ددغو مصدرونو او ټولو فعلي شکلونو (په حال او ماضي کي) ترمنځ د لغوي معنا اشتراک څرګند لېدل کیږي. مثلاً د حال په زمانه کي د فعلي اشکالو (ساتم، ساتو، ساتي....، ګرځوم، ګرځوو، ګرځوي....، توږم، توږو، توږي....) فعلي اصلي اجزاء (سات ـ ، ګرځو ـ ، توږ ـ) دي،چي نور ټول فعلي اشکال ځیني جوړیږي. همدارنګه ددغو فعلي اصلي اجزاء وو څخه مصدري شکلونه (ساتل ـ ګرځول ـ توږل) جوړیږي.

ددغه اشتراک په اساس ددغو ټولو فعلي شکلونو او مصدرونو ترمنځ د لغوي معنا یووالی لېدل کیږي. د لغوي معنا د اشتراک په اساس کېدای سي،چي مصدرونه هم د فعل په ډله کي وګڼل سي.

خو کله،چي فعل د یوې ګرامري کتګورۍ په حیث څېړو او د کلام د یوه جز په حیث ئې د کلام د نورو اجزاوو څخه بېلوو، نو د کتګوریکي خصوصیاتو له پلوه مصدر د فعل په ګرامري کتګورۍ کي نه سي راتلای،ځکه که چیري د لغوي معنا اشتراک د معیار په حیث ومنو، نو په دې صورت کي داسي نومونه هم سته،چي د فعل سره د لغوي معنا له پلوه ورته والی لري، لکه: ساتنه، ګرځونه، توږنه، ترنه، څېړنه ...

ددغو نومونو او دغو فعلي شکلونو (ساتم....، ګرځوم....، توږو....،ترې....،څېړو....) لغوي معنا یوه ده، مګر مصدر د ځینو نورو کتګورکي خصوصیتونو پر اساس د فعل سره توپیر لري. فعل ځیني داسي ګرامري خصوصیتونه لري،چي مصدر ئې نه لري لکه:

۱ـ مصدر د اشخاصو په لحاظ نه بدلیږي.

۲ـ مصدر عدد نه سي څرګندولای.

۳ـ مصدر زمانه نه ښیې.

په همدې اساس ویلای سو،چي مصدر د فعل په کتګورۍ کي نه سي راتلای او د کلام د اجزاوو یو مستقل جز دئ. دلته یوه یادونه ضروري ګڼم او هغه داچي کومي مقالي،چي دکلام د اجزاوو ترعنوان لاندي خپریږي د یوې مطلقي فیصلي حکم نه لري،بلکې زما مقصد دادي،چي دغه څېړنه به د کلام د اجزاوو په برخه کي د هر اړخیزي څېړني لاره خلاصه کړي. او د هغو کسانو سره به مرسته وکړي، کوم چي غواړي د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو په برخه کي څېړنه وکړي. په دې برخه کي به د څېړني د نوي پرنسپونو سره اشنا سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اوسه پوري د پښتو ژبي د کلام اجزاء په پوره ډول نه دي څېړل سوي او د پښتو ژبي د کلام هر جز د يوه ښه تېزس موضوع کېدای سي.

فعلي صفتونه:

د کومو گرامري شکلونو له پاره چي د (فعلي صفتونو) اصطلاح ټاکل سوې ده، تر ډېره حده پوري موزونه نه ښکاري، خو څرنگه،چي دغه اصطلاح د يوې خوا زموږ په گرامرونو کي عامه سوي او د بلې خوا تر اوسه کومه بله نوې اصطلاح نه ده ورته ټاکل سوي، نو اوس به ئې په دغه نامه وبولو [8] . [1]

د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو په لړ کي فعلي صفتونه په پښتو گرامرونو کي د صفتونو تر عنوان لاندي د صفت د يوه شکل په حيث راغلي دي،چي ددې څخه داسي معلومېږي،چي فعلي صفتونه د صفت په کتگورئ کي شامل گڼل سوي دي، مگر خبره داده،چي مشکله به وي،چي فعلي صفتونه د صفت (چي د کلام يو جز دی) په کتگورئ کي شامل وگڼل سي،ځکه چي فعلي صفتونه د لغوي معناوو او گرامري خصوصيتونو له پلوه، د يوې خوا دفعلونو، صفتونو او مصدرونو سره گډ خصوصيتونه لري او له بلي خوا ځيني توپيرونه هم ورسره لري.

فعلي صفتونه لکه: (ساتونکی، کتونکی، تلونکی ، چلوونکی...) د مصدرونو لکه: (ساتل، کتل، تلل، چلول...) سره هم گډټکي لري او هم توپيرونه سره لري.

گډ ټکي ئې دادي:

۱ـ دغه پورتني فعلي صفتونه او مصدرونه د يوه فعلي بنسټ څخه لاس ته راغلي او په ټولوکي مشترکه لغوي معنا پرته ده.

۲ـ فعلي صفتونه د مصدرونو په شان د اشخاصو په لحاظ تغير نه خوري د (متکلم، مخاطب، غايب په لحاظ نه بدلېږي).

۳ـ د زماني په لحاظ فعلي صفتونه او مصدرونه په کومه خاصه زمانه پوري اړه نه لري.

په خپله فعلي صفتونه کومه زمانه نه سي څرگندولای. د زماني څرگندول د ترکيب د نورو کلمو په مرسته کېږي. په ټولو مختلفو ترکيبونو (د زماني په لحاظ) کي فعلي صفتونه خپل شکل ساتي. دا په دې معنا،چي زمانه د فعلي صفتونو په شکلي تغيير کي کوم تاثير نه لري، لکه:

۱ـ زه داسي وخت کورته ورغلم،چي دی تلونکی و(ماضي).

۲ـ زه اوس تلونکی يم سبا به خبري سره وکړو(حال).

۳ـ په راتلونکي وخت کي به ډېر سره ووينو(آينده).

د فعلي صفتونو او مصدرونو توپيرونه:

۱ـ مصدرونه عدد نه سي څرگندولای.

۲ـ فعلي صفتونه عدد څرگندوي(تلونکی ـ تلونکي).

۳ـ مصدرونه د مذکر او مونث په لحاظ نه بدلېږي.

۴ـ فعلي صفتونه د مذکرو او مونثو نومونو په لحاظ بدلېږي(تلونکی ـ تلونکې).

د بلې خوا فعلي صفتونه د صفتونو سره هم ځيني گډ او مختلف اړخونه لري.

گډ اړخونه ئې دادي:

[1] زيری جريده،۱۳۵۳ل کال،۴۶گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ فعلي صفتونه کله کله د صفت پرځای استعمالېدای سي،لکه: لويه جرگه ـ چلوونکي جرگه، غوره ډله ـ کتونکي ډله.

۲ـ فعلي صفتونه د صفتونو په شان د مذکرو او مونثو نومونو په لحاظ بدليږي (لکه: تلونکی ـ تلونکې، پوخ ـ پخه).

۳ـ فعلي صفتونه د صفت په ډول عدد څرگندوي(لکه: ساتونکی ـ ساتونکي، پوخ ـ پاخه) مگر ددې په څنگ کي ځيني مهم فرقونه هم لري، لکه:

۱ـ صفت د يوه اسم کيفيت او څرنگوالی ښيې.

۲ـ فعلي صفتونه د فعلونو سره د لغوي معنا د اشتراک پر اساس يوه پېښه دجريان په حال کي څرگندوي.

همدارنگه فعلي صفتونه د فعل سره هم ځيني د اختلاف ټکي لري.

څرنگه چي فعلي صفتونه د فعلي اشکالو د اصلي فعلي جز څخه جوړيږي،نو فعلي صفتونه او فعلونه گډه لغوي معنا لري او اساسي او کتگوريکي توپيرونه ئې دادي،چي فعل د زماني په لحاظ مشخصي گرامري کتگورۍ لري، مگر دغه گرامري کتگوريکي خصوصيت په فعلي صفتونو کي نه ليدل کېږي.

ددې ټولو څېړنو څخه دې نتيجي ته رسيږو،چي: فعلي صفتونه د يوې خوا د مصدر، صفت او فعل سره گډ معنوي او گرامري خصوصيتونه لري، اوله بلي خوا مشخص توپيرونه هم ورسره لري. په همدې اساس د فعلي صفتونو دغه درې اړخيزه مشابه او متضاد خصوصيتونه دا ايجاب وي،چي فعلي صفتونه د کلام د يو مستقل جز په حيث و پيژنو.

د فعل معنوي اړخونه:

تر دې ځايه پوري مو د فعل ځيني عمومي کتگوريکي خصوصيتونه د مصدر او فعلي صفتونو سره مقايسه کړل. د مقايسي څخه دا څرگنده سوه،چي مصدرونه او فعلي صفتونه د فعل په کتگورۍ کي نه سي راتلای او مصدرونه او فعلي صفتونه هر يو د کلام مستقل اجزاء دي [۱].

اوس به بيرته فعل ته را وگرځو او د فعل ځيني نور خصوصيتونه به وڅېړو. فعلونه د معنی او نحوي خصوصيتونو له پلوه پر درو گروپونو ويشل کېدای سي:

لازمي فعلونه ـ متعدي فعلونه ـ غير لازمي او غير متعدي فعلونه(ياگډ فعلونه،چي د يوې خوا د لازمي فعلونو او دبلي خوا د متعدي فعلونو سره گډ ارتباط لري،لکه: الوتکه الوزي ـ توريالی ځي ـ ځلمی بيديږي...

مگر متعدي فعل بيا يوازي پر عامل اتکا نه کوي؛ بلکي داسي يو عمل بيانوي،چي سربيره پر عامل کوم شي يا چاته راجع وي،لکه: اجمل کتاب لولي ـ توريالی ډوډۍ خوري ـ تورپيکۍ خط ليکي...

په پورتنيو جملو کي د (لولي ـ خوري ـ ليکي) معناوي په خپله دا ايجاب وي،چي يو شی بايد موجود وي،چي ولوستل سي، وخوړل سي اويا وليکل سي،چي نوموړي فعلونه ورته راجع دي. په هغو جملو کي،چي متعدي فعلونه راغلي وي، که چيري هغه شی،چي دغه فعلونه ورته راجع دي په جمله کي نه وي راغلي، نو جمله نيمگړې وي، لکه: ځلمی لولي...؟، توريالی خوري...؟، تورپيکۍ ليکي ...؟

د متعدي فعلونو اساسي معنوي خصوصيت هم دغه دی،چي د يوه عمل په څرگندولو کي يوازي پر عامل اتکاء نه سي کولای. ددې د پاره،چي جمله بشپړه سي، نو د هغه(شی) يا (چا) توضيح غوښتل کېږي،چي دغه عمل ورته راجع کيږي.

[۱] زيری جريده، ۱۳۵۳ل کال، ۴۷گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معنوي او نحوي لحاظ د لازمي او متعدي فعلونو په منځ کي يو بل گروپ هم سته،چي له يوه پلوه د متعدي فعلونو او له بل پلوه د لازمي فعلونو سره ارتباط پيدا کوي،لکه: ټوخي ـ ژاړي ـ خاندي ـ غاپي – لامبي ـ زانگي...

دغه پورتني فعلونه که د حال په زمانه کي استعمال سي، نو د لازمي فعلونو په ډله کي راځي،لکه: ځلمی خاندي ـ تورپيکی ژاړي ـ سپی غاپي، چي په دغو فعلونو کي عمل يوازي د عامل سره ارتباط پيدا کوي او کوم بل چا يا شي ته نه راجع کېږي. مگر د نحوي په لحاظ دغه فعلونه په متعدي فعلونو کي هم داخليدای سي.

که چيري دغه پورتني فعلونه په ماضي زمانه کي استعمال سي، نو په هغه صورت کي بيا دغه فعلونه د متعدي فعلونو گروپ ته ورننوزي، لکه: ما ټوخل، دې خندل، ده ژړل...

د(ټوخل، خندل، ژړل) کلمې په دغو پورتنيو جملوکي مصدرونه نه دي، بلکې داسي کلمې دي،چي يو عمل په يوه مشخصه زمانه کي ښيي او يوازي د شکل په لحاظ د (ټول ـ ژړل ـ خندل) د مصدرونو سره مشابه بڼه لري. په پښتو ژبه کي ددغه ډول مشابهتونو نور مثالونه هم ليدل کېږي. په پښتو ژبه کي د جمع غايب صيغي د مصدري شکلونو سره يوه بڼه لري، خو د معنا په لحاظ سره بېليږي، لکه: دوی خپلو کورو ته تلل ـ زه کورته تلم ـ موږ کورته تلو. دغسي شکلونوته گرامري امونيمونه (امونيمونه هغه کليمې دي،چي د شکل او تلفظ په لحاظ سره يو او د معنا په لحاظ سربيلې وي) ويل کېږي.

همدارنگه فعل د يوه کار د کولو يا نه کولو په لحاظ د معنا له پلوه پر دوو گروپونو ويشل کېږي.

۱ـ مثبت فعل ۲ـ منفي فعل.

مثبت فعل هغه فعل دی،چي د يوه کار پرکولو دلالت کوي او منفي فعل بيا هغه فعل دی،چي د يوه کار پر نه کولو دلالت کوي. سربيره پر دې د پښتو په گرامرونو کي فعلونه پر معلومو او مجهولو فعلونو هم ويشل سوي دي. معلوم فعلونه هغه فعلونه بلل سوي دي،چي په جمله کي د يوه فعل فاعل معلوم وي، لکه: زه دي پېژنم.

او که فاعل په جمله کي نه وي معلوم نو بيا دغه ډول فعلونه د مجهولو فعلونو په نامه ياد سوي دي، لکه: دی هره ورځ وهل کېږي.

زما په عقيده د (معلوم فعل) او (مجهول فعل) اصطلاحات به په دغه برخه کي ډېر موزون اصطلاحات نه وي،ځکه په دغو پورتنيو جملو کي فعلونه معلوم دي او يوازي دومره فرق موجود دی،چي په يوه جمله کي فاعلي معلوم او په بله جمله کي فاعل مجهول دئ. دلته به ښه دا وي،چي ددغو اصطلاحاتو پرځای کوم نوي اصطلاحات استعمال سي.

د زماني کتگوري:

د کلام د نورو اجزاوو په تفاوت فعل د زماني په لحاظ بېل بېل کتگوريکي خصوصيتونه لري. څرنگه،چي فعل يو عمل(پروسه) په زماني کي څرگندوي، نو د زماني په لحاظ پر بېلو بېلو گروپونو ويشل کېږي. فعل په پښتو ژبه کي د زماني په لحاظ پر درو گروپونو ويشل کېږي.[۲]

۱ـ ماضي (تېر) ۲ـ حال ۳ـ مستقبل (راتلونکی).

[۲] زيری جريده،۱۳۵۳ل کال،۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماضي فعل:

ماضي فعل هغه فعل دی،چي په تېره زمانه کي د يوه عمل پر کېدو يا کولو دلالت کوي. ماضي فعل د فعلي اشکالو د اصلي خبر(بنسټ) څخه جوړيږي. اکثراً د ماضي فعل اصلي جز د غير معينو افعالو (مصدرونو) د اصلي جز سره يو شی وي،لکه: خوت، کوت، توره، لوست. ددغو ماضي فعلونو د اصلي جز څخه غير معين فعلي شکلونه جوړيږي لکه: ختل ـ کتل ـ تورل ـ لوستل د پورتنيو ماضي فعلونو د جمع غايب شکلونه د مصدري شکلونو سره د شکل په لحاظ يوشی دي مگر د معناوو له پلوه فرق سره لري. مصدري شکلونه کومه زمانه نه ښکاره کوي مگر د جمع غايب ماضي شکلونه زمانه ښيې، لکه: ختل، کتل ـ دوی ونې ته ختل، دوی کتابونه لوستل.

مخکي مو فعلونه د معنا په لحاظ پر درو گروپونو ويشلي وو،په همدې اساس د ماضي فعلونو جوړښت هم ددغو درو گروپونو د معنوي اړخ له پلوه په مختلف ډول جوړيږي.

۱ ـ دلازمي فعلونو گروپ:

په دې گروپ فعلونو کي د فعل ماضي شکلونه د غير معين فعلي شکلونو د اصلي جز سره يو شی وي او د فعل ماضي شکلونه د تعدد او شکل په لحاظ د فاعل تابع وي.

په دې ډول فعلونو کي د جمع غايب ماضي شکلونه تل دشکل له پلوه د مصدري شکلونو سره يوه بڼه غوره کوي،لکه:

په دې ډول فعلونو کي د جمع غايب ماضي شکلونه تل دشکل له پلوه د مصدري شکلونو سره يوه بڼه غوره کوي، لکه:

دی ونې ته خوت ـ دی کورته ځي ـ دی پاڅيده.

دوی ونې ته ختل ـ دوی کورته تلل ـ دوی پاڅېدل.

۲ـ د متعدي فعلونو گروپ:

څرنگه،چي په پښتو ژبه کي متعدي فعلونه د مفعول تابع وي او د فاعل شکل او تعدد پرفعل کوم تاثير نه کوي، نو فعلونه پرخپل شکل استعماليږي، لکه:

ده کتــــاب کوت ـ ده کتــــاب لوسـت ـ ده قلم توره.

دوی کتاب کوت ـ دوی کتاب لوست ـ دوی قلم توره.

که چيري مفعول د جمع شکل ولري، نو که فاعل جمع وي او که مفرد د فعل د جمع په شکل استعماليږي،لکه:

ده کتـــابونه لوســـتل ـ ده قلمونه تورل

دوی کتابونه لوستل ـ دوی قلمونه تورل

ده کتـــابونه ولوستل ـ ده قلمونه و تورل

دې کتابونه ولوستل ـ دوی قلمونه وتورل.

۳ـ دريم گروپ فعلونه:

دا هغه گروپ فعلونه دي،چي د يوې خوا د لازمي فعلونو او دبلي خوا د متعدي فعلونو سره گډ خصوصيتونه لري. په همدې اساس مو دغه ډول فعلونه د دريم گروپ په نامه ياد کړي دي. ددغه ډول فعلونو ماضي شکلونه تل د غير معين فعلي شکلونو(مصدرونو) سره په يوه بڼه راځي او د شکل په لحاظ کوم فرق نه سره لري. مگر د معناوو په لحاظ او د زماني د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګندونې له پلوه فرق سره لري په دې ګروپ فعلونو کي د فاعل مفرد والی او جمع والی او تانیث او تذکیر د فعلي شکلونو په تبدیل کي کوم رول نه لري، لکه:

ده خندل ـ دې خندل ـ دوی خندل

ده وژړل ـ دې وژړل ـ دوی وژړل.

او داسي نور...

دحال زمانه:

د حال د زماني عمومي معنا داده،چي فعل داسي یو عمل ځرګند کړي،چي د وینا په وخت کي پېښیږي. د فعل دغه معنا د عمل او پیښو د لغوي معناوو او ماهیت له پلوه فرق کوي. هغه پېښي،چي د خال په زمانه کي اجراء کېږي د پیښو د ماهیت پر اساس فرق سره لري. ځیني پېښي داسي وي،چي اجراء ئې د زماني په یوه ټاکلي چوکاټ کي پېښیږي او تر یوې اندازې پوري معین حدود لري، لکه: واوره اوري ـ تورپیکی خاندي [1] ... [2]

مګر ځیني پېښي بیا داسي وي،چي د زماني په لحاظ په کوم ټاکلي چوکاټ کي نه محدودیږي او کوم معین حدود نه لري،لکه: مځکه ګرځي ـ زموږ په هېواد کي پسونه روزل کېږي ـ په دښتونو کي لېوان پیدا کېږي...

سره له دې،چي پورتنۍ جملې په حال زمانه پوري اړه لري،خو د معناوو له پلوه فرق سره لري. په لومړي ګروپ کي دواړې جملې د حال په زمانه کي تکرار او دوام نه ښیې. مګر دوهم ګروپ جملې سربیره پر دي،چي د حال زمانه ځرګندوي دا هم ښیې،چي دغه پېښي په کوم خاص وخت کي نه محدودیږي او تل دوام لري.

د حال فعلونه هم لکه ماضي فعلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه جوړیږي او د فعل په درو واړو ګروپونو کي د یوې قاعدي پر اساس جوړیږي.

د حال د فعل ټول شکلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه د متصلو ضمیرونو په راوړلو سره جوړیږي:

اول ـ دلازمي افعالو ګروپ:

(ځ): ځم ـ ځو ـ ځي...

(خیژ): خیژم ـ خیژو ـ خیژي...

دوهم ـ د متعدي افعالو ګروپ:

(لول): لولم ـ لولو ـ لولي...

(ګور): ګورو ـ ګوري...

دریم ـ دریم ګروپ افعال

(خاند): خاندم ـ خاندو ـ خاندي...

(ژاړ): ژاړم ـ ژاړو ـ ژاړي...

(لامب): لامبم ـ لامبو ـ لامبي...

په پښتو ژبه کي ماضي فعل د ګرامري علامو له پلوه کوم مشخص ګرامري کتګوریکي خصوصیتونه لري،ځکه د ماضي فعلونو د پای ګرامري علامې او د کلام د نورو اجزاوو ګرامري علامې د شکل له پلوه ځرګند توپیر نه لري. یوازیني ځرګند معنوي خصوصیت ئې دادی،چي تېره زمانه ښیې. مګر د حال فعل سربیره پر معنوي خصوصیت مشخص ګرامري علامې هم

[2] زیری جریده،۱۳۵۳ل کال، ۴۹ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري،چي د کلام د نورو اجزاوو او هم د ماضي فعل د ګرامري علامو سره فرق لري. د حال د فعلونو مشخص ګرامري کټګوريکي علامې په پورتنيو مثالونو کې په څرګند او سيستماتيک ډول سره ليدل کېږي.

راتلونکې زمانه:

د راتلونکې زماني معنا داده،چې يو عمل په راتلونکې وخت کې ښيې او هغه کليمه،چې دغه معنا څرګندوي د راتلونکې فعل په نامه يادېږي. راتلونکې فعلونه د حال د فعلونو په ډول د فعل د اصلي جز څخه جوړېږي او د فعل په درو واړو ګروپونو کې د يوې قاعدي اساس جوړېږي او د عمومي ګرامري خصوصياتو او علامو له پلوه يو شی دي. يوازني ګرامري علامه،چې په اکثرو حالتونو کې راتلونکی فعل د حال د فعل څخه بېلوي د(به) علامه ده.

د راتلونکې فعل مختلف شکلونه د فعل د اصلي اجزاوو څخه وو د متصلو ضميرونو په راوړلو سره په دې ډول جوړېږي:

ځم به ـ ځوبه ـ ځي به ...

خيژم به ـ خيژوبه ـ خيژي به ...

وبه ئې لولم ـ وبه ئې لولي ـ وبه لولې ...

ګورم به ـ ګورو به ـ ګوري به...

خاندم به ـ خاندو به ـ خاندي به ...

وبه خاندم ـ وبه خاندو ـ وبه خاندی ...

په دغه پورتنيو جملو کې دوه ډوله ترکيبونه ليدل کېږي،چې د معناوو په لحاظ يو دبل سره توپير لري. د (ځم به ـ ګوروبه ـ خيژي به ـ خاندوبه) ترکيبونه د عمل دوام او جريان په نامحدود وخت کې بيانوي. مګر د (وبه ئې لولم ـ وبه خاندو ـ وبه ئې ګورو ...) ترکيبونه د عمل تکرار نه څرګندوي، بلکې عمل(پروسه) د وخت په يوه ټاکلې جريان کې ښيې.

مختاړي(پريفکسونه)

مختاړي په پښتو ژبه کې د فعلونو په جوړښت او د فعلونو د معناوو په تشخيص کې مهم رول لري. د مختاړو په واسطه د پښتو ژبې د ځينو فعلونو څخه نور فعلونو جوړېدای سي .[2]

د بلې خوا د مختاړو په واسطه د فعلونو معناوې مشخصه کېږي، په پښتو ژبه کې د مختاړو رول په لنډ ډول داسې څرګندولای سو:

۱ـ پوري: دغه مختاړي،چې دفعلونو سره راسي د يوه فعل څخه بل فعل جوړوي او د معناوو په منځ کې ئې بدلون راولي. په پښتو ژبه کې دغه فعلي شکلونه ـ وزي ـ تړي ـ وهي ـ خاندي(وتل ـ تړل ـ وهل ـ خندل) مشخصې معناوې لري، لکه:

ځلمی له کوره وزي.

دی خپل خوږ لاس تړي.

دی خپل زوی ډېر وهي.

تورپېکۍ خاندي.

که چيرې ددغو پورتنيو فعلونو سره د (پوري) مختاړی را وړو، نو بيخي نوې فعلي شکلونه لاس ته راځي او معناوې ئې بدليږي،لکه:

---

[2] زيری جريده،۱۳۵۴ل کال، ۲ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوري وزي(پوري وتل) ـ پوري تږي(پوري تړل) ـ پوري وهي (پوري وهل) – پوري خاندي (پوري خندل).
دغه وروستي فعلي شکلونه د معناوو له پلوه د پورتنيو فعلي شکلونو سره پوره توپير لري، لکه:
ځلمی ترسيند پوري وزي.
دی خپل آس په ونه پوري تړي.
دی خپل ملگری پوري وهي.
ځلمی پوری خاندي.

۲ـ پرې د (پرې) مختاړي،چي د فعلونو سره استعمال سي د يوه فعل څخه بل فعل جوړوي او معنايې بدلوي. که چيري د (پرې) مختاړي را وزي (وتل) ـ کوي (کول) ـ باسي ـ ايستل ـ ښوول د کليمو سره استعمال سي، ددغو کلمو معناوي بدلوي او ددغو کلمو څخه نوري کلمې لاس ته راځي،لکه : پرې وزي(پرې وتل) ـ پرې کوي(پرې کول) ـ پرې باسي ـ پرې ايستل ـ پرې ښوول . په پورتنيو مثالونو کي د لومړي گروپ او دوهم گروپ د مثالونو د معناوو ترمنځ څرگند معنوي توپيرونه ليدل کېږي.

۳ـ کښې: همدارنگه د (کښې) مختاړي،چي دفعلونو سره استعمال سي د فعلونو معنا بدلوي او نوي فعلي شکلونه جوړوي،لکه
وتل ـ کښېتل
کښل ـ کښېکښل
ايستل ـ کښې ايستل

۴ـ ننه : دا مختاړي هم د نورو مختاړو په شان د فعلونو معناوي بدلوي او نوي فعلي شکلونه جوړوي، لکه:
وتل ـ ننوتل
ايستل ـ ننه ايستل
او داسي نور...
دلته يوه يادونه ضروري گنم.
اول داچي دغه پورتني مختاړي په پښتو ژبه کي د ډېرو لږو افعالو سره استعماليږي او د هر فعل سره نه سي استعمالېدای.
دوهم داچي په پښتو ژبه کي ځيني نور دغسي شکلونه هم سته(لکه: پوري ـ پرې ـ کښې)چي مختاړي ئې نه سو بللای،ځکه دغه شکل نور نحوي وظايف اجرا کوي،لکه:
په دې کتاب کښې ډېري نيمگړتياوي ليدل کېږي.
دی زما سره تر ښوونځی پوري ملگری و.
په دې کتاب کي داسي ټکي،چي پوهېدل پرې ايستل کښې ايستل...
په دغسې حالتونو کي (کښې ـ پوري ـ پرې)مختاړي...
بلکه د (څخه ـ ترـ دـ له پاره ـ باندي ـ ځيني...)...
چي په پښتو ژبه کي د ادات د تورو يا د ارتباط د تورو په نامه ...
تورو پر گرامري کتگوريکي خصوصيتونو به پرخپل ځای و...
په پښتو کي ځيني نور فعلي مختاړي هم سته، چي د وظيفي له مخه د (پوري ـ پرې ـ ننه ـ کښې) سره پوره توپير لري او هغه مختاړي دادي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(و)، (را ـ در ـ ور).

۱ـ و: که چیري دغه مختاړي د فعلونو سره راسي، نو د فعلونو څخه نور نوي فعلونه نه جوړوي، بلکي یوازي د فعلونو معناوي مشخصه کوي، لکه:

لوست ـ ولوست

خوړ ـ وخوړ

کوت ـ وکوت

خوت ـ وخوت

۲ـ را – در – ور: دا مختاړي د خپلو بېلو بېلو خصوصیتونو او معناوو له پلوه هم د (و) او هم د (پوري ـ پرې ـ ننه ـ کښې) د مختاړو سره فرق لري. کله،چي دغه مختاړي په تشریحي ډول وڅېړل سي، نو داسي څرګندیږي،چي دغه مختاړي د یوې خوا په ځینو ترکیبونو کي د ضمیرونو وظیفه اجرا کوي او د بلي خوا د فعلي مختاړو په حیث استعمالیږي. اوس د نوموړو (را ـ در ـ ور) شکلونو د دوه اړخیزو خصوصیتونو د توضیح له پاره ځیني مثالونه راوړو:

دا مسئله پخوا هم را معلومه وه.

دا کتاب مي در وباخښه.

کتاب مې درښوولی و.

څه به ورپېښه سوې وي،چي وځنډېدی.

ته ډېره راباندي ګرانه یې.

په دغو مثالونو کي په واضح ډول سره لیدل کېږي،چي (را ـ در ـ ور) د ضمیرونو په حیث استعمال سوي دي.

مګر د بلې خوا د پښتو ژبي څخه ډېر داسي مثالونه هم راوړای سو،چي (را ـ در ـ ور) شکلونه پکښې استعمال سوي وي،خو د خصوصیتونو او معناوو له پلوه د ضمیرونو په ډول نه وي، لکه:

لمر را وخوت ورځ سوه.

د تګ ورځ رانږدې کېږي.

زه درغلم،خو ته مي ونه لېدې.

پر غلیم ورتلل.

ستا(زما ـ دده ـ ددې ـ د دوی ـ زموږ ـ ستاسي) په ژوندکي ستر تحول راغلی دئ.

په دغو پورتنیو مثالونو کي داسي شواهد لیدل کېږي،چي (را ـ در ـ ور) ضمیرونه وبولو. همدارنګه ددې موضوع د ښه توضیح له پاره به ځیني نور داسي مثالونه راوړو:

رانیول ـ راوړل ـ ور وړل ـ را کول ـ درکول ـ ورکول ـ را رسیدل ـ درتلل ـ راستنول ـ ورختل...

په دغو پورتنیو شکلونو کي (را ـ در ـ ور) د ضمیرونو په حیث نه دي استعمال سوي، بلکي په ټولو فعلي شکلونو کي د فعل کار او عمل (پروسه) خوا اوسمت ښیې او مختاړي (پریفکسونو) په شکل راغلي دي.

دغه مختاړي سربېره پردې د فعل سمت او خوا ښیې، ددوی په راوړلو سره ځیني کلمې خپلي پخوانۍ معناوي بیخي بدلوي،لکه:

وړل ـ را وړل

نیول ـ را نیول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول ـ را کول

نو که چیري دا ومنو،چي (را ـ در ـ ور) په پورتنیو مثالونو کي پریفکسونه دي، نه ضمیرونه، نو ددې ادعا د اثبات له پاره دا هم زیاتولای سو،چي :

۱ـ ضمیرونه د مصدرونو سره د مختاړي په حیث نه راځي.

۲ـ د ضمیرونو یو عمومي خصوصیت دادی،چي د نومونو پر ځای د تکرار د لیري کولو په مقصد استعمالیږي.

۳ـ مصدرونه د نومونو وظیفه اجرا کوي(په دې برخه کي دمصدر بحث ته رجوع وکړی).

که چیري(را ـ در ـ ور) په پوره ډول سره د ډېرو موادو پر اساس په ژبه کي و څېړل سي، کېدای سي،چي ځیني نور معنوي او وظیفوي اړخونه ئې هم څرګند سي او د تحقیق ننني اصول هم دا ایجاب وي،چي په ژبنیو څېړنو کي باید هر ژبنی غړی په بېلو بېلو ترکیبونو کي وکتل سي، ترڅو چي ټول معنوي اړخونه ئې په پوره ډول سره څرګند سي، خو ددغو څو مثالونو په راوړلو سره دغه نتیجه لاس ته راځي،چي(را ـ در ـ ور) سربیره پردې،چي نور معنوي اړخونه لري د فعلونو سره د مختاړو په حیث هم راځي او فعلي مختاړي ئې بللای سو.

دشکل کتګوري

په پښتو کي د مطلق او استمرار فعل د شکل موضوع د یوې خوا ډېره پیچلي او مغلقه ده او د بلي خوا تر اوسه پوري ددې مسئلي هر اړخیزي څېړني ته پوره پاملرنه نه ده سوې. شکل د یوه عمل د اجراء هغه خصوصیت ښیي،چي د فعل په واسطه څرګندیږي. دا په دې معنا چي شکل د افعالو د دوام تکرار او یا نه دوام او نه تکرار خصوصیتونه ټاکي، ددې خصوصیت له پلوه دپښتو ژبي په فعلونو کي د مطلق او استمرار کتګوري څرګندیږي، استمراري فعل هغه فعل ته وایې،چي د یو عمل د کېدو یا کولو دوام یا تکرار ښیې.[2] [3]

اوهغه فعل،چي د یوه عمل دکېدو او یاکولو تکرار نه ښیي د مطلق فعل په نامه یادیږي.

په پښتو ژبه کي د شکل د کتګوریکي خصوصیتونو د څرګندلو له پاره یوازي یوه ګرامري علامه سته او هغه علامه د (و) مختاړی دی،چي د فعلونو د شکل د کتګوریکي خصوصیتونو د توپیر له پاره استعمالیږي.

اوس به د استمراري او مطلق فعل د کتګوریکي خصوصیتونو د توپیر له پاره یو څه مثالونه راوړو:

۱ـ د (و) د مختاړي په راوړلو سره د ځینو استمراري فعلونو څخه مطلق فعلونه جوړیږي،لکه:

استمراري	مطلق
خوت	وخوت
کوت	وکوت
اورېده	واورېده
لیکه	ولیکه
خوړ	وخوړ

او داسي نور...

په دغو پورتنیو فعلونو کي یوازي د (و) په راوړلو سره د استمراري فعل څخه مطلق فعل جوړسوی دی په استمراري شکلونو کي بل هیڅ ډول تغیر نه دی راغلی.

[2] زیری جریده،۱۳۵۴ل کال،۴ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او بله داچي استمراري او مطلق شکلونه د يوې لغوي ريښې څخه جوړ سوي دي.

څرنگه چي په پښتو ژبه کي فعلونه د جوړښت له پلوه مختلف خصوصيتونه لري، نو د استمراري فعلونو څخه د مطلقو فعلونو جوړول هم په بېلو بېلو ډولو دي،چي ځيني مثالونه به ئې دلته راوړو:

۲ـ دا هغه گروپ فعلونه دي،چي د مطلق فعل د څرگندولو له پاره د استمراري فعل سره د (و) فعلي مختاړي راځي او د استمراري فعل څخه مطلق فعل جوړيږي. په دغه گروپ فعلونو کي استمراري فعل او مطلق د شکل په لحاظ کوم ورته والی نه سره لري او هم د معنا له پلوه د يوه لغوي بنسټ نښه نه پکښې ليدل کېږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
کارکېده	کار وشو
تلی	ولاړ

او داسي نور...

۳ـ دريمه ډله هغه فعلونه دي،چي د مطلق فعل د څرگندولو له پاره د استمراري فعل سره د (و) فعلي مختاړي نه راځي،بلکي يوازي په شکل کي ئې يو څه تغير پېښيږي په دغه ډله استمراري او مطلقو فعلونو کي د معنا په لحاظ د يوه لغوي بنسټ د اشتراک نښې ليدل کېږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
بيوه	بوت
را کاوه	راکړ

او داسي نور...

۴ـ څلرمه ډله: هغه فعلونه دي،چي د مطلق فعل د جوړولو له پاره د استمرار فعل سره د (و) فعلي مختاړی را وړل کېږي،خو په دې ډله فعلونو کي د استمراري فعل او مطلق فعل ترمنځ هم د شکل او هم د لغوي بنسټ له پلوه څه ناڅه اشتراک ليدل کېږي،لکه:

استمراري	مطلق
کاوه	وکړ

۵ـ پنځمه ډله هغه فعلونه دي،چي مطلق فعل داستمراري فعل څخه بې د (و) د مختاړي د راوړلو څخه جوړيږي. ددغي ډلي فعلونو د استمرار او مطلقو فعلونو ترمنځ نه د لغوي بنسټ له پلوه کوم اشتراک ليدل کېږي او نه هم د شکل په لحاظ لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
پورته کېده	پورته سو
مړېده	موړ سو

او داسي نور...

٦ـ په هغو فعلونو کي،چي د فعل د معنوي ويش په برخه کي ددريم گروپ په نامه يادسوي وو د استمراري فعل څخه د (و) د مختاړي په راوړلو سره مطلق فعل جوړيږي او د فعلونو په شکل او لغوي بنسټ کي کوم تغير نه پېښيږي لکه:

ده خندل	ده وخندل
ده ژړل	ده و ژړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ټوخل	ده وټوخل
ده لامبل	ده ولامبل

او داسي نور...

۷ـ کله کله د ټولو پورتنيو ډولونو په خلاف د استمراري فعل څخه مطلق فعل داسي جوړيږي، لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
و وړ	يو وړ
ورووست	وروست

۸ـ خج: په پښتو ژبه کي د کلمو خج د موقعيت په لحاظ متحرک دی، خج په ځينو کلمو کي پر لومړي سيلاب، په ځينو کلمو کي پر منځني او په ځينو کلمو کي پر وروستي سيلاب راځي. د خج متحرک والی کله کله د کلمو د گرامري معناوو د بدلون سبب گرځي، سربيره پردې کله کله د خج د موقعيت پر اساس استمراري او مطلق فعلونه سره بېليږي،لکه:

استمراري فعل	مطلق فعل
(خج پر وروستي سيلاب)	(خج پرلومړي سيلاب)
پو ري وتل	پوري وتل
پوري اېستل	پوري اېستل
پوري وهل	پو ري وهل
پرې ښوول	پرې ښوول
پرې اېستل	پرې اېستل
کښېوتل	کښېوتل
کښېکښوول	کښېکښوول، او داسي نور...

سربيره پر دې کله کله په ځينو ترکيبونو د استمراري او مطلق فعل د شکل او خصوصيت د ټاکلو په برخه کي د(څو واره) او (څو ځله) شکلونه هم مهم رول لري.

دکلام د نورو اجزاوو څخه د فعل جوړېدنه

په پښتو ژبه کي سربيره پردې،چي د مختاړو په مرسته د ځينو فعلونو څخه نور فعلونه جوړيږي، د کلام د نورو اجزاوو څخه هم ځيني فعلونه جوړېدای سي.

۱ـ د صفتونوڅخه:

صفت	فعل
کوږ	کږوي(کږول)
تريخ	تريخوي(تريخول)
زوړ	زړوي(زړول)
موړ	مړوي(مړول)
تريخ	تريخيږي(تريخېدل)
کوږ	کږيږي(کږېدل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوړ　　　　زړیږي(زړیدل)

او داسي نور...

۲ـ د صفتونو په شان د ځینو نومونو څخه د فعلي وروستاړو په زیاتولو سره فعلي شکلونه جوړیږي،لکه:

اسم	فعل	
ژړا	ژړوي(ژړول)	
خندا	خندوي(خندول)	
ګټه	ګټي(ګټل)	
سپما	سپموي(سپمول)	
نڅا	نڅوي(نڅول) نڅا	نڅیږي(نڅېدل) ، او داسي

نور...

د ژبو مارفولوژیکي ویش

د نولسمي پېړۍ په ژبپوهنه کي سربیره پر نسبي ویش، ژبي په مارفولوژیکي لحاظ هم پر بېلو بېلو ګروپونو ویشل سوي دي. د مارفولوژیکي ویش فرقونه له نسبي ویش څخه په دې کي دي، چي په نسبي ویش کي د مقایسوي ـ تاریخي میتود په رڼا کي ژبي د ورته والي او بېلتون، د پیدایښت، بدلون او تاریخي تکامل له پاره پربېلو بېلو کورنیو او ګروپونو ویشل کېږي او هم په دې ویش کي د مقایسوي موادو انتخاب اختیاري کار نه وي، مګر په مارفولوژیکي ویش کي د ژبو تاریخي تکامل او پیدایښت په نظر کي نه نیول کېږي او ژبي یوازي د اوسني جوړښت له پلوه سره پرتله کېږي او پر بېلو بېلو مارفولوژیکي ګروپونو ویشل کېږي، چي په دې اساس کېدای سي داسي ژبي په یوه ګروپ کي راسي، چي په نسبي او تاریخي لحاظ یو له بله هیڅ اړیکي نه سره لري او هم په دې ویش کي هغه مواد چي د ژبو په مقایسه کښي د معیارونو په حیث ټاکل کېږي اختیاري دي. په مارفولوژیکي ویش کي د ژبو کمي ویش د معیارونو د ټاکلو د شمېر سره متناسب ارتباط لري مثلاً : که چیري د ژبو په مقایسه کي د معیاري موادو په حیث یوازي یو فونټیکي معیار ـ د شونډیزو او غیر شونډیزو واولونو متقابل موجودیت او یا نه موجودیت وټاکل سي، نو ددې معیار له مخي د نړۍ ټولي ژبي پر دوو ګروپونو ویشل کېدای سي.[٤] [٢]

یو هغه ګروپ چي په هغه کي دا پرنسیپ صدق کوي او بل هغه ګروپ چي په هغه کي دا پرنسیپ صدق نه کوي. په هره اندازه چي د ژبو په ویش کي د ټاکلو معیارونو شمېر زیاتیږي په هم هغه اندازه د نړۍ په ژبو کي ډېر مارفولوژیکي ګروپونه منځ ته راځي.

د نولسمي پېړۍ په ژبپوهنه کښي ژبي د مارفولوژیکي جوړښت له مخي پر درو ګروپونو ویشل سوي دي: مجردي، نه بدلیدونکي او بدلیدونکي ژبي. مجردي هغه ژبي(چیني، تیبتي، برمایي...) ګڼل کېږي، چي کلمې ئې په ګرامري لحاظ ثابته بڼه لري او د جملو په منځ کي کومکي توري ، د کلمو ترتیب او غاړه (intonation) د ګرامري روابطو وظیفه اجرا کوي. د نه بدلیدونکو ژبو په ګروپ کي (ترکي، جاپاني...) هغه ژبي شاملیږي، چي په جمله کي د کلمو ګرامري روابط د وروستاړي په واسطه ښوول کېږي، خو دومره خبره ده، چي له یوې خوا د کلمو په تصریفي شکلونو کښي د کلمو اصلي غړي نه اوړي او خپل اصلي حالات په بېلو بېلو کتګوریو کښي ساتي او له بلي خوا مختاړي او وروستاړي هم په مختلفو حالتونو کي

---

٢ کابل مجله ١٣٥٣ل کال ٩ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل شکلي او معنوي استقلال نه بايلي (مثلاً په good او good+ness کي). په پښتو کي هم ددې ډلي ژبو ځيني مشخصات ليدل کېږي لکه : تور ـ تور+والی، سور- سور+والی، ښه ـ ښه +والی چي په دې مثالونو کښي د کلمو اصلي غړي (تور، سور، ښه) او هم وروستاړي (والی) نه بدليږي او خپل معنوي او شکلي حالت ساتي.

د بدليدونکو ژبو په ډله کي اکثره پوهان ايندو اروپايي او سمتي ژبي داخلوي.

د بدليدونکو ژبو کښي د کلمو گرامري اشکال د مختاړو، وروستاړو او سوفکسونو په مرسته جوړيږي مختاړي، وروستاړي او سوفکسونه يوه ټاکلي معنا نه لري، بلکي اکثره هر يو په يوه وخت کښي کولای سي، چي څو مختلفي گرامري معناوي افاده کړي. په دې ژبو کي د نه بدليدونکو ژبو په خلاف مختاړي، وروستاړي، سوفکسونه او د کلمو اصلي مورفيمونه يو په بل کي سره ننوتي او په بېلو بېلو گرامري کټگوريو کي مختلفه بڼه غوره کوي(depth – deep کور ـ کره). د پورتنيو تشريحاتو د توضيح له پاره به د پښتو ژبي ځيني مثالونه راوړو. په پښتو کي د (a) وروستاړی څو مختلفي گرامري معناوي افاده کولای سي . د خندا، ژړا او غوا په کلمو کښي نوموړي وروستاړی په عين وخت کښي دوې معناوي ځرگندوي:

۱ ـ مؤنث.

۲ ـ مفرد.

مگر د بوډا په کلمه کي بيا خپلي پخوانۍ معنا وي نه ساتي. په دې کلمه کښي هم دوې معناوي لري يوه د مذکر او بله د مفرد. همدارنگه (پوري) د مختاړي په حيث په بېلو بېلو کلمو کښي خپله اصلي معنا بدلوي لکه: په (پورې+وتل) او (پوري+ تړل) کي

په دې مثالونو کښي نه يوازي داچي د (پوري) معنا په (پوري وتل) او (پورې تړل) کي يوه نه ده او فرق سره لري، بلکي د (پوري وتل) په کلمه کي اصلي غړي (وتل) هم خپله پخوانۍ معنا بايلي.

د اوولسمي ـ اتلسمي پ. په ژبپوهنه کي پوهانو د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي څه څېړني کړي، خو دغو څېړنو په اوولسمه پ. کي د يوه دسپلين بڼه غوره کړي ده. فريد ريچ ښليگل(۱۸۰۸) په دې عقيده وو، چي د نړۍ ټولي ژبي د گرامري جوړښت له پلوه پر دوو گروپونو ويشل کېږي: نه بدلېدونکي او بدليدونکي ژبي ، مگر د مقايسوي ـ تاريخي ميتود د انکشاف سره سم ژبپوهانو ته دا سوال پيدا سو، چي که چيري د نړۍ ژبي پر دوو گروپونو وويشلې سي، نو چيني ژبي ته به په کوم گروپ کي ځای ورکړل سي، ځکه دا ژبه د مارفولوژيکي جوړښت له پلوه ددې دوو گروپونو سره ستر توپيرونه لري. په همدې اساس په ۱۸۱۸ کي د فريد ريخ ښليگل درور افگست ښليگل په نوموړي ويش کي څه اصلاحات راوړي او وايې چي ټولي ژبي بايد پر درو گروپونو وويشل سي: مجردي، نه بدليدونکي او بدليدونکي ژبي بيا په خپل منځ کي پر دوو ډلو ويشل کېدای سي: تحليلي او غير تحليلي په ۱۸۲۲ م کال کي وگومبلدت ژبي پر څلورو گروپونو ويشي يعني په پخواني ويش کي يو بل گروپ ور زياتوي، چي د نيم تحليلي په نامه يادېږي . ماکس ميولر(۱۸۲۳ ـ ۱۹۰۰) په دې عقيده وو چي د ژبو د مارفولوژيکي ويش او د ټولني د اقتصادي او اجتماعي تکامل ترمنځ مستقيم ارتباط موجود دی په همدې اساس دئ مجردي ژبي د هغو خلکو ژبي بولي چي د ابتدايې بشري ټولني په مرحله کي ژوند کوي او ددوی ترمنځ اجتماعي روابط يوازي او يوازي پر کورنيو بنادي. دی په وروستي تحليل کي دې نتيجي ته رسيږي، چي په دې ډله ژبو کي دومره قدرت نسته، چي ليکونکی دي وکړای سي ددې ژبو په مرسته کوم علمي اثر وليکلای سي نه بدليدونکي ژبي د کوچي ژوند د تاريخي مرحلي محصول او بدليدونکي د هغو خلکو ژبي دي، چي له دې ټيټو تاريخي مرحلو څخه تېري سوي او نوي متکامل دولتي سيستم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا څرګنده ده، چي د ژبو ګرامري جوړښت د اقتصادي، اجتماعي او تاريخي مرحلو له پلوه څېړل او يوې ژبي ته ښه اوبلي ته ټيټه ويل غير علمي کار دئ. د ژبو د مارفولوژيکي ويش په برخه کي دا ډول تحليل سړي ته د واقعيتونو صحيح تشريح او حل نه سي ورکولای، بلکي برعکس سړی ګمراه کېږي او له واقعيته ئې باسي، ځکه هغه څه چي يو ليکوال ئې د بدليدونکو ژبو په واسطه ليکلای او څرګندولای سي همدغسي د مجردو ژبو ويونکي هم په خپله ژبه هر ډول مفاهيم په پوره ډول افاده کولای سي.

داچي بدليدونکي ژبي متکاملي او مجردي او نه بدليدونکي ژبي غير متکاملي دي کوم علمي اساس نه لري، ځکه دا فرقونه يوازي په ګرامري جوړښت پوري اړه لري مجردي اونه بدليدونکي ژبي هم پرخپل پخواني ابتدايي حال نه پاتيږي او د ننه په خپل سيستم کي تکامل کوي او د ژبو تکامل هم په دې کي نه دی، چي حتمي دي ګرامري روابط د مختاړو او وروستاړو په واسطه افاده سي. د نولسمي پ. عالم د ناتوراليزم د مکتب (په ژبپوهنه کي) مؤسس ا. ښليخر(۱۸۲۱ ـ ۱۸۶۸) چي له يوې خوا د نولسمي پ. د طبيعي علومو د انکشاف خصوصاً (داروين) او له بلي خوا د هيګل د ديالکتيک تر تاثير لاندي راغلی د ژبو د مارفولوژيکي ويش مسئله د تکامل د تيوری له مخي ترڅېړني لاندي نيسي.

ا.ښلخر د خپلو څېړنو په نتيجه کي د ژبي د ماهيت او مشخصاتو په برخه کښي درې اساسي ټکي ټاکلي :

۱ ـ ژبه يو طبيعي اورګانيزم دی او د ژوندانه او انکشاف قوانين ئې همغه قوانين دي کوم، چي د طبيعت د ټولو ژونديو اورګانيزمونو په برخه کښي صدق کوي.

۲ ـ په همدې اساس ژبپوهنه د طبيعي علومو له ډلي څخه يو علم دئ.

۳ـ د ژبو په څېړنه کي بايد د هغو ميتودونو څخه کار واخيستل سي کوم چي د طبيعي علومو پوهان د حيواناتو او نباتاتو په څېړنه کښي استفاده څني کوي.

(هيګل د خپل مشهور منطق شروع د ديالکتيک په دې اساسي مرحلو کوي: د ديالکتيک اوله مرحله هستي ده او دا د تائيد (these) مرحله ده مګر که موږ د هستي مجرد او خالص مفهوم تحليل کړو د نيستی مفهوم تري راولاړيږي او د هستی تائيد ځان په خپله نفي کوي او فکر ديالکتيک په دوهمه مرحله کي داخليږي، چي هغه د ترديد او نفي مرحله ده antithese ددې تائيد او ترديد له تصادم څخه يوه دريمه مرحله راوزي، چي هغه دمنفي او مثبت ترکيب دی synthase يعني د هستی او نيستی له تصادم څخه يو دريم ترکيبي حقيقت منځ ته راځي........).

ا. ښليخر د ژبو په مارفولوژيکي ويش کي د هيګل دياليکتيکي قوانين (چي وايې د هر شي په موجوديت کي درې مرحلي ليدل کېږي **these, antithese, synthese** تطبيقوي او وايي چي ژبي هم په خپل تکامل(يعني بيالوژيکي تکامل) دغسي درې مرحلي تېروي مجردي نه بدليدونکو د نه بدليدونکو ژبو د انکشاف او تکامل په نتيجه کي منځ ته راغلی دئ. ددې نظريو په ترڅ کي يوې داسي فيصلي ته رسيږي : څرنګه چي د ژبي هم لکه ژوندي موجودات زيږي، بلوغ ته رسي او په پای کي زړيږي او مري.

نو په همدې اساس مجردي ژبي د ژبو د طفوليت مرحله، نه بدليدونکي د بلوغ مرحله او بدليدونکي د زړښت او انحطاط مرحله ده.

۱ ـ د ژبي تکامل دې ته نه وايي، چي مجردي ژبي دي په نه بدليدونکو ژبو او نه بدليدونکي ژبي دي په بدليدونکو ژبو بدلي بدلي سي، ځکه دا به سمه نه وي، چي سړی هغه ژبي چي په خپل جوړښت کي د کلمو سره مختاړي او وروستاړي ونه لري غير متکاملي وبولي او د ژبو په تکامل کي د ابتدايي مرحلي په حيث ورته قايل سي او هغو ژبو ته چي ګرامري روابط ئې د مختاړو او وروستاړو په مرسته افاده کېږي متکاملي ووايي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ ـ هره ډله ژبې که مجردي وي او که بدليدونكي او يا بدليدونكي د ننه په خپل سيستم كي تكامل كوي اود تكامل قوانين ئې بايد د ننه په هر سيستم كي په جلا ډول ولټول سي نه د باندي له سيستمه، د چيني ژبې(مجردي ژبې) تكاملي سير بايد په خپله د چيني ژبې په تاريخ كي وسپړل سي نه داچي د چيني ژبې تكاملي سير د انگليسي ژبې په تاريخ كي ولټول سي. نننی چيني ژبې هغه ساده او ابتدايي شكل نه لري، كوم چي زركاله پخوا ئې درلود او دا قانون د ټولو ژونديو ژبو په برخه كي صدق كوي پښتو، روسي، انگليسي او نورو ټولو ژبو همداسي ابتدايي او ساده شكلونه درلودل، چي له اوسني وخت سره نه مقايسه كېږي، داځكه چي ژبه يوه اجتماعي زېږنده (پديده) او د ټولني د افهام او تفهيم وسيله ده او د ټولني د تكامل سره سم وده او انكشاف مومي. هر مطلب چي نن ورځ په پښتو، روسي او انگليسي (چي د نه بدليدونكو او بدليدونكو ژبو په گروپ پوري اړه لري) كي افاده كېداى سي همدغه شان چيني ژبه (چي په مجرد گروپ پوري اړه لري) د هر ډول فكر د ځرگندوني پوره استعداد لري.

له ډېري مودي راهيسي پوهان په دې هڅه كي وو، چي ثابته كړي، چي ژبه كټ مټ يو داسي اورگانيزم دی، لكه حيوان او نبات او د ژبو منځ ته راتگ او تكامل هم د هغو طبيعي قوانينو پر اساس منځ ته راځي، دكومو پر اساس چي نور ژوندي موجودات زېږي او انكشاف كوي يعني ژبه زېږي، د بلوغ مرحلي ته رسيږي او په پای كي زړيږي. د ژبې دغسي تحليل خصوصاً په نولسمه پ. كي زيات عموميت پيدا كوي. ددې علت هم دادی، چي په نولسمه پ. كي طبيعي علوم زياتو موفقيتونو ته رسيږي، مگر د ژبې په باره كي دا ډول قضاوت، چي ژبه كټ مټ داسي يو اور گانيزم دی لكه حيوان او نبات څېړونكي ته د واقعي او حقيقي پېښو سمه تشريح او حل نه سي وركولای، بلكي برعكس ئې له واقعيته لېري كوي، ځكه ژبه د انساني ټولنو د راشی او درشی تماس او معاشرت مهمه وسيله ده. بې له ژبې بشري رابطه او معاشرت ناممكن دي او بې رابطي او تماس نه په خپله انسان وجود لري او نه ټولنه، بې له ژبې تفكر هم ناممكن ښكاري يعني د ژوند او واقعيت درک او په خپله د انسان مفهوم بې ژبې په يوه تپه تياره كي را ايساريږي.

ژبه يوه اجتماعي پديده ده او د باندي له انسانه او ټولني منځ ته نه سي راتلای، نو په همدې اساس د ژبې د ماهيت او تكامل څېړنه د باندي له انسانه علمي ارزښت نه لري ددې ټولو خبرو څخه دې نتيجي ته رسيږو چي: ژبه نه طبيعي پېښه ده او نه بيالوژيكي د ژبې موجوديت او انكشاف په هيڅ ډول د طبيعي قوانينو تابع نه گڼل كېږي او هغه طبيعي قوانين د كومو پر اساس چي حيوانات او نباتات منځ ته راځي او تكامل كوي د ژبې د ماهيت او ودې په برخه كي عملي كېدای نه سي.

د شلمي پ. په ژبپوهنه كي هم ځينو پوهانو كوښښ كړی، چي د ژبو د مارفولوژيكي ويش په برخه كي مشخص علمي معيارونه وټاكل سي او د پخواني ويش نيمگړي خواوي پوره كړي ښه مثال ئې د امريكا د مشهور عالم اډوارډ سپير مارفولوژيكي ويش گڼلای سو.

اډوارډ سپير په خپل كتاب «ژبه ـ ۱۹۲۱» كي د ژورو علمي څېړنو په ترڅ كي دې نتيجي ته رسيدلی، چي ټولي ژبې د گرامري جوړښت له پلوه پر ۲۱ گروپونو ويشل كېدای سي. د مارفولوجيكي ويش يو لوی مشكل دادی، چي د هغو معيارونو انتخاب د كومو پر اساس چي ژبې پر بېلو بېلو مارفولوژيكي گروپونو ويشل كېږي اختياري كار دئ او كوم معين او ټاكلي پرنسيپونه په دې برخه كي نسته، نو ځكه يو عالم د خپلو ټاكلو معيارونو پر اساس ژبې پر دوو گروپونو او بل ئې د خپلو ټاكلو پرنسيپونو له مخي پر درو، څلورو او داسي نورو گروپونو ويشي . له بلې خوا كه يوه ژبه له يوه پلوه وڅېړله سي په يوه گروپ او كه له بل اړخ څخه ورته ځير سو نو بيا په بل گروپ كي داخليدای سي، مثلاً مخكي مو وليدل، چي په پښتو ژبه كي دگرامري جوړښت په لحاظ هم د نه بدليدونكو او هم د بدليدونكو ژبو خصوصيات سته او همدارنگه اكثرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهانو ایندو اروپایي او سیمتي ژبي چي په خپلو منځونو کي ستر ګرامري او مارفولوژیکي اختلافونه لري بیا هم په یوه ګروپ کي راوړي دي.

ددې له پاره چي مارفولوژیکي ویش یو علمي ارزښت پیدا کړي او پر سمو پرنسیپونو بنا وي، نو د ا. ا. ریفرماتسکي د نظریې په تائید باید دوې اساسي مسئلي په نظر کي ونیول سي:

۱ ـ ښه به دا وي، چي د ژبو په مارفولوژیکي ویش کي د هغو ژبو ګرامري جوړښت سره پرتله سي، چي په تاریخي لحاظ په یوې کورنۍ پوري اړه لري او د یوې کورنۍ غړي بلل کېږي، ځکه په مارفولوژیکي ویش کي یوازي د تشریحي میتود له پلوه د ژبو ګرامري جوړښت سره مقایسه کول کافي نه ګڼل کېږي او سربیره پر دې باید د مقایسوي ـ تاریخي میتود څخه هم پوره استفاده وسي او د مقایسوي ـ تاریخي میتود څخه په دې برخه کي هغه وخت لازمه ګټه اخیستلای سو، چي زموږ مقایسه د یوې کورنۍ پر ژبو بناء وي.

۲ـ په مارفولوژیکي تشریح کي به بده نه وي، چي په بېل ډول د هري ژبي ټول مارفولوژیکي خصوصیات و څېړل سي، خاص او عام قوانین ئې وټاکل سي. دغسي څېړنه به له ګټو څخه خالي نه وي. له یوې خوا د پردیو ژبو د زده کړي له پاره منظم درسي مواد ترتیبیدای سي او له بلي خوا د ترجمي (خصوصاً ماشیني ترجمي) په برخه کي پوره اسانتیاوي برابریدای سي.

فرازیالوژي او سبکي علامې

فرازیالوژي(۱):

د روسي ژبي ژبني اصطلاحات د څېړنو اوږد تاریخ لري او حتی په هغو قاموسونو کي، چي په اوولسمه پېړۍ کي خپاره سوي دي ژبني اصطلاحات پکښې را غونډ سوي دي.[۲]

همدارنګه د روسي ژبي معاصر قاموسونه هم د ژبنیو اصطلاحاتو له پلوه خورا غني دي سربیره پردې، چي ژبني اصطلاحات په قاموسونو کي ثبت سوي دي، د روسي او شوروي دورو ژبپوهانو په دې برخه کي زیاتي علمي څېړني کړي دي، چي د دوی د تحقیقاتو په نتیجه کي فرازیالوژي اوس د ژبپوهني د یوې مستقلي څانګي حیثیت غوره کړی دئ. د غربي اروپا او امریکا په ژبپوهنه کي دې موضوع ته تر اوسه پوري پوره پاملرنه نه ده سوي. ا . و. کونین په خپل هغه اثر کي، چي د (انګلیسي ژبي فرازیالوژي) نومېږي داسي لیکلي چي: «د غربي اروپا او امریکا په ژبپوهنه کي د فرازیالوژۍ د تصور په برخه کي تر اوسه پوري کوم خاص اثر نه دئ لیکل سوی، سره له دې چي د دوی په قاموسونو کي ژبني اصطلاحات ډېر راغونډ سوي دي».

په دې څه وروستیو کلونوکي په شوروي ژبپوهنه کي ډېر آثار خپاره سوي دي، چي د ژبنیو اصطلاحاتو بیل بیل اړخونه پکښې څېړل کېږي، خو سره له دې هم د ژبنیو اصطلاحاتو ځیني مسئلي لا تر اوستني او لاینحه پاته دي. د ژبنیو اصطلاحاتو د وېش (کلاسیفیکیشن) او په قاموس کي د هغو د ثبتولو په برخه کي بیلي بیلي نظریې لیدل کېږي.

دفرازیالوژي په تیوریکه سپړنه کي د اکادیمیک و. و وینګرادف څېړنو مهم رول لوبولی دئ. ژبني اصطلاحات د معنوي جوړښت له پلوه د وینګرادف په آثارو کي پر درو ګروپونو ویشل کېږي:

---

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۳ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ ـ په لومړي گروپ کي هغه ژبني اصطلاحات داخليږي، چي معنايې د ترکيب د اجزاوو د معناوو څخه لاس ته نه راځي او اصطلاحي معنا د ترکيب د اجزاوو پر معنا متکي نه وي لکه (د پښتو ژبې دغه ژبني اصطلاحات: په سترگو ننوتل، پرسپين ډاگ غاښ وتل...) په دوهم گروپ کي هغه ژبني اصطلاحات راځي، چي اصطلاحي معنايې د ترکيب د اجزاوو پر مجموعي معنا متکي وي لکه (د پښتو ژبې دغه ژبني اصطلاحات: د پايځي رگ پالل، هر سړی پرخپله ټکي ور اړوي. دی د کراستي ملا بند دئ، پر بدو اوښتل ...).

۲ـ په دې ډله ژبنيو اصطلاحاتو کي هغه ژبنی اصطلاحات راځي، چي اصطلاحي معنايې په تحليلي ډول د ترکيب د ټولو غړو د معناوو سره ارتباط لري، لکه (د پښتو ژبې دغه ژبني اصطلاحات: پښه اړول، باڼوپر باڼو ايښوول، اوړه کښل، بکرۍ د سره لوېدل ...).

د وينگرادف دغه ويشل دا . و. کليتنينه، ا . پ . مردو بلکه او داسي نور ډېرو ژبپوهانو په آثارو کي تائيد سوي دي. ن . م . ښانسکي هم ژبنيو اصطلاحاتو ته د اکاديميک وينگرادف له نظره گوري، خو دی د وينگرادف پر درو گروپونو يو بل گروپ هم زياتوي، چي په دې حساب دی د روسي ژبې ژبني اصطلاحاتو پرڅلورو گروپونو ويشي. دده په عقيده په څلورم گروپ کي هغه ژبني اصطلاحات راځي، چي که څه هم د ترکيب هر غړی ئې په خپله اصلي معنا استعماليږي او هم د ترکيب عمومي اصطلاحي معنايې د غړو د معناوو مجموعه ده، خو دغه ترکيبونه د استعمال په وخت کي تل خپل ترکيبي شکل ساتي او بي له کوم تغير څخه استعماليږي، چي په همدې اساس دغسي ترکيبونه د ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي راتلای سي، لکه (په پښتو ژبه کي دغسي ترکيبونه: د اوبو شين ډنډ، د سينما ټکس ...

ب . ن . گلوين د ژبنيو اصطلاحاتو د څېړنو په نتيجه کي دې ټکي ته رسيږي، چي په روسي ژبه کي ژبني اصطلاحات پر څلورو گروپونو ويشل کېږي. د وينگرادف پر ويش يو بل گروپ هم ور زيات وي، چي د (اډيم) په نامه ئې ياد وي.

په شوروي ژبپوهنه کي د اصطلاحاتو په برخه کي يو بل نظر هم سته، چي د پورتنيو نظريو سره پوره توپير لري او هغه دا چي ددې ډلي ژبپوهانو په عقيده سربيره پر پورتنيو ډولونو ټول هغه ترکيبونه، چي تر يوې اندازي پوري خپل ترکيبي ثبات ساتي او تل د مشخصو ترکيبونو په شکل استعماليږي هم د ژبنيو اصطلاحاتو په ډله کي راځي، لکه: متلونه، مقولې او هغه ادبي عبارات، چي عام معروفيت ئې پيدا کړی وي . سربيره پردې د ژبنيو اصطلاحاتو په برخه کي ځيني نوري نظريې هم سته، چي يادونه ئې دلته دومره موزونه نه ښکاري.

سره له دې، چي د ژبنيو اصطلاحاتو ويشنه پر خاصو گروپونو نسبي بڼه لري او تر ډېره حده پوري د ژبپوهانو په ذهني قضاوت او هغو پرنسيپونو پوري اړه لري، چي ژبپوهان ئې پيروي کوي.

سره له دې ټولو اختلافونو بيا هم په شوروي ژبپوهنه کي د ژبنيو اصطلاحاتو د تشخيص او ويش په برخه کي د اکاډيميک وينگرادف نظر د تائيد وړگڼل کېږي، ځکه چي دده ويش له يوې خوا واقعيت ته نږدې دئ او له بلي خوا ددې خاصو ژبنيو واحدونو د واقعي وېشني په برخه کي زيات امکانات برابروي. د نورو ژبپوهانو په ويش کي اکثره ژبني اصطلاحات او عادي ترکيبونه يا ژبني اصطلاحات، متلونه او مقولي سره گډيږي او پوره توپير ئې نه سره کېږي. ددغو وروستيو ژبپوهانو نظر کله کله په قاموسونو کي هم منعکس کېږي، مثلاً د شوروي اتحاد د علومو د اکاډيمۍ په قاموس (څلور ټوکه) کي او هم د اوښکوف په مشرح قاموس (څلور ټوکه) کي دغسي عادي ترکيبونه، لکه « ورو، ورو» «لږ، لږ» د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنيو اصطلاحاتو په حيث راوړل سوي دي. دا ترکيبونه ژبني اصطلاحات نه دي، بلکي، لکه څنگه چي په هغه وخت کي ف . ف فرتو ناتف اشاره ورته کړي ده. دا هغه ډول ژبني ترکيبونه دي، چي يوه کلمه دوه واره د يوه مقصد يا يوه عمل د شدت په غرض تکراريږي او عادي ژبني ترکيبونه دي، نه ژبني اصطلاحات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبنیو اصطلاحاتو یوه بله مهمه مسئله، چي تر اوسه تته او لاینحله پاته وه او په قاموسونو کي تر اوسه پوري کوم مشخص پرنسیپ نه دی ورته ټاکل سوی، هغه په قاموسونو کي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو موضوع ده. په دې برخه کي، چي ژبني اصطلاحات ترکومو کلمو لاندي راوړل سي، قاموس لیکونکي تر اوسه کوم مشترک ټکي ته نه دي سره رسیدلي او په مختلفو قاموسونو کي د بېلو بېلو پرنسیپونو څخه کار اخیستل سوی دئ.

پ . ب . زودین او ک . ا . لېبدیف په دې عقیده دي، چي ژبني اصطلاحات دي د ژبنیو اصطلاحاتو د ترکیب ترهغې کلمې لاندي راوړل سي د کومي سره چي د ژبنیو اصطلاحاتو معنا هیڅ ارتباط نه لري. اس . اي. اوږیگف بیا د خپل قاموس په مقدمه کي لیکي، چي ژبني اصطلاحات دي ترهغو کلمو لاندي راوړل سي، له کومو سره چي د ژبنیو اصطلاحاتو عمومي معنا اړخ نه لگوي. مگر د شوروي اتحاد د علومو د اکاډیمۍ په کوچني قاموس (څلورټوکه) کي بیا یوه ژبنۍ اصطلاح د ترکیب تر ټولو کلمو لاندي د قاموسي مقالو په پای کي په مکرر ډول سره راوړل کېږي، خو یوازي په یوه ځای کي تر هغې کلمې لاندي تشریح کېږي، کومه چي د ژبني اصطلاح معنوي مرکز تشکیلوي. پروفیسر اي. و. رخمانف کوښښ کړی، چي ددغو مشکلاتو د حل له پاره یوه عملي لار پیدا کړي، نو دی د حل لار په دې کي لټوي، چي ژبني اصطلاحات دې پر دوو گروپونو وویشل سي. یو هغه گروپ ژبني اصطلاحات دي، چي عمومي معنایې د ترکیب د کلمو پر معناوو متکي نه وي.

نو په دې اساس (دده په عقیده) د لومړي گروپ ژبني اصطلاحات د کلمو تر هغو معناوو لاندي را وړل کېږي، د کومو سره چي د ژبنیو اصطلاحاتو معناوي اړه لري او دوهم گروپ ژبني اصطلاحات په مستقل ډول د قاموسي مقالې په پای کي راوړل کېږي.

لکه څنگه چي څرگندیږي دغه ټول روشونه په قاموس کي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو مسئله نه سي حل کولای. ددې خبري د اثبات او د موضوع د وضاحت له پاره به د پښتو ژبي یوه ژبنۍ اصطلاح را واخلو او خبري په پر وکړو. په پښتو ژبه کي (د پایښې رگ پالل) یوه ژبنۍ اصطلاح ده. د زودین، اوږیگف اولېبدیف د نظریاتو پر اساس دا اصطلاح باید ددې ترکیب ترهغې کلمې لاندي راوړل سي د کومي د معنا سره چي ارتباط نه لري، خو دلته دا مشکله ده، چي سړی دي په وپوهیدای سي، چي ددې ژبنۍ اصطلاح معنا د درو کلمو (پایښه، رگ، پالل) له ډلي څخه د کومي یوې د معنا سره ارتباط نه لري، چي ترهغي لاندي ثبت سي.

بله خبره داده چي ژبنیو اصطلاحاتو اصطلاحي معنا نه یوازي دا چي د ترکیب د کلمو د معناوو سره مستقیم ارتباط نه لري، بلکي کله کله هیڅ ارتباط نه لري. که چیري دغسي ارتباط موجود وي نو ژبني اصطلاح نه سو ورته ویلای بلکي، د ژبي یو عادي ترکیب ئې بولو. همدارنگه هغه روش چي د شوروي اتحاد د علومو د اکاډیمۍ د قاموس له خوا وړاندي کېږي موضوع لاهم پیچلي کوي، ځکه (د پایښې رگ پالل) په ژبني اصطلاح کي کومه کلمه پایښه، رگ او یا پالل د معنوي مرکز حیثیت لري. دا څرگنده ده په هغو ژبنیو اصطلاحاتو کي، چي عمومي معنایې د ترکیب د کلمو پرمعناوو متکي نه وي داسي کلمه پکښې نسته، چي هغه دي د معنوي مرکز په حیث وټاکل سي. ددې ټول بحث څخه یوې داسي نتیجې ته رسیږو، چي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي باید یو داسي پرنسیپ غوره سي، چي د یوې خوا عملي جنبه ولري اوله بلي خوا د قاموس لیکونکو د ذهني قضاوت دخالت پکښې لږ وي. زما په عقیده یوازیني عملي او غوره پرنسیپ به دا وي، چي په قاموسي مقالو کي دې ژبنۍ اصطلاحات د اصلي کلمو (کومکي توري په ژبنیو اصطلاحاتو کي د اصلي کلمو په حیث نه گڼل کېږي) د الفبا په ترتیب راوړل سي. یعني ژبني اصطلاحات دي تر هغو اصلي کلمو لاندي راوړل سي، کومي چي د ژبنیو اصطلاحاتو د ترکیبونو په سر کي راغلي وي. په دې اساس د پښتو ژبنۍ اصطلاح (د پایښي رگ پالل) باید د (پایښه) د قاموسي مقالې په پای کي راسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو قاموس کي ژبني اصطلاحات او تشریحي ساده عبارتونه یو ځای راوړل سوي دي. څرنگه چي ژبني اصطلاحات ددې قاموس په قاموسي مقالو کي په مستقل ځای کي نه دي راوړل سوي، نو د ثبتولو د پرنسیپ په برخه کي ئې د صحت او یا غلط قضاوت نه سو کولای او هم نه پوهیږو، چي د نوموړي پښتو قاموس لیکونکي کوم ډول ترکیبونه ژبني اصطلاحات بولي. داچي په پښتو قاموس کي د ژبنیو اصطلاحاتو دبېلولو په برخه کي پوره پاملرنه نه ده سوي، علت به ئې دا وي، چي تر اوسه پوري په پښتو ژبپوهنه کي د ژبنیو اصطلاحاتو د مفهوم او په قاموسونو کي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي سستماتیکه څېړنه نه ده سوي.

د اسلانف په پښتو ـ روسي قاموس کي ژبني اصطلاحات د قاموسي مقالو په پای کي د یوې خاصي علامې په واسطه بېلیږي. ددې قاموس لیکونکی داسي لیکي چي : « هغه اډیمونه او ژبني اصطلاحات چي د ترکیب د یوې کلمې د معنا سره هم ارتباط نه لري د قاموسي مقالې په پای کي راوړل کېږي او د یوې خاصي علامې په واسطه ښوول کېږي.» (د همدې قاموس لسم مخ) د اسلانف د همدې لیکني څخه د ژبنیو اصطلاحاتو مفهوم او په قاموس کي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو پرنسیپ څخه څرگندیږي، نو ځکه دده په قاموس کي د ژبنیو اصطلاحاتو مسئله مغشوشه غوندي ښکاري:

۱ ـ په دې قاموس کي اکثره متلونه او مقولي د قاموسي مقالو په منځ کي د تشریحي مثالونو سره یو ځای راغلي دي، خو کله کله بیا د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنیو اصطلاحاتو په حیث راوړل سوي دي (لکه : عقل په ټکر حاصلیږي(۲۷۵مخ)، گوره چي اوښ په کوم اړخ چوکیږي (۳۲۵مخ). نو په دې اساس نه سو پوهېدای، چي نوموړي قاموس لیکونکي متلونه، مقولي د ژبنیو اصطلاحاتو په ډله کي شمېري او که یه؟.

په دې قاموس کي ډېري عادي او ساده جملې د قاموسي مقالو په پای کي د ژبنیو اصطلاحاتو په حیث ثبت سوي دي،لکه: مطلب ئې زه وم (دمطلب ترکلمې لاندي)، خپل حق بودول (د بودول ترکلمې لاندي)، له چاپ نه بیرون کېدل(دبیرون ترکلمې لاندي)، د اوبو شین ډنډ (د ډنډ ترکلمې لاندي)، د لمبېدو ډنډ (د ډنډ ترکلمې لاندي)، دا څه خبره ده؟

(د «خبره» ترکلمې لاندي)، زما خبره دي نه منله (د «خبره» ترکلمې لاندي)... دغه ټول ترکیبونه، چي اسلانف د ژبنیو اصطلاحاتو په حیث راوړي دي، ژبني اصطلاحات نه دي، بلکي د پښتو ژبي ساده جملې دي که څه هم په دې قاموس کي د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو د پرنسیپ یادونه نه ده سوي، خو د پورتنیو مثالونو د تحلیل څخه داسي څرگندیږي، چي ده د ژبنیو اصطلاحاتو د ثبتولو په برخه کي د هغه روش څخه پیروي کړې ده د کوم پر اساس، چي ژبني اصطلاحات تر هغو کلمو لاندي راوړل کېږي، چي په ترکیب ئې معنوي رول تر نورو کلمو زیات وي، ددې ډول روش د نیمگړتیاوو یادونه مخکي راغلي ده.

سبکي علامې:

په قاموس کي د سبکونو پر اساس د ژبي د لغوي پانگې وېشنه د قاموس لیکني د پرنسیپونو څخه یو اساسي پرنسیپ گڼل کېږي. د معیاري قاموسونو په برخه کي د شوروي اتحاد یو مشهور ژبپوهاند او قاموس لیکونکی اکاډېمیک ل. و. شیربه لیکي: اکثره کله، چي خلک پرمعیارونو ږغیږي، نو دوی سبکي معیارونه هېروي.

که څه هم سبکي معیارونه تر نورو ژبنیو معیارونو مهم نه وي، نو د اهمیت له پلوه ترهغوي کم هم نه دي. کله چي ئې له دغو معیارونو (سبکي معیارونو) ادبي ژبه خپل اصلي ارزښت له لاسه ورکوي.

په پښتو قاموس کي د سبکي علامو څخه په پوره توگه کارنه دئ اخیستل سوی. یوازي د مغغنو او پخوانیو کلمو په برخه کي ددغه ډول علامو څخه استفاده سوي ده، چي د (کلمو د انتخاب) په بحث کي موږ خبري پرې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په يوه ژبه کي ټولي کلمې يو ډول نه دي ـ ځيني کلمې په يوه ژبه کي ډېري استعماليږي او ځيني ئې بيا لږ ـ ځيني ادبي او ځيني بيا غير ادبي ـ ځيني معياري رنگ لري او ځيني لهجوي ـ ځيني نوي او ځيني زړې، ځيني محاوري او ځيني کتابي دي ځيني د علومو په کومه خاصه څانگه کي مروجي وي او ځيني ئې عمومي رنگ لري، له همدې کبله د قاموس ليکني د ننني اصولو سره سم بايد يو معياري قاموس وکړای سي. د يوې ژبي د لغوي پانگي دغه معنوي اختلافونه وښيې او د استعمال ساحه ئې و ټاکي.

اسلانف دغه علمي واقعيتونه درک کړي، نو ځکه دده قاموس د سبکي علامو له پلوه د نورو پښتو قاموسونو سره پوره توپير لري. په دې قاموس کي هغه کلمې، چي د وينا په کومو خاصو سبکونو پوري اړه لري، د مشخصو علامو په واسطه ښوول کېږي. په پښتو ژبه کي يوازي د هغو سبکي علامو په برخه کي، چي لهجوي اختلافات څرگندوي د سم او نا سم قضاوت کول درونډ کار دئ، ځکه تر اوسه پوري د پښتو ژبي لهجي په کافي ډول نه دئ څېړل سوي، نو که چيري يوازي د خپل ذهني قضاوت پر اساس يا نا کافي موادو پر بنا ځيني کلمې غربي يا شرقي، اپريدو يا وزيرو او د پښتو داسي نورو لهجو ته منسوبوو، نو نه يوازي داچي زموږ عمل به غير علمي او غير اصولي وي، بلکي په خپل قضاوت کي به مو ډېر اشتباهات هم کړي وي. مثلاً د پښتو ژبي دغه کلمې: غېږ، ښخول، اوبوز(وربوز) زموږ له نظره هم د معنا او هم د استعمال له پلوه معياري بڼه لري او کومې خاصي لهجي (شرقي يا غربي) ته نه منسوبيږي. مگر د اسلانف په قاموس کي دغه کلمې د هغو سبکي علامو له مخه، چي په قاموس کي ورته ليکل سوي دي، شرقي لهجي ته منسوبي سوې دي او د اسلانف په عقيده دغه کلمې معياري نه دي، بلکي يوازي په شرقي لهجه کي مستعملي کلمې دي.

ددې له پاره، چي د کلمو د لهجوي خصوصيتونو د څرگندولو په برخه کي زموږ قضاوت عيني جنبه ولري، نو ښايې چي خپل قضاوت د پښتو ژبي د ټولو لهجو د سيستماتيکي څېړني پرموادو بنا کړو.

يوه بله موضوع، چي د اسلاتف په قاموس کي گوته ورته نيوله کېږي، هغه داده، چي د دخيلو کلمو په برخه کي د ايمولوژيکي علامو تلل نه ليدل کېږي. په دې قاموس کي يوازي عربي دخيلي کلمې د علامو په واسطه څرگندي سوي دي. مگر کومي کلمې، چي له نورو ژبو څخه پښتو ته ورننوتي او اوس په پښتو ژبه کي مستعملي دي د کومو علامو په واسطه نه دي ښوول سوی.

ختيځه ژبپوهنه

د اروپا اوسني تمدن ته چي خلک گوري نو داسي گومان کوي، چي دا تمدن به د پخوانيو اروپايانو څخه دوی ته په ميراث پاته وي. دا هېوادونه به پخوا هم نسبت ختيځ ته په علمي، کلتوري او نورو چارو کي وړاندي وو، مگر کله چي تاريخ ته رجوع وسي، څرگنديږي چي د علم، هنر او کلتور پخواني مرکزونه د ختيځ هېوادونه دي. نن ورځ چي په علمي او ژبنۍ مسئلو کي پوره څېړنه وسي نو شروع او ابتدا ئې په تاريخي لحاظ په ختيځو هېوادونو پوري اړه لري.

فلسفه چي د انسان د عالي فکر او متمدني ټولني نمايندگي کوي په بشري ټولنو کي د لومړي ځل له پاره په ختيځ ـ مصر، بابل، هند او چين کي را پيدا سوې ده. ماترياليستي او ايډياليستي جهان بينۍ او علمي نظر ئې د طبيعت د څرنگوالي په برخه کي اول وار په ختيځ کي منځ ته راغلي، فلسفي افکار او نظريات په مصر، بابل، هند او چين کي حتی د غلامۍ په دوره کي (درې زره کاله ق. م)[٦] را پيدا کېږي او تکامل کوي.[٢]

---

[٢] کابل مجله ١٣٥٣ل کال ٧گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چي د تمدن اساس په ختيځو هېوادونو کي اېښوول سوی، همدا ډول ژبني تحقيقات هم مخکي له غربي نړۍ څخه په ختيځو هېوادونو کي شروع کېږي، چي وروسته بيا په غربي هېوادونو کي تکامل مومي.

دلته غواړو چي يوازي د ژبپوهني تاريخ ته يوه کتنه وکړو، ځکه د ژبپوهني تاريخ موږ د ژبپوهني د علم ـ د ژبي د تکامل ـ د څېړني د اصولو او ميتودونو ـ د ژبپوهني د بېلو بېلو مکتبونو سره اشنا کوي. تاريخي معلومات د هغو کسانو سره چي د ژبي په بېلو بېلو برخو کي تحقيق کوي مرسته کولای سي.

د ژبپوهني د تاريخ په برخه کي ډېر کتابونه ليکل سوي دي، مګر داسي اثر چي په هغه کي دي د ختيځو هېوادونو د ژبپوهني تاريخي تکامل په منظم ډول سره ښوول سوی وي سته.

د مثال په ډول: و. توسن(د ژبپوهني تاريخ د ۱۹ پ. تر اخره) ـ ر . و . ښور (د ژبپوهني تاريخ له رونانه د ۱۹ پ. تر اخره) ـ ، ک . بوليچ (د ژبپوهني تاريخ په روسيه کي) ـ و . ا . زويګينڅيف (د ۱۹ ـ ۲۰ پ. د ژبپوهني تاريخ).

دې ټولو تاريخونو ته چي رجوع وسي نو بيا هم د ختيځو هېوادونو د ژبپوهني په برخه کي کوم منظم تاريخي معلومات نه سو موندلای او حتی په ځينو کي يې بيخي يادونه هم نه ده سوي. که څه هم کومي ژبنۍ څېړني چي په دې هېوادونو کي سوي دي د ژبپوهني په تاريخ کي ستر ارزښت لري.

هند: په پخواني هند کي د ژبپوهني په ټولو څانګو کي ګرامري څېړنو ته زياته توجه سوې ده، ګرامر د ټولو پوهنو اساس و، او هر علمي تحقيق له ګرامره شروع کېده. ددې علت هم دا و چي دوی غوښتل په پوره ډول ځانونه په سانسکرټ پوه کړي، سانسکرټ علمي او ادبي ژبه وه او د عوامو د ژبي پراکريت سره ئې په هغه وخت (۲۰ ـ ۱۰ پ . مخ. م) کي ډېر تفاوت درلود او تقريباً ټول علمي او ادبي کلاسيک آثار په سانسکريټ ليکل سوي وو او د سانسکرټ د کلاسيکو آثارو او مذهبي ترانو تجليل د نوي نسل له پاره ډېر مشکل و، نو له همدې کبله ژبپوهانو ګرامري څېړنو ته مخه وکړه ترڅو چي وکړای سي د کلاسيکو آثارو او مذهبي ترانو مشکل ځايونه توضيح کړي. ددې څېړنو په ترڅ کي هندي ژبپوهانو د لومړي ځل له پاره د (ريښې)، (سوفکس) او (وروستاړي) مفهومونه وضعه کړل.

د کلمو په تجزيه کي يې له خورا دقت څخه کار اخيست. د فونيم پوهني او ږغ پېژندني د تحقيقاتو پرنسيپونه ئې تر ډېره حده پرعلمي اساساتو بناء و. ددوی په عقيده د ژبي اساسي واحد جمله وه، ځکه چي (د دوی په عقيده) يوازي جمله کولای سي يو فکر څرګند کړي. کلمه دا استعداد نه لري، نو ځکه دباندي له جملې څخه موجوديت هم نه لري. کلمه د معنا په لحاظ او هم د شکل له مخي استقلال نه لري. کلمه بيا په عمومي ډول پر دوو برخو اصلي (ريښه) او فرعي (وروستاړي) ويشي. اصلي برخه هغه ده، چي فعلي معنا ولري او په مختلفو شکلونو کي مختلفي معناوې پيدا کوي.

د ژبي د تکامل مفکوره مخکي له ميلاده په څلورمه پيړۍ کي د ورارو چي په کتاب چي (پراکريته ـ پرکاښه: يعني اولسي ژبه) نوميږي موندلای سو.

د ژبنيو څېړنو په ترڅ کي هندي ژبپوهانو قاموس ليکني ته هم ډېره توجه کړي او د قاموسونو ضرورت ئې احساس کړی دئ. په قاموسونو کي په عمومي ډول هغه لغات ثبتيدل چي د متنونو د پوهېدو په لار کي بې خنډونه پيښول. قاموس ليکنه په پخواني هند کي مشهور هندي ګرامر پوه باسکه (۵ پ. مخ ، م .) ته منسوبيږي. څه وروسته مخکي له ميلاده په څلرمه پيړۍ کي د سانسکرټ مشهور قاموس (امرا کاښه) راوزي،چي مؤلف ئې د ژبپوهني په تاريخ کي د (امراديوه) يا (امراسينها) په نامه ياد سوی دئ.

مګر سره له دې هم تر اوسه پوري ډېر ليکوال د قاموس ليکني د تاريخ شروع له لوېديځو هېوادونو څخه رانيسي او عقيده لري، چي لومړني قاموسونه د ايتالوي او فرانسوي ژبي قاموسونه دي، چي په اولسمه ميلادي پيړۍ کي راوتي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندي ژبپوهنه هغه وخت خپل ارتقا ته رسيږي او نوی رنګ غوره کوي، چي د پاڼيني(۴ پ. مخ . م) آثار را وزي. د پاڼيني ګرامر د پخواني هندي ګرامري څېړنو په برخه کي لومړنی منظم اثر ګڼل کېږي. په دې ګرامر کي د پخوانيو هندي ژبو د فونيم پوهني، صرف، نحو او لغاتو په برخه کي مفصلي څېړني سوي دي، په دې تحقيقاتو کي له هغه علمي ميتود څخه کار اخيستل سوی، چي په معاصره ژبپوهنه کي د تاريخي ـ مقايسوي ميتود د اروپايي ژبپوهانو د څېړنو محصول بلل سوی دئ.

چين: کومي ژبنۍ څېړني، چي په چين کي شروع کېږي تر ډېره حده په عمومي ډول د هندي ژبپوهني د خط السير سره فرق لري. په هند کي اکثره څېړني پر ګرامر بنا وې، مګر په چين کي بيا زياتره فلسفي رنګ غوره کوي . ژبه د پخوانيو چيني پوهانو په عقيده د طبيعت محصول ده. کوم ږغونه، چي د انسانانو له خولي وزي د مرغانو، تالندي او سيندونو له آوازونو سره کوم تفاوت نه لري. انسان په اصل کي ګونګ منځ ته راغی، لکه وابنه، اوبه او کاڼي. سړی هغه وخت مجبوريږي، چي خبري وکړي کله چي نه غواړي خبري وکړي او کوښښ کوي ځان له خبرو کولو څخه وساتي. انساني آوازونه د ځينو غړو د اهتزاز په نتيجه کي را پيدا کېږي. متکامله ژبه هغه وخت منځ ته راځي، چي انسانان دا استعداد پيدا کړي، چي مستقلي معنا لرونکي کلمې تلفظ کړای سي، ځکه د ابتدايي انسانانو ژبي ډېر ساده شکل درلود.

د همدې تيورۍ (د ژبي د پيدايښت تيوري) مؤسس تر اوسه په مستند ډول نه د ئ معلوم، خو دومره څرګنده ده، چي دغه تيوري په اتمه پيړۍ کي د چين د مشهور عالم خان وين کون(۷۶۸ ـ ۸۲۴ م). له خوا خپريږي او تکامل مومي. که څه هم دا تحقيقات يو ساده شکل لري، خو بيا هم کولای سو، چي د ژبي د تکامل او پيدايښت په برخه کي ځيني اساسي ټکي پيدا کړو:

۱ – دا څېړني د انساني ږغونو او طبيعي آوازونو ترمنځ يو مشابهت بيانوي. د انساني ږغونو منشاء او محرکات د باندي له انسانه لټوي. يعني انسان مجبوريږي، چي خبري وکړي او په دې خبرو کي له طبيعي آوازونو څخه تقليد کوي.

۲ـ انساني ږغونه د ځينو غړو (شونډانو، ژبي ....) د اهتزاز په نتيجه کي را پيدا کېږي.

۳ ـ د چيني ژبپوهانو د توضيحاتو څخه دا څرګنديږي، چي دوی عقيده لرله چي د ژبي د تکامل او انساني فکر ترمنځ ټينګې اړيکي موجودي دي.

د هند او چين د پخوانيو کلتوري روابطو په ترڅ کي د لومړي ځل له پاره هندي پوهانو د چين د ژبي په برخه کي عميقي څېړني شروع کړې. دوی د چيني ژبپوهانو په ګډون د چيني ژبي خط (د سانسکرت د الفباء له مخه) ترتيباوه؛ د چيني ژبي د فونيتيکي مشخصاتو څېړنه د چيني عالم ښين يو(۴۴۱ـ ۵۱۳ م) له خوا سوې ده.

په چين کي د ژبپوهني علمي اساسات د خان(۲۰۶مخ . م. ـ ۲۲۰) د کورنۍ په دوره اېښودل سوی دی او هغه اساسي مسئلي طرحه کېږي، چي د ژبپوهني سره مستقيم ارتباط لري. زاړه متون له نوي انتقادي نظره څېړل کېږي. د زړو متونو د توضيح او تشريح له پاره مخصوص مکتبونه پرانيځي. د فونيم پوهني لهجو پيژندني، ليک او ګرامر مسئلې د تيوريکي پرنسيپونو پر اساس څېړل کېږي.

په همدې دوره کي د لهجو قاموس جوړيږي چي مؤلف ئي بان سيون(۵۳مخ. م ـ ۱۳م) ښوول سوی دئ. په همدې قاموس کي د مختلفو لهجو مترادف لغتونه راټول سوي او د هر لغت د استعمال سيمي ښوول سوي دي. په همدي دوره کي ځيني داسي قاموسونه هم جوړ سوي دي، چي په هغوي کي لغتونه د الفباء په ترتيب نه دې ليکل سوي، بلکي ټولي کلمې د وروستاړي په ترتيب راغلي دي يعني په کلمو کي وروستي توري او د خج ځای په نظر کي نيول سوي دي. دا قاموسونه ددې مقصد له پاره جوړېدل چي چيري کوم څوک غواړي شعر وزنونه (۶۰۱م، ۷۵۱م) پکښې را غونډ سوي دي. ددې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډول قاموسونو په مرسته لوستونکو کولای سول چي د پخوانیو شاعرانو د شعر شکل ځایونه توضیح کړي.چیني ژبپوهانو د ژبپوهني په مختلفو څانګو لکه سبک پېژندني (لیوچږي ـ څږي:٦٦١ ـ ٧٢١م). سیما سیالوجي (او یوي : ١١٠٠ ـ ١١٥٥م) او نورو کي وړځېړني کړي.

چږوسي(١١٣٠ ـ ١٢٠٠م). په خپلو تحقیقاتو کي له مقایسوي میتود څخه کار اخیستی.

عربي ژبپوهنه: د ژبپوهني د دوهمي متکاملي دورې مرکزونه سکندریه او مصر دي. مخکي له میلاده په دوهمه او دریمه پیړۍ کي د سکندریې ګرامري مکتب منځ ته راځي. ددې مکتب تحقیقات تر ډېره حده علمي خوا وي لري. د نورو پخوانیو ګرامري تیوریو په خلاف د سکندریې پوهانو زیاته توجه د ژبي ږغیز اړخ ته وه. که څه هم په دې برخه کي دوی نسبت هندي پوهانو ته وروسته پاته معلومیږي، ځکه دوی د فونیم پوهني له درو څانګو فونولوجي، فزیالوجي او ژغ پیژندني څخه یوازي یوې څانګي ـ ږغ پیژندني ته زیاته توجه کړي ده.

د هندي پوهانو په خلاف د عربي ژبپوهانو په عقیده کوچنی ژبنی واحد کلمه ده او جمله بیا د کلمو هغه ترکیب ده چي یوه مفکوره افاده کولای سي.

عربي ژبپوهنه د خلافت په دوره (٧ ـ ١٢ پ) کي ډېر سریع پیشرفت کوي. عربو نه یوازي د زاړه کلتور ارزښتونه ساتلي او نوي دنیا ته ئې وړاندي کړي، بلکه په خپله دوی جغرافیې، تاریخ، الجبر، طب، ژبپوهني او نورو برخو کي ډېر اثار لیکلي چي د نړۍ د تمدن په تاریخ کي د ستاینې وړ موقعیت لري.

د عربي ژبپوهني د انکشاف او هغې ته د زیاتي توجه علتونه دا وو، چي عربو غوښتل قرآن چي د عوامو د ژبي او ځینو عربي لهجو سره ئې اختلاف درلود، خلکو ته توصیح او په اسلامي احکامو مسلمانان پوره پوه کړي او له بلي خوا خپله ژبه د مختلفو عربي لهجو او غیر عربي کلمو له نفوذه پاکه وساتي. ددغه ضرورت پر اساس و، چي د عربي ژبپوهانو د تحقیقاتو یو ستر موفقیت دا بللی سو چي دوی هغه فارمولونه چي مخکي له دوی نه وضعه و، په میخانیکي ډول پرخپله ژبه نه تطبیقوي بلکي برعکس د خپلي ژبي داخلي جوړښت فونیتکي، مارفولوجیکي او لغوي اړخونه څېړي.

قوانین او فارمولونه په خپله د ژبي څخه راباسي، ځکه هره ژبه ځانته بېل جوړښت او جلا جلا ګرامري قوانین لري. د یوې ژبي ګرامري فارمولونه را نقلول پر بله ژبه تحمیلول ستره علمي اشتباه ده. متاسفانه د پښتو ژبي په برخه کي چي کومي څېړني سوي دي، تر ډېره حده تقلیدي بڼه لري. د مثال په ډول په پښتو ژبه کي دغه فعلي شکلونه ـ اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندې، ځم ـ ځو ـ ځي موجود دي، چي ددې فعلي اشکالو هغه اصلي شکلونه را پیدا کړي، چي دا ټول فعلي شکلونه ځیني جوړیږي. دوی ددې په عوض کي چي په خپله پښتو ژبي ته رجوع وکړي د عربي ژبي د ګرامري قوانینو تر تاثیر لاندي راځي. په عربي ژبه کي ټول افعال او اسماء د مصدر څخه جوړیږي او مصدر هم ځکه ورته وایې چي افعال او فعلي اسماء ځني صادریږي. نو ددې فارمول پر اساس دوی داسي فیصله کوي، چي په پښتو کي هم دا فعلي اشکال باید کوم شکل ولري، چي دا نور شکلونه ځني جوړسوي دي، نوځکه د اغوندم ـ اغوندو ـ اغوندي له پاره (اغوندل) د ځم ، ځو ، ځي، له پاره (ځل) مصدري شکلونه بولي. دغه او داسي نوري کلمې په قاموسونو کي ثبت سوې دي، خو هلته هم ورته لیکلي چي غیر مستعمل مصدرونه دي، نو کله چي سړی د نورو ژبو له چوکاټ څخه را ووزي او د ننه په پښتو ژبه کي د فعل جوړښت وسپړي دا څرګندیږي، چي په پښتو کي افعال د مصدر څخه نه جوړیږي، بلکي ټول فعلي اشکال د فعل له اصلي جز څخه لاس ته راځي. په همدې اساس د پورتنیو فعلي اشکالو اصلي فعلي اجزاء (اغوند ـ) او (ځـ) دي، چي اغوندم، اغوندو، اغوندې او ځم، ځو، ځي ځني جوړیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربي ژبپوهانو د لغت پوهني او قاموس ليکني په برخه کي د ستاينې وړ علمي تحقيقات کړي او ډول ډول قاموسونه ئې خپاره کړي دي. د مترادفو لغاتو په قاموسونو کي د (توري) د کلمې له پاره پنځه سوه د (مزري ـ زمري) د کلمې له پاره پنځه سوه د (اوښ) د کلمې له پاره زر او داسي نورو لغتونو له پاره مترادفي کلمې راټولي سوي دي. د عربي قاموس ليکني په تاريخ کي د الفيروز ابادي اثر شهرت لري، چي په يوه روايت په شپيتو او په بل روايت په سلو جلدونو کي ليکل سوی دئ. دا قاموس نه دی ساتل سوی، خو فيروز ابادي يو بل قاموس ليکلی چي د همدې پورتني قاموس پر اساساتو بنا دئ. ددې دور يو بل مشهور قاموس، چي څلوېښت زره لغتونه پکښې ثبت سوي دي د الجوهري قاموس دئ.

ددې لندي تاريخي څېړني څخه دا څرګندېږي، چي په ختيځو هېوادونو کي نه يوازي د ژبپوهني ابتدايي اساسات ايښوول سوي دي، بلکي هغه تاريخي ـ مقايسوي علمي ميتود چي په ۱۹ پېړۍ کي لوېديځه نړۍ ورسره بلدېږي، هم د ختيځو هېوادونو د ژبپوهانو د تحقيقاتو محصول بللی سو.

د کلمو معنوي سپړنه

په دوو ژبيزو قاموسونو کي د کلمو د ترجمې او معنی سپړني په برخه کي د مختلفو پرنسپونو څخه کار اخيستل کېږي، چي اساس ئې په دې ډول دئ:[۲]

۱ـ ټکي په ټکي ترجمه. د يوې ژبي د يوې کلمې په مرسته د کومي بلي ژبي د يوې کلمې ترجمه.

۲ـ د يوې کلمې ترجمه د بلي ژبي د څو مترادفو کلمو په کومک.

۳ـ د تشريح او تعريف پر اساس د يوې کلمې معنا څرګندول.

په پښتو قاموس (پښتو ـ فارسي) کي د پښتو ژبي ډېرې کلمې په نيمګړې توګه معنا سوي او ترجمې له مخه د پښتو کلمو معنوي اړخونه پوره نه سي څرګنديدای.

په همدې قاموس کي ډېري داسي کلمې ليدل کېږي، چي د ترجمې په برخه کي ئې يوازي يوه کلمه د مترادفي کلمې په حيث راوړل سوې ده.د(کينل) کلمه يوازي په (کندن) سره ترجمه سوې ده. (کينل) او (کندن) د ځينو معناوو،لکه (دڅاه کيندل، د مځکي کيندل) له پلوه سره مترادفي دي. له بلي خوا د (کندن) کلمه خيني نوري داسي معناوې لري، چي (کينل) ئې نه لري. (کندن) د شکول او کښل په معنا هم استعماليږي، خو د (کينل) کلمه دغه معناوي نه لري، نو په دې اساس د (کندن) کلمه له يوې خوا د (کينل) سره د ځينو معنوي اړخونو له پلوه نږدې ده او له بلې خوا د (کندن) کلمه په ځينو نورو معناوو کي د پښتو ژبي د نورو کلمو، لکه شکول او کښل سره مشترک معنوي اړخونه لري. ددې مثال څخه دې نتيجي ته رسيږو چي: که چيري د دوو ژبو څو معنابيزه کلمې د ځينو معناوو له پلوه سره مترادفي هم وي، بيا هم دغه کلمې په ځينو نورو معنوي اړخونو کي توپير سره لري . په پښتو قاموس کي د (بدلون) کلمه يوازي په (معاوضه) باندي ترجمه سوي ده که څه هم (بدلون) او (معاوضه) د ځينو معناوو(د يوشي بدلولو او عوضولو) له پلوه سره نږدې دي، خو د (بدلون) کلمه په پښتو ژبه کي د تحول او تغيير په معنا هم استعماليږي، چي په دې معنوي برخه کي د (معاوضه) سره توپير لري.

د (ننوتل) کلمه په (داخل شدن) ترجمه سوي ده. دغه دوې کلمې د ځينو معناوو، لکه: (کومي موضوع ته ور داخليدل ـ په يوي کي نفوذ کول، په کوټه يا کور ننوتل) له پلوه دوې مترادفي کلمې دي. که څه هم دغه دواړي کلمې په معناوو کي ډېري نږدي سره ښکاري، خو د استعمال له پلوه د دوی په منځ کي څه توپير ليدل کېږي. ويلای سو چي: احمد داخل کار شد(يعني احمد په کار شروع وکړه ـ يا احمد په کار کي داخل سو). دلته د (داخل کار شد) پر ځای (ننوت) نه استعماليږي.

---

[۲] کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۸ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنگه د (کښل) کلمه یوازې په (کشیدن) ترجمه سوې ده، دغه دوې کلمې په ډېرو معناوو کې سره نږدې ښکاري، لکه ۱ ـ ځکول ۲ـ ایستل، لکه (دبوټو، کالو) ۳ـ ځکول (دسګرټو) ۴ ـ ایستل، لکه (د غاښو، د ځاه څخه د اوبو کښل) ۵ ـ شړل ۶ ـ د کانال یا ویالې کښل ۷ ـ بې کاره کول (څوک له کاره کښل) ۸ ـ اچول (د کټوې څخه وریجې غورې ته ور اچول). سره له دې، چې (کښل) او (کشیدن) د ډېرو معناوو او استعمال له پلوه سره نږدې دی، بیا هم د دوی ترمنځ څه لږ توپیر لیدل کېږي او هغه داچې (کښل) د کتاب د لیکلو او خط لیکلو په معنا استعمالیږي، مګر(کشیدن) په دغو معناوو کې د (کښل) سره فرق لري.

که هرڅومره د دوو ژبو څو معناییزې کلمې سره نږدې او مترادفې وي، بیا هم هیڅکله د دوی ټول معنوي اړخونه او د استعمال ځایونه پوره مطابقت نه سره کوي. ددې اصلي علت دادی، چې د هرې ژبې کلمې خاص کلتوري، تاریخي او اجتماعي، معنوي تکاملي سیر لري، چې د کومې بلې ژبې د کلمو د کلتوري او تاریخي سیر سره سر نه خوري. په دې برخه کې اکاډیمیک. ل . وبشیر به، لیکي:

... په دوو ژبیزو قاموسونو کې یوه ستره او اصولي اشتباه له هغه تصور څخه منځ ته راغلې، چې ددوو ژبو مفهمونه معادل ګڼل سوي دي. د (شېربه په آثارو کې «قاموس لیکنې عمومي تیوري» د «روسي ـ فرانسوي قاموس» مقدمه ...).

ددوو ژبیزو قاموسونو دغه اشتباه په مدلل ډول ثابته سوې ده. دی لیکي چې: «که چیرې د دوو ژبو سره نږدې کلمې د یوه یا بل معنوي اړخ له پلوه سره مترادفې وي، بیا هم په خینو نورو معنوي اړخونو کې سره بېلېږي».

په همدې اساس په دوو ژبیزو قاموسونو کې د کلمو په ترجمه کې باید د یوې معادلې یا مترادفې کلمې په راوړلو سره اکتفاء ونه سي، ځکه چې یوه څو معناییزه کلمه یو شمېر معناوې لري، چې دغه ټولې معناوې ئې د یوې مترادفې کلمې په راوړلو سره نه سي څرګندیدلای، نو د یوه ښه دوه ژبیز قاموس اصلي او لومړنۍ وظیفه داده، چې په یوه واضح او سیستماتیک ډول ددغسې کلمو معنوي اړخونه وسپړي.

کاریسل د کلیمو او مفاهیمو د ارتباط په برخه کې لیکي چې: د یوه محدود تعداد کلمو په واسطه د مفاهیمو په تناسب د ویش پر اساس یو ستر تعداد مفاهیم څرګندیږي، نو په همدې اساس قاموس لیکونکي ته ښایي ، چې د یوې کلمې معناوې په میتودیک ډول ترکومه ځایه، چې ممکنه وي، پرګروپونو و وېشي.

څرنګه چې په پښتو قاموس کې دغسې مثالو ته پوره پاملرنه نه ده سوې، نو اکثره پښتو کلمې په نیمګړې توګه معنا سوې دي، مثلاً لڅول یوه څو معناییزه کلمه ده، چې په پښتو ژبه کې دغه اصلي معناوې لري:

۱ـ بر بنډول او کالي ځیني کښل. ۲ـ سپینه او په ډاګه ویل. ۳ ـ توضیح کول. د (لڅول) دغه معناوې پښتو قاموس نه دي را اخیستې، بلکې یوازې په یوې مجازي معنایې اکتفاء کړې ده. په پښتو قاموس کې د (لڅول) کلمه داسې معنا سوې ده: «برهنه کردن و لخت کردن دزدها» دغه ترکیب هم ترډېره حده سم او واضح نه ښکاري. همدارنګه د (خړ) کلمې ته لیکي: «خړ ـ (۱)خاکي، (۲) خجل...» اول خو دا نه ده واضحه چې د (خاکي) څخه مقصد د خاورو څخه جوړ سوی او که خاورو ته ورته دئ. دوهم داچې (خړ) د خړو اوبو، وریځې او غیر واضح (د وخت په باره کې) معناوې هم لري، چې پښتو قاموس نه دي را اخیستي. په پښتو قاموس کې ځیني کلمې بې له ترجمې او بې له تشریحي مثالونو څخه یوازې تعریف سوي دي او دا تعریف کله کله دومره ناڅرګند وي، چې د لوستونکو له پاره د معما حیثیت لري، مثلاً د (جوړېدونکي) کلمه داسې تعریف سوې ده: «جوړېدونکي ـ آب وجلاب وغیره که درشکم قر قر کند» بل ځای لیکي: «تخم ـ نژاد ازتوکم پشتون است» په پښتو قاموس کې ځیني داسې نورې کلمې هم سته، چې معناوې ئې پوره څرګندې نه دي، لکه: بلوره، بلوده، نڅۍ، ټولېدل... ددې ټولو خبرو څخه دې نتیجې ته رسیږو، چې د یوې کلمې د معناوو په سپړنه کې د یو یا بل پرنسیپ څخه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړي توګه استفاده کول کافي نه ګڼل کېږي، نو ښه به دا وي، چي د کلمو د معنوي اړخونو د سمي سپړني په غرض د درو واړو پرنسیپونو څخه په مجموعي ډول کار واخیستل سي. ددې ډول روش په مرسته کېدای سي، چي د کلمو معناوي څرګندي او د استعمال طرزئي واضح سي.

بله مهمه موضوع، چي د کلمو د معنوي اړخونو د سپړني سره ارتباط لري هغه په قاموسي مقاله کي د کلمو د معناوو ترتیب دئ. کاریس د عملي (امپریزم) او تاریخي میتودونو په برخه کي داسي لیکي: چي موږ د کلمو د معناوو د ترتیب په برخه کي د دوو پرنسپونو سره مخامخ یو، چي هر یو ئې ځان ته بېل اساسات لري.

یو پرنسیپ عملي اړخونه په نظر کي نیسي او بل ئې عملي سمون ته زیات ارزښت ورکوي. مګر د کاریس دغه قضاوت زموږ له پاره د قناعت وړ نه دئ.

د دغو دوو پرنسیپونو (عملي او تاریخي) په مقایسه کي زموږ نظر دا دی: چي عملي (امپریزم) میتود هم په هغه اندازه یو واقعي او عملي میتود دئ، په کومه اندازه چي د کاریس له پاره تاریخي میتود علمي ښکاري.

څرنګه چي دوه ژبنی قاموس اصلاً ددې هدف له پاره جوړېږي چي په لومړي قدم کي د یوې ژبي د کلمو هغه معناوي څرګندي کړې، چي په اوسني حالت کي ډېري مستعملي معناوي او وروسته بیا لږ مستعملي او زړي معناوي لیکل کېږي عملي (امپریزم) میتود دئ ، نو ګومان نه کوم چي د ژبپوهانو په منځ کي به د عملي میتود د ترجیح په برخه کي کوم اختلاف نظر موجود وي، نو سمه به دا وي، چي په دوو ژبیزو قاموسونو کي د تاریخي میتود پر اساس په قاموسي مقاله کي په ترتیب سره اول د کلمو ایتمولوژي بیا هغه معنا چي دغې ایتمولوژي ته نږدې وي، بیا پخوانۍ غیر مستعمله معنا راوړل کېږي او د قاموسي مقالې په پای کي هغه معنا راځي، چي په اوسني حالت کي ډېره مستعمله او مروجه وي.

په پښتو قاموس کي په عمومي ډول اول د کلمو اوسنۍ ډېري مستعملي معناوي او وروسته بیا هغه معناوي راړل کېږي، چي لږ مستعملي او یا زړي وي، مګر د پښتو قاموس لیکونکو دغه سیستم ترپایه پوري نه دی ساتلی او ډېري داسي کلمې پکښې موندلای سو،چي اوسنۍ مروجي معناوي د قاموسي مقالې په پای کي راوړل سوې دي. په پښتو قاموس کي د (تاوان) د کلمې قاموسي مقاله په دې ډول ده:

«تاوان ـ ۱ـ اتهام ۲ ـ بارکردن ۳ ـ جرم، بدل و عوض مال تلف شده غیر ۴ – نقصان وخساره» ښه به دا وای، چي د (تاوان) د کلمې معناوي په دې ترتیب سره راوړل سوې وای: (تاوان) ۱ ـ نقصان، خساره ۲ ـ جرم ـ بدل و عوض مال تلف شده غیر ۳ ـ بارګران ۴ ـ اتهام (که چیري دغه معناولري). همدارنګه په نوموړي قاموس کي د بادام، چم، تکیه، ټابلي، درک ... د معناوو ترتیب نه دی ساتل سوی.

د اسلانوف(پښتو ـ روسی قاموس) د کلمو د معنوي اړخونو د سپړني، د کلمو د معناوو د ترتیب او ترجمې د روش له پلوه ترټولو پښتو قاموسونو ، چي تر اوسه خپاره سوي او زموږ لاس ته راغلي یو غوره اثر دئ.

څرنګه چي په مطبعه کي روسي حروف نه لرو، نو نه سو کولای، چي ددې قاموس ځیني قاموسي مقالې د نموني په ډول لوستونکو ته وړاندې کړو (د نموني په ډول وګورئ ددې قاموس دغه کلمې: اینبودل، احترام).

خو سره له دې بیا هم ددې قاموس دځینو کلمو ترجمه د قناعت وړ نه ښکاري. د (پرې اېستل) د کلمې د معناوو په لړ کي ځیني داسي معناوي هم راوړل سوي دي، چي غورځول، تربېل ۲ ـ ویشتل ۳ ـ پرې ښوول، طلاقول(لکه د ښځي). په بل ځای کي (زنبیل) او (کچکول) د دوو مترادفو کلمو په حیث راوړل سوي، خو په پښتو ژبه کي (زنبیل) او (کچکول) دوه بیل مفهومونه افاده کوي. همدارنګه د اسلانوف په قاموس کي د هرکاره، سروبی، رېنګی، باورسی ځیني معناوې سمي نه ښکاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبنيو څېړنو په لړ کي سړی دې ټکي ته رسيږي، چي د يوې ژبي کلمې، چي وبلې ژبي ته ور ننوزي په معناوو کي ئې څه تغيرات پيښيږي او کله کله څپله پخوانۍ معنا له لاسه ورکوي او په يوه نوي معنا مروجه کېږي. اسلانف په خپل قاموس کي دغو معنوي تغيراتو ته تر ډېره حده پاملرنه کړي ده. مثلاً په عربي ژبه کي (مکان) يوازي د (ځای) په معنا استعماليږي. خو کله چي دغه کلمه پښتو ژبه کي مروجه سوه، نو يوه بله معنايې هم پيدا کړه، چي اوس د (مکان) په پښتو ژبه کي سربيره پر(ځای) د (بيت الخلا) په معنا هم استعماليږي. اسلانف هم په خپل قاموس کي دغه دواړي معناوي راوړي دي. که څه هم د (خطر) کلمه په عربي ژبه کي ډېري معناوي لري، خو اسلانوف يوازي هغه معناوي را اخيستي، چي په پښتو ژبه کي مروجي دي،(لکه مخاطر، خطر). خو کله کله بيا د اسلانف په قاموس کي د دخيلو کليمو معناوي پوره سمې نه ښکاري.

(کميس) په عربي ژبه کي د (خت، جامو) معناوي لري. مگر په پښتو ژبه کي کميس يوازي د (خت) په معنا راغلی دئ او د (کالو او جامو) په معنا مروج نه دئ.

خو اسلانف په دغو دواړو معناوو راوړی دئ د (ثبت) کلمه په عربي ژبه کي د: ۱ ـ ثبات بدلون نه منونکي، استقامت، پايداري ۲ ـ په لست کي نېول ۳ ـ ليکل، ثبتول په معناوو استعماليږي. په پښتو ژبه کي يوازي په دوهمه او دريمه معنا مستعمله ده مگر اسلانف په ټولو معناوو را اخيستي ده، همدارنگه د اسلانف په قاموس کي د تباشير، اخست، متن، رسوخ کلمې په مستعملو اوغيرمستعملو معناوو سره ثبت سوي دي.

د معناوو د ترتيب په برخه کي په عمومي ډول اسلانف د عملي(امپريزم) ميتود پيروي کړي ده، خو کله کله دغه ترتيب نه دی مراعات سوی، لکه: «پای ـ ۱ ـ پښه، پای مرد، ۲ ـ تېښته، فرار ۳ ـ آخر، انجام» په دې قاموسي مقاله کي د (پای) د کلمې لومړنۍ مستعمله معنا چي بايد په اوله کي راغلي وای په پای کي راوړل سوې ده.

ددې له پاره، چي قاموس ليکونکی د خپلو دغسي اشتباهاتو څخه خلاص سي، نو ښه به دا وي، چي د معناوو د ترتيب په مسئله کي د ژبي پر احصايوي قاموسونو اتکا وکړي (که چيري په يوه ژبه کي دغسي احصايوي قاموسونه موجود وي).

دفلسفي اصطلاحاتو قاموس نومیناليزم او رياليزم

د نوميناليزم او رياليزم اصطلاحات د لاتيني ژبي د (Nomina- قومونه) او (Realis ـ مادي) کلمو څخه اخيستل سوي دي، لکه څنگه چي په تېره مقاله کي اشاره وسوه، د غربي اروپايي هېوادونو د منځنيو پېړيو په فلسفه کي نوميناليزم او رياليزم دوه اساسي فلسفي جريانونه وو. دا دوه جريانه د څوپېړيو په اوږدو کي د ځينو فلسفي مسئلو په تشريح کي ددوو مخالفو قطبونو په توگه يو دبل ضد مبارزه کوله.[۲]

ددوی مناقشه او شخړه د کُلي او جزيې مفاهيمو پر توضيح بنا وه.

«رياليستانو» به ويل،چي په واقعي ډول د روحي ماهيت پر اساس يوازي کُلي مفاهيم موجوديت لري او هم کُلي مفاهيم نسبت جزيې مفاهيمو(مفردو شيانو) ته مقدم دي. د دوی په عقيده د انسان هغه کُلي مفهوم، چي پرخپلو ټولو انواعو باندي دلالت کوي يو مقدم مفهوم دئ او وروسته بيا ددې کُلي مفهوم په رڼا کي اجزاء (اشخاص) په مفرد شکل پېژندل کېدای سي، يعني اجزاء يوازي دکُلي مفهوم له لاري پېژندلای سو. د «رياليستانو» ددې عقيدي اصلي منشاء د اپلاتون پر فلسفه بنا ده.

[۲] زيری جريده ۱۳۵۲ل کال ۴۰ کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومينالستانو برعکس ټينګار کاوه، چي په واقعي ډول يوازي اجزاء (مفرد شيان) موجوديت لري او کُلي مفهوم يوازي هغه نومونه ده، چي د بېلو بېلو اجزاوو د ادراک په نتيجه کي وضعه کېږي.

د « رياليستانو» او نومينالیستانو مناقشه ورو ورو عميقه کېږي ترڅو، چي اساسي فلسفي بحث ته ور داخليږي او لږڅه عميقه فلسفي مشاجره ترې جوړيږي. ددوی بحث داسي شکل غوره کوي، چي کوم شی مقدم او کوم شی مؤخره دئ؟ هغه شيان، چي موږ ئې د حواسو په واسطه احساسولای سو تر مفکورې مقدم دي (نومیناليزم) او که مفکوره مقدمه او شيان مؤخر دي (رياليزم)؟ زموږ ادراک د شيانو د حس کولو له لاري مفاهيم درک کوي او که د مفاهيمو له لاري اشياء؟

د نومينالیستانو او «رياليستانو» دې مناقشي ته يوازي د امپيريزم او راسيوناليزم مبارزوي بڼه غوره کړه، بلکي په واقعيت کي د ماټرياليزم او ايډياليزم ترمنځ مبارزه وه.

سره له دې،چي نومیناليزم په خپلو څېړنو کي ځيني مثبتي او علمي خواوي لري، خو بياهم دا به ستره اشتباه وي، چي نومیناليزم يوه علمي او مثبته فلسفه وګڼل سي، ځکه چي دوی د کُلي مفاهيمو او اجزاء وو د وحدت په واقعيت نه پوهېدل، نو ځکه ئې د کُلي مفاهيمو د واقعي موجوديت څخه رټ انکار کاوه. د سکولانستيک د فلسفي پيرو ب. تورسکي(۱۰۰۰ ــ ۱۰۸۸) چي د نومیناليزم د تکامل په لومړنۍ مرحله کي (۱۰ ـ ۱۱ پ.پ) ئې ستر رول درلود يوازي د هغو شيانو موجوديت يو واقعيت باله، چي د حواسو په واسطه درک کېدای سي.

ژبه اوټولنه

..... ژبه د انعکاس او څرګندوني وسيله ده، نو دغه خاص اجتماعي او اقتصادي تشکيل په ژبه کي منعکس کېږي. د ټولني د اقتصادي، سياسي، کلتوري او تخنيکي انکشاف په وجه نوي مفاهيم منځ ته راځي.[۹]

دغه د نويو مفاهيمو منځ ته راتګ په خپل وار دا ايجابوي، چي د ژبي په وسيله افاده سي.

زما، ستا، دده، ستاسي، ددوی، ددې...کلمې دشخصي ملکيتونو د افادي له پاره(نه د خپلوۍ د روابطو د څرګندولو په غرض) د ټولني په يوې داسي تاريخي مرحلي کي استعمال سوي، چي هلته شخصي ملکيتونه منځ ته راغلي دي. په لومړي ابتدايي تاريخي دوره کي، چي شخصي ملکيتونه نه وو، نو ددغسې کلمو د استعمال احتمال په دغسې معناوو نه لېدل کېږي. همدارنګه د استعمار، استثمار... د کلمو استعمال او پيدايښت په اوسنۍ مروجي معنی سره د ټولني په يوې بلي متکاملي تاريخي دورې کي د استعماله لويږي او په عوض کي ئې د نوي ټولني د غوښتنو سره سم نوي لغتونه استعماليږي. دلته به يو ساده مثال راوړو: د تراکتور د راتګ سره د زاړه سيستم د يوي د آلاتو نومونه ورو- ورو له منځه ځي او د تراکتور د آلاتو او پرزو نومونه مروج کېږي.

د پښتو ژبي لغوي پانګه هم په خپل تاريخي تکامل کي د بېلو بېلو تغيراتو سره مخامخ سوې ده ځيني لغتونه له منځه تللي او زاړه سوي دي او ځيني بيا نوي را پيدا سوي دي.

پښتو ژبي ته د نورو ژبو، لکه : عربي، دري، ترکي، هندي، انګليسي او نورو اروپايي ژبو څخه د تاريخ په اوږدو کي د نوي مفاهيمو د څرګندولو په غرض ډېري کلمې او علمي اصطلاحات (اقتصادي، سياسي، تخنيکي ...) راغلي دي او د تاريخي ضرورت پر اساس استعمال سوي او اوس هم استعماليږي.

---

[۹] زيری جريده ۱۳۵۵ل کال ۴۰ ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د لغوي پانګې دغه دخيله برخه د پښتو ژبې د لغوي پانګې ژوندۍ او فعاله برخه تشکيلوي. دغه ډول دخيل علمي اصطلاحات، چې د نورو ژبو څخه په يوه وخت کې پښتو ته راغلي او اوس عام استعمال هم لري، پردي لغتونه نه ګڼل کېږي، بلکي د پښتو ژبې د لغوي پانګې اصلي سرمايه ده.

ددې ډول علمي اصطلاحاتو او لغتونو په عوض کې نوي اصطلاحات او کلمې وضعه کول، د ژبې د تکامل د اصولو سره مخالف کار برېښي.

سربېره پردې کومه ګټه هم نه لري او دا په دې علت چې: ۱ـ د دغسې دخيلو مستعملو علمي اصطلاحاتو او لغتونو په عوض کې د ځانه نوي اصطلاحات وضعه کول د ژبې د تکامل د تيوري نه منل دي.

۲ـ د دغسې دخيلو مستعملو علمي اصطلاحاتو بدلول بې له دې، چې د اکثريت په تاوان وي، بله ګټه نه لري.

۳ـ دا کار به غير علمي او غير ممکن وي، ځکه چې که فرضاً يوازې يو د کيميا علم را واخلو، نو وينو چې په زرو علمي اصطلاحات لري چې يو قاموس په ليکل کېږي.

دا څنګه کېدای سي؛چې دغه ټول علمي اصطلاحات بدل کړو او که فرضاً بدل ئې هم کړو، څومره ګټه به ولري؟

۴ـ نن ورځ ژبپوهان په دې هڅه کې دي، چې د نړۍ د بېلو بېلو هېوادونو د خلکو د آساني مفاهيمي په عرض بين المللي ژبه جوړه کړي؛ مګر که موږ کوښښ کوو، چې هغه لغوي اشتراک چې اوس د ځينو بين المللي علمي اصطلاحاتو د استعمال په برخه کې د بېلو بېلو ژبو ترمنځ راغلی دی، په لوی لاس له منځه وړو او په عوض کې ئې نوي وضعه کوو، نه دا چې لويه اشتباه به مو کړې وي، بلکې غير ممکن کار برېښي او د نورو وخت به مو بې ځايه ضايع کړی وي.

ددې کار څخه کومه بله ګټه متصوره نه ده.

۵ـ د دغسې علمي مستعمل دخيلو اصطلاحاتو بدلول پښتو او دري ژبې د لغوي اشتراک له پلوه سره ليري او کوم لغوي اشتراک، چې د دواړو ژبو ترمنځ موجود دئ ضعيفه کېږي بايد کوښښ وسي، چې پښتو ژبه او دري ژبه د لغوي پانګې له پلوه نوري هم سره نږدې سي، چې د دواړو ژبو زده کړه ددواړو ژبو د ويونکو له پاره لا هم پسي اسانه سي، نه داچې دغه دوې ژبې د لغوي پانګې له پلوه سره لېرې کړو.

امونيمونه اوپه قاموس کې د هغوی راوړل

د امونيمونو پېژندنه هم د تيوري له پلوه او هم په علمي ډول د ليکسيکالوژي او قاموس ليکنې يوه مهمه مسأله ده. همدا وجه ده چې دې مسئلې د ډېرو ژبپوهانو اوقاموس ليکونکو توجه ځان ته راګرځولې. د امونيمونو د ټاکلو او په قاموس کې د هغو د ثبتولو په برخه کې بېلې بېلې نظرئې ځرګندې سوې دي، خو د دې موضوع د پېچلتوب له کبله تر اوسه پوري ژبپوهان کومې واحدې تيوريکي او علمي فيصلې ته نه دې رسېدلي او د دوی د نظريو ترمنځ ستر توپير ليدل کيږي. له ۱۹۳۰-۱۹۴۰کلونو څخه د شوروي اتحاد په قاموس ليکنه کې د امونيمونو د ټاکلو او په قاموسونو کې د هغوی د ثبتولوپه برخه کې په عمومي ډول يو نظر موجود وو او هغه داچې د دوی په عقيده هغه لغتونه امونيمونه ګڼل کېدل چې د ريښو په لحاظ سره بېل او تلفظ ئې يو ډول وو؛ مګرکوم قاموسونه چې بيا د۱۹۵۰ کلونو په شاوخواکې خپاره سوي د امونيمونو دتعريف په برخه کې د زاړه او عنعنوي روش څخه اوښتي دي. په دې قاموسونو کې نه يوازې هغه لغتونه امونيمونه ګڼل کيږي کوم چې تلفظ ئې سره ورته وي او د ريښو په لحاظ سره بېل وي، بلکه هغه لغتونه هم امونيمونه ګڼل کيږي کوم چې تلفظ ئې يو ډول وي اود لغتونو د تاريخي تکامل پر اساس د يوې کلمې د بېلو بېلو معناوو د بيلتون په نتيجه کې منځ ته راغلي وي. دغه وروستی تعريف په هغه ژبني ميتود بنا دی چې د شلمې پېړۍ د علمي تحقيقاتو د پراختيا په نتېجه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ ته راغلي او په نننۍ ژبپوهنه کي د ستروکتوراليزم په نامه ياديږي. د ستروکتوراليزم پيروان په خپلو ژبنيو څېړنو کي د ژبي اوسني حالت ته زيات ارزښت ورکوي. او په همدې اساس د دوی دتحقيقاتو اساسي هدف د ژبي د اوسني حالت څېړنه ده که څه هم دوی په خپلو ژبنيو تحقيقاتو کي تاريخي ميتود له نظره نه اچوي. اکاديميک .و .و. وينګرادف ليکي: د ژبي په تاريخ کي تل د کلمو په معنوي سرحدونوکي بدلون او اختلاط پيښيږي، چي د همدې بدلون په اساس د يوې کلمې لغوي فرازيالوژيکي اشکال په مستقلوکلمو- امونيمونه بدليږي او هم برعکس امونيمونه د اتصال او اختلاط په نتيجه کي د يوې واحدې کلمې اشکال ګرځي ( ) ل. ل کوتينه په خپلو څېړنو کي داسي نتيجې ته رسيدلی دئ : نن د امونيمونو اصطلاح د هغو کلمو له پاره استعماليږي؛ چي د تلفظ ورته والی ئې تصادفي وي او يا دا چي د يوې کلمې د بېلو بېلو معنا ؤ د لېري والي په نتيجه کي منځ ته راغلي وي( ) که څه هم د امونيمونو په بڼخه کي د دغه ډول نظر تائيد د[3]شوروي اتحاد د زياتو مشهورو ژبپوهانو لکه: پرو فيسر. اس. ما سلف، او. اس. اخمانوه، ل. ا.نوويکف،ک. ا. تيمفيف، م. م. فلکوويچ، اس. ای. اوږيګف او داسي نورو... په اثارو کی ليدل کيږي او په درسي کتابونو کي هم دغه ډول نظرمنعکس کيږي، خو بيا هم د ټولو ژبپوهانو له خوا نه تائيديږي. د ستروکتوراليزم په مقابل کي يو بل ژبنی ميتود واقع دئ چي د ۱۹ پيړۍ په ژبپوهنه کي يوازنی علمي ميتود ګڼل کيدای شي، او د مقايسوي- تاريخي ميتود په نامه ياديږي. څرنګه چي د مقايسوي- تاريخي ميتود پيروان په ژبنيوتحقيقاتوکي تر ډيره حده پر تاريخي پيښنو اتکأ کوي اود دوی له پاره يوازينی علمي ميتود مقايسوي- تاريخي ميتود دئ، نو د دوی نظرهم د امونيمونو په برخه کي د ستروکتوراليستانو سره توپير لري. د مقايسوي- تاريخي ميتود پيروان يوازي هغه لغتونه امونيمونه ګڼي چي تلفظ ئې يو ډول وي، خو د اتمولوژي له نظره هيڅ ارتباط سره ونه لري او په تاريخي لحاظ د يوې ريښي څخه منځ ته نه وي راغلي. دغه نظر په ډېر صراحت سره د و. ای. ابايف په اثارو کي ليدل کيږي . و. ای. ابايف وايي چي په ژبه کي په واقعي ډول دوې مختلفي پېښني ليدل کيږي ؛چي يوه يي له بلي سره هيڅ ډول ارتباط نه لري. دغه دوې پيښني يوه د امونيمي په نامه او بله ئې د پليسيمي په نامه ياديږي. ددې دوو پېښنوتر[2] منځ هيڅ ډول پلونه اوګډ سرحدونه نه ليدل کيږي نه پليسيمي په امونيمي بدلېداسي او نه هم امونيمي په پليسيمي بدليدای سي په همدې اساس ابايف معتقّد دئ چي د پليسيمي او امونيمي[3] په بېلولو کي په هغه ميتود اتکأ وکړي،کوم چي دژبو په اوسني حالت پر څيړنو اکتفأ کوي څېړونکي له واقعت څخه لېري کوي، ځکه دا ميتود د پليسيمي او امونيمي سرحدونه سره ګډ وي او د دې په عوض کي چي د دې ميتود په وسيله په واقعي ډول د لغتونو معنوي سيستم وسپړل سي د هغه معکوسه او کږه بڼه څرګنديږي. همدارنګه و.تی. ابايف د تاريخي ميتود په رڼا کي امونيمي او پليسيمي داسي سره بېلوي:

۱-هغه يو ډول غږيز لغتونه چي په تاريخي لحاظ يو له بله سره هيڅ ارتباط ونه لری، او د يوې کلمې د مختلفو معناوو د ليري والي په نتيجه کي منځ ته نه وي راغلي، او هر لغت ځانته بېل تاريخی سير ولري نو دغو لغتونو ته واقعي امونيمونه ويل کيدای سي

۲- هغه يو ډول غږيز لغتونه چي معناوي ئې اوس يوه له بلي څخه لري ښکاري خو په تاريخي او اتمولوژيکي لحاظ يو له بل سره داسي ارتباط ولري چي د يوه لغت دبېلو بېلو معناوو د بيلتون په نتيجه کي منځ ته راغلي وي واقعي امونيمونه

---

[30] و.و وينګرادف- دکلمي شکلونه.دعلومو داکاډمي خپرونه.دژبي او ادبياتوڅانګه ۳ ټوک،۴۳ مخ،۱۹۴۴کال

[31] ل.ل کوتينه،د امونيمونو مسأله او داسني روسي ژبي په قاموسونوکي دهغوی انعکاس.دقاموس ليکني مجموعه،۴ټوک،۵۸ مخ،م،۱۹۶۰کال

[32] کله چي يوه کلمه څومعنی وي ولري نو دغسي پېښی ته پليسيمي وايي ،لکه داړول کليمه چي داسي معناوی لري.اړول(۱)يوشی پربل مخ کول،پړمخي کول،(۲)کريابول،محتاجول(۳)بيرته ګرځول،پښيمانه کول،له لاري ايستل،عقيده وربدلول.

[33]،ابايف په قاموسونو کي د مونيمونوثبتول.دژبپوهني مسألي،۳ګڼه،۳۳-۴۰ مخ م،۱۹۵۷کال. و،ای

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکي دغسي پېښي ته امونيمونه پليسيمي ويل کيږي .د عمومي تيوريتيکي پلان[٤]په رڼا کي د پروفيسر يو. اس.[٣] ما سلف نظر دتائيد وړ دئ. دده په عقيده ټول هغه شکلونه (د لغتونو، مورفيمونو او ترکيبونو په سويه) چي تلفظ ئې يو ډول او معناوي ئې سره بېلي وي او امونيمونه بلل کيدای سي په دې تعريف کي دا په نظر[٥] کي نه نيول کيږي چي دا يو[٣] ډول غږيز لغتونه څنګه منځ ته راغلي د تاريخي تکامل پر اساس د يوې کلمې د بېلو بېلو معناوو د لېږي والي په نتيجه کي منځ ته راغلي او که په اتمولوژيکي هر يو بېل تاريخي سير لري. د ژبي د اوسني حالت په څېړنه کي زموږ له پاره دومره کافي ده چي هغه لغتونه او امونيمونه (متشابه) وګڼو چي تلفظ يي يو ډول او معناوي ئې سره بېلي وي دا چي دغه لغتونه په پخوانيو وختونو کي څنګه وو، د ژبي د اوسني حالت د څېړني له پاره کوم مهم رول نه لري. د مثال په ډول په اوسني پښتو ژبه کي د کوټه (باطل) کوټه (خونه) او تور (د سپين ضد)- تور (تهمت) امونيمونه دي ؛ځکه چي تلفظ يي يو ډول او معناوي ئې سره بېلي دي. دا چي په پخوانيو زمانو کي کوټه (خونه) –کوټه (باطل) او يا تور (د سپين ضد) تور (تهمت) د يوه لغت بېلي معناوي وي او يا مستقيلي کليمې وي د ژبي د اوسنی حالت په څېړنو کي د امونيمونو د تعريف په برخه کي کوم تغير نه شي راوستلای، ځکه که چيري د اتمولوژيکی څېړنو په نتيجه کي ثابته هم شي چي کوټه (خونه) –کوټه (باطل) له يوې رېښې څخه منځ ته راغلي دي بيا هم دغه دوې کلمې امونيمونه دي. ځکه چي اوس ئې غږيزه بڼه يو ډول او معناوي ئې سره بېلي دي. د همدې څېړنو په نتيجه کي ويلای سو چي د اوسنۍ پښتو ژبي په قاموسونو کي د دغه واقعيت منعکس کول ضروري ګڼل کيږي. او هغه يو ډول غږيز لغتونه چی معناوي ئې سره بېلي وي بايد په قاموسونوکي د امونيمونو په شکل منعکس شي. قاموس ليکونکي بايد په دې پسي ونه ګرځي چي دغه يو ډول غږيز لغتونه د ريښو په لحاظ ارتباط سره لري او که يه. د پښتو ژبي په هغو- قاموسونو کي چي تر اوسه په افغانستان کي ليکل شوي دي دې مسألې ته پوره توجه نه ده شوې، په پښتو قاموس (پښتو-فارسي قاموس) کي حتی ددې مسألې يادونه هم نه ده شوې. په نوموړي قاموس کي يوازي د (رموزاواشارات) تر عنوان لاندي دومره ليکل سوي دي چي ((دا ګل( ) چي د لغت په سر کي ايښودل سوي دي د مستقل لغت علامه او نښه ده)) ددې علت به دوي چي تراوسه پوري په پښتو ژبپوهنه کي د امونيمونو موضوع په خاص ډول نه ده څېړل سوې، سره له دې هم په پښتو قاموس کي ځيني امونيمونه د مستقلو کلمو په حيث راوړل سوي دي که څه هم د کومي علامې په واسطه نه دي ښوول سوي لکه: وری (لکه د غنمو) وری (د ماړه ضد) کوټه (خونه) –کوټه (باطل) کوږ (يو ډول حيوان) کوږ (د سم ضد) او داسي نور... مګر سره له دې هم په پښتو قاموس کي کله کله داسي سوي دي چي په يوه قاموس مقاله کي تر يوې کلمې لاندي د معناوو په لړ کي مستقلي کلمې راوړل سوي دي لکه : چور: (۱) تاخت و تاج (۲) پودر (۳) ريزمريز (۴) بالکل (۵) سوراخيکه به زريعه جريان آب در بند آب و پلوان پيدا ميشود. (٦) قول کوه (۷) سنګ تيزيکه شبان در وقت ضرورت ګوسفندبان ذبح ميکند. کله چي سړی [٦]
دغي قاموسي مقالې ته ځير شي نوداسي څرګنديږي چي تريوې کلمې لاندي ئې د معناوو په لړ کي بېلي مستقلي کلمې سره راټولي کړي دي چي د معناوو تر منځ ئې هيڅ ډول ارتباط نه ليدل کيږي . او هغه مستقلي کلمې چي په همدې قاموسی مقاله کی ئې امونيمونه بللای سو په دې ډول دي: ۱-چور (تاخت وتاج)۲ –چور پور، ريز مريز)۳- چور (بالکل) ۴- چور (سنګ تيزيکه شبان در وقت ضرورت ګوسفندان ذبح ميکند) ۵- چور(قول کوه) -٦چور(سوراخيکه به ذريعه جريان آب در بند آب وپلوان پيداميشود) همدارنګه په نوموړي قاموس کي د ځل (وار)- ځل (دځلا په معنی) د يوې کلمې په حيث په

[٣٤] و.ای.ابايف.په قاموسونو کي دامونيمونو ثبتول،دژبپوهني مسألي . ۴۰ مخ،۱۹۵۷
[٣٥] يو،اس.ماشلف دژبي دتيوري او اوتاريخ دمسألومجموعه.ل،۱۹۸مخ،۱۹۶۳
[٣٦] و.ګ پښتوقاموس ،پښتوټولنه،۱۳۳۰کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوې قاموسی مقاله کي راوړل شوی دئ. سره له دې چي د معناوو په منځ کي ئې هيڅ ډول ارتباط نه ليدل کيږي او واقعي امونيمونه دي.کله کله د عربي کلمو مفغن کول هم په پښتو ژبه کي د امونيمونو د پيدايښت سبب ګرځي د پښتو قاموس ليکونکو کوښښ کړی دی چي په قاموس کي د عربي کلمو مفغن شکل وليکي لکه: رو(روح)، وسه (وسعه) او داسي نور دي. د پښتو قاموس ليکونکو دغسي عربي مفغني کلمې او پښتو کلمې په يوه قاموسي مقاله کي راوړي دي او معناوو ته يي پوره پاملرنه نه ده کړې. لکه: رو(۱) آهسته (۲) روح (۳) المونيم. وسه (وسعه) وسه (باران) همدارنګه په پښتو قاموس کي کوټ (کلا) کوټ (بالاپوښ) چي هيڅ ډول ارتباط نه سره لري د يوې کلمې د معناوو په شکل ثبت کړي دي. د دې پورتنيو څېړنو او مثالونو څخه داسي څرګنديږي چي د د پښتو قاموس ليکونکو د امونيمونو په ټاکلو او په قاموس کي د هغوی د ثبتولو په برخه کي پوره پاملرنه نه ده کړې. نو ځکه ئې بېلي بېلي کلمې د يوې کلمې د معناوو په لړ کي په يوه قاموسی مقاله کی سره ځای کړې. مګر اسلانوف بيا په خپل قاموس کي (پښتو- روسي قاموس) کي د امونيمونو مسألې ته پوره توجه کړې ده. څرنګه چي د شوروي اتحاد په ژبپوهنه کي د ژبي مسألې بېل بېل اړخونه څېړل سوي دي، نو اسلانوف هم د اوسنی ژبپوهني په رڼاکی هغه لغتونه چي تلفظ ئې يو ډول او معناوي ئې بېلي وي د امونيمونو په نامه پېژني او په همدي اساس دا ډول کلمې د مستقلو کلمو په حيث په بېلو بېلو قاموسی مقالو کي ثبتوي او د اعدادو په وسيله ئې له نورو عادي کلمو څخه بېلوي لکه: تور (تهمت) تور (د سپين ضد) تور (جال) اسلانوف په خپل قاموس کي سربېره پر امونيمونو اموګرافونه هم د اعدادو په وسيله ښوولي دي لکه: تلل- د تګ په معنا. –تلل- د وزن کولو په معنا مګر دا هم بايد وويل سي چي په دې قاموس کي ځيني داسي کلمې

د اموګرافون په حيث راوړل سوې دي، چي واقع يا موګرافونه نه دي او د ليکلو په لحاظ فرق سره لري لکه: خولی — خولې يا کلی — کلي او داسي نور...

د لغتونو ګرامري خصوصيات

قاموس د لغتونو يوه ساده ممجموعه نه ده. بلکه سربېره پردې چي د يوې ژبي لغتونه راغونډ وي او لوستونکو ته ئې د يوې مجموعې په توګه وړاندي کوي، ددې په څنګ کي د لغتونو بيل بيل اړخونه او ځيني اساسي او لومړني خصوصيتونه هم څرګندوي، تر څو لوستونکي او يا زده کوونکي د دغو لغتونو په شاوخوا کي لومړني معلومات او پوهه لاس ته راوړي. يوه له دغو مسألو څخه چي اوس ئې د ژبپوهانو پاملرنه ځان ته را ګرځولې او ننني قاموس ليکنه ئې بايد حل کړي هغه دا ده چي تر ممکنه حده پوري بايد په قاموسونو کي د لغتونو ګرامري خصوصيتونه او ګرامري کټګوری وښوول سي. خصوصاً په دوه ژبيزه قاموس کي د لغتونو د ګرامري خصوصيتونو او ګرامري کټګوريو ښوول هم د تيوري او هم په عملي لحاظ ډېر ګټورکار دئ. په دوه ژبيزو قاموسوکي د دغي مسئلې صحيح حل له يوې خوا د دواړو ژبو د ګرامري سيستمونو په مقايسه کي او له بلې خوا د کليمو د سم استعمال په برخه کي د لوستونکو سره پوره مرسته کولای سي؛ ځکه هره ژبه ځان ته خاص ګرامري قواعد، د افادې مشخص سيستم او د کليمو د يو ځای کيدو بيل بيل پرنسيپونه لري. د اکاډيميک ل. و. شېربه د تيوريکي تحليل په رڼا کي ويلای سو چي تر کومي اندازې پوري چي په دوه ژبيزه قاموس کي د کليمو د لغوي معناوو د خصوصيتونو څرګندول امکان لري، په همدې اندازه هم بايد د کليمو د ګرامري معناوو خصوصيتونه وښوول سي .خصوصاً ددې مسألې ارزښت په دوه ژبيزه قاموس کي هغه وخت ښه څرګنديږي چي دوې داسي ژبي سره مقايسه

[37] اموګرافونه هغو کلموته وايي چي په پښتو ليکدود کي يو ډول ليکل کيږي،خو تلفظ او معناوي يي فرق سره ولري

[38] شېربه.دميتودولوژي له نظره ګرامراو دلغتونو سره دهغه متقابل اړيکي...په منځنيوښوونځيوکی دخارجي ژبودريس.م.ل.۱۹۴۷ و.ګ.ل

کړو؛ چي د گرامري سيستمونو له پلوه سره لېري وي. په دې مقاله کي به موږ[39] په پښتوقاموسونو (پښتو قاموس، د اسلانف قاموس) کي د کليمو د گرامري خصوصيتونو پر دغو مسألو باندي و غږيږو.

الف: د پښتو ژبي د کلام د اجزاوو ښوول، ب – د کلام د اجزأوو دگرامري خصوصيتونو څرگندول، ج – د کليمو د هغو برخو ثبتول چي د مارفولوژي له نظره بېلېدونکي دي.

الف: د پشتو ژبي د کلام اجزأ: که څه هم په پښتو ژبه کي د تحليلي ژبو په شان، پريدلوگ د کليمو د نحوي ارتباط د څرگندولو له پاره استعماليږي، خو د مارفولوژي له نظره د اوښتونکو ژبو گروپ ته منسوبه ده. ځکه چي د کلام اجزأوو گرامري معنی اکثرأ د کليمو د وروستيو برخو (پای) د تغير له پلوه څرگنديږي. د پښتو گرامر پوهانو له نظره د پښتو ژبي د کلام اجزأ دا دي. اسم، صفت، قيد، ضمير، فعل، عدد، د ادات توري، د ندا توري، د ربط توري، پريدلوگ او پسلي لوگ هر يو له د غو څخه مشخصي گرامري علامې لري. خو دا هم بايد وويل سي چي د پښتو ژبي د کلام د اجزأوو تر منځ کوم مطلق سرحد نه سته او کله کله د کلام يو جز هم د صفت او هم د اسم او يا قيد په شکل استعماليږي. په پښتو قاموس (پښتو- فارسي۱۳۳۰) کي د ځينو علامو په واسطه د کلام اجزأ ښوول سوي دي. مگر دغه علامې تر ډېره حده د کلام د اجزأوو سره پوره مطابقت نه لري. په پښتو ژبه کي قيد د کلام د يوه جز په حيث په عمومي ډول دا لاندي خصوصيتونه لري.

۱-د جنس تابع نه وي (د مذکر او مونث له پاره يو ډول استعماليږي) ،۲- د عدد تابع نه وي (د مفرد او جمعي له پاره يو ډول استعماليږي)، ۳- د حالت تابع نه وي (د لته ځيني استثنا آت شته) ،۴ -د يوخ عم ليا کيفيت د څرنگوالي پر علايمو د لالت کوي. په پښتو قاموس کي قيد کله د صفت کله د اسم په نامه ثبت سوي او کله کله بيا بيخي هيڅ ډول علامه نه ده ورته ليکل سوې: ۱ - هغه کليمې چي د کلام د اجزأوو د وېش له پلوه د قيد په گروپ پوري اړه لري ددې قاموس ليکونکو هغه يوازي د صفت په شکل راوړی دی لکه: نن، نږدې، ناڅاپه، ژر ژر، تر ژره، دلته، ليري، غوندي، ښايي، تل، ورو ورو، ډېر، ليرې، خورا، لاندي، په څېر، په شان او داسي نور...[41]

۲-هغه قيدونه چي په همدې قاموس کي د مذکرو نومونو په شکل ثبت سوي دي لکه: پرون، اوس، سبا، ژښت، خورا ډېر، چيرته.

۳-هغه قيدونه چي هيڅ ډول علامې نه دي ورته ليکل شوي. لکه: هلته، لکه، پخوا، داسي، دغسي، بېخي، همدارنگه په پښتو قاموس کي ځيني صفتونه هم د غلطي گرامري علامې په واسطه ښوول سوي دي. په دې قاموس کي ډېری داسي کليمې راغلې چي اصلأ صفتونه دي خو د ليکونکو له خوا مذکر يا مونث نومونه گڼل سوي دي لکه: وړی، وچ، سور، سپک، زړه ور، ړوند، روڼ، ړنده، توره، وچه، خوږه او داسي نور... په پښتوقاموس کي دضميرونو په ښوولو کي د کوم سيستماتيک پرنسيپ مراعات نه دی سوی. ځينو ته ئې گرامري علامې ليکل سوي او ځينو ته بيا نه دي ليکلي سوي لکه: زه، زما، د ده، د دوی، هغه، څوک، هيڅوک، چي کومي گرامري علامې نه دي ورته ليکل سوي. همدا رنگه په پښتوقاموس کي کومکي توري لکه: له (پريدلوگ)، څخه، ځني (پوسليلوگ)، هو، هوکې، (د ادات توري) – هم (د ربط توری) بې له گرامري علاموڅخه ثبت سوي دي . سربېره پر دې خو (د ادات توری) - بلکه، چه، مگر، خو (د ربط توري) اصلأپه قاموس

---

[39] .ددووژبيزوقاموسونو په جوړولو کي دژبودگرامري جوړښت دبيلوالي ارزښت.قاموس ليکنه اولهجې پيژندنه،دليکنو مجموعه.دعلومو اکاډيمي. ۱۹۵۳م. و.ګ.ل.ي.مايتينسکيه

[40] يادونه:تراوسه پوري دپښتو ژبي دکلام داجزاوودوېش په برخه کي کوم بشپړ اويامنل شوی اثر نه شته،نوځکه دا لازمه ګڼل کيږي چي په دې برخه کي پوره څېړنه وشي.زه به کوشش وکړم چي دپښتو ژبي دموادوپر اساس دکلام اجزأ وڅېړم او په خاصو ګروپونو (کټګوريو)يي ووېشم.(دا څېړني به په زيري کي په پرله پسي ډول خپري شی.).

[41] ډېر لږ.(په ځينولهجو کي)ژر متحرک سرحدونه لري په دغوقيدونو کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي نه دي راوړل شوي. په پښتوقاموس کي د مصدرونو د ښوولو له پاره گرامري علامي ليکل سوي دي مگر د لازمي او متعدي فعلونو ذکر ئې نه سته.

ب- د کلام د اجزأوو گرامري خصوصيتونو: دوهمه مسأله په قاموسونو کي د کلام د اجزأوو د معنى وو بيلول دي. څرنگه چي په پښتو ژبه کي د کلام د اجزأوو معنوي سرحدونه متحرک دي نو د قاموس ليکني د علم له نظره دا لازمه گڼل کيږي چي په قاموسونو کي د کلام د اجزأوو وظيفه او د دوی د واقعي معناوو کلاسيفيکيشن وښوول سي. صفت په پښتو ژبه کي په عمومي ډول دغه خصوصيتونه لري

- د جنس تابع دی (يعني که موصوف مذکر وي صفت ئې هم د مذکر او که موصوف مؤنث وي نو صفت ئې هم د مونث شکل غوره کوي.) ۲- صفت د عدد تابع دئ (يعني که موصوف مفرد وي نو صفت د مفرد په شکل او که موصوف جمعه وي نو صفت هم ورسره د جمعي په شکل استعماليږي.) ۳- د حالت له مخي تغير منونکی دی (هم اصلي حالت لری او هم مغيره حالت). مگر د صفتونو په منځ کي ځيني داسي استثنايې گروپونه هم سته چي خاصي توضيح ته ضرورت لري: ۱ - نه بدليدونکي صفتونه : دا هغه ډول صفتونه دی چي د مذکر او مونث، د مفرد او جمعي، په اصلي حالت او مغيره حالت کي نه بدليږی او د ټولو له پاره په يوه بڼه استعماليږي لکه : لاسي، ابي، ښايسته او داسي نور... ۲- هغه صفتونه چي د مذکّر د مفرد او د مذکر د جمعي لَه پاره يو ډول استعماليږي او بدلون نه مومي لکه : تيره (مذکر- مفرد اوجمع) بيده (مذکر – مفرد او جمع) او داسي نور... ۳- هغه صفتونه چي کله که د صفت او کله کله د قيد وظيفه اجراکوي. لکه : ښه، ورو، ښايسته او داسي نور... دغه کليمې د کلام په بېلو اجزاوو پوري اړه لري او په متن کي مختلفي معناوي څرگند وي.

۴- په پښتو کي ځيني داسي کليمې سته چي هم د صفت او هم د اسم وظيفې اجرأ کوي، لکه : مشر، ړوند، سپور، سپين، لوی زوړ او داسي نور... د پښتو قاموس ليکونکو د[43]پورتنيو کليمو گرامري خصوصٔيتونو[44] ته پاملرنه نه ده کړې او نه ئې په خپل قاموس کي دغه خاص گروپونه د کومو خاصو گرامري علامو په واسطه ښوولي دي. يوه بله موضوع چي د کلام د اجزأوو د گرامري خصوصيتونو سره ارتباط لري او په قاموس کي ئې څرگندول ضروري ښکاري،هغه داده چي په پښتو ژبه کي ځيني داسي کليمې سته چي يوازي د جمعی په شکل استعماليږي لکه : اوړه ، وريښم، واښه، غنم، اوبه، شيدې، وړی، وريجي او داسي نور... همدارنگه ځيني کليمې بيا د مفرد او جمعي له پاره يو ډول استعماليږي. لکه: هگۍ، خولۍ، چوکۍ او داسي نور... چي په قاموس کي بايد د دغه ډول کليمو خصوصيتونه او گرامري معناوي د خاصو گرامري علامو په واسطه و ښوول سي، خو په پښتو قاموس کي د کليمو دغه ډول گرامري خصوصيتونه هم نه د ي ښوول سوي مثلأ : د هگۍ کليمې ته يوازي دومره ليکل سوي دي چي مونثه کليمه ده. غنم ته ليکل سوي چي مذکر او بس؛ مگر اوړه، وريښم، واښه، اوبه، شيدې، وړۍ، وريجي-کلمو ته د جمعي گرامري علامې ليکل سوي دي خو دلته ئې بيا د مذکر او مونث يادونه نه ده سوې.

ج - په قاموس کي د کليمو د هغو برخو راوړل چی د مارفولوژۍ له نظره بېليدونکي دي: په قاموس کي بايد د کليموهغه برخي چي د ژبي د ويونکو له نظره مارفولوژيکي بيلوالی لري د خاصو گرامري علامو په واسطه و ښوول سي اوس به

---

[42] ښايست دمفردمونث او دجمعي دمونث په مغيره حالت کی بدلون مومي

[43] دصفتونو پورتنی کلاسيفيکيشن پوره او بشپړنه دئ.دلته زمامقصد دانه دی چي دپښتوژبي دصفتونو ټول عمومي او استثنايي گروپونه او حالتونه وښيم ځکه دابيا بيله څېړنه او بېل بحث غواړي.په دې مقاله کي زه يوازي دومره يادونه کوم چيپه پښتو ژبه کي دکلام داجزاوو سرحدونه متحرک دي او کيدای شي چي دکلام يو جز څو مختلفي گرامري معناوي ولري نوځکه يي په قاموسونو کي دمختلفومعناوو ښوول او دکټه گوريو بېلول ضروري ښکاري.

[44] ل.و.شېربه.منتخبات(دژبپوهني او فونيم پوهني په برخه کي)،۱،ټوک،ل،۳۶مخ،۱۹۵۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورو چي په پښتو قاموس کي مختاړي (پریفکسونه)، ورستاړي (سوفکسونه) او بنسټ (هغه برخه ده چي د یوه فعل بیل بیل ګرامري شکلونه څني جوړیږي) په څه ډول سره راوړل سوي دي کله چي د قاموس پاڼې را واړوو نو وینو چي دغه مسأله هم په نیمګړې توګه پکښي راغلې ده. دغه مختاړي نه دي راوړل سوي؛لکه: کښي، پوري، ننه، پرې، و(و- د مطلق فعل مختاړی). همدارنګه په نوموړي قاموس کي د نومونو او صفتونو وروستاړي (سوفکسونه) په غیرسیستماتیک ډول سره ثبت سوي دي. په همدې قاموس کي د نومونو ورستاړي لکه: تور، تیا، وال، والا، تون، د صفتونو ورستاړي لکه: من یا لی راوړل سوي دي؛ مګر له بلې خوا بیا د نومونو د وروستاړي په قاموس کي نه دي راغلي : ځی (پوهنځی، ښوونځی...) وان (موټروان...) والی (کلکوالی، تودوالی...) همدارنګه د صفتونو ځیني وروستاړي هم نه دي ثبت سوي لکه: جن (غمجن...) ور(زړه ور...) په پښتوقاموس کي د (توب) او (تیا) وروستاړي سم نه دي توضیح سوي. دوی لیکلي چي دغه وروستاړي د مجردو صفتونو وروستاړي دي. حال دا چي دغه ورستاړي د مجردو نومونو په پای کی راځي. لکه: سړیتوب (سړی - توب) غړیتوب (غړی+توب) ، زلمیتوب (زلمی+توب) روغتیا (روغ+تیا) لوړتیا (لوړ+تیا) ژورتیا (ژور+تیا) او داسي نور... په پښتوقاموس کي وروسته له مصدرونو څخه د فعل ځیني ګرامري شکلونه ښوول کیږي.که چیري د فعل ګرامري شکلونه له نوموړو مصدرونو څخه (د دوی په عقیده) نه سي جوړېدای نو لیکونکی د انالوژي (قیاس) له مخي له ځانه مصدرونه ورته جوړوي او د غیر مستعمل نوم ورباندي ایږدي لکه: کتل، (ف.ز.س) مص- دیدن- نګریستن، انتظار (حا) افعال دی ګراز مصدرغیرمستعمل ګورل.

حا-ګوري   ما-وکوت   ا-وبه ګوري   امر وګوره.

مګر خبره دا ده چي په پښتو ژبه کي د فعل ګرامري شکلونه د مصدر څخه نه جوړیږي. ټول فعلي شکلونه د حال د بنسټ او د ماضي د بنسټ څخه جوړیږي. په زیاترو افعالوکي د ماضي بنسټ مساوي دی له مصدره سره منفي مصدري علامې:

د ماضي بنسټ	مصدر	مصدري علامې
په کتل کي:کت(Kat)	کتل(katal)	(al)
په تلل کي:تلل(tl)	تلل(tlal)	(al)

مګر د حال د افعالو مصدرونه بیا مختلف وي. په (کتل) کی هغه بنسټ چي د حال د زمانې ګرامري فعلي شکلونه څني جوړیږي (ګور) دئ او په (تلل) کي بیا (ځ) دی لکه: ګورم، ګورو، ګوري،...او ځم، ځو، ځي... همدا وجه ده چي زموږ زیاتره ګرامر پوهان ځینو مصدرونو ته با قاعده او خینو ته بې قاعده مصدرونه وایي؛ څکه دوی داسي فکر کوي چي ګرامري فعلي شکلونه له مصدرونو څخه جوړیږي. په دې برخه کي دوی د عربي تر تاثیر لاندي راغلي دي. ښه به دا وي چي په قاموس کي وروسته له مصدرونو څخه هغه بنسټونه وښوول شي له کومه څخه چي د فعل مختلف ګرامري شکلونه جوړیږي.د اسلانف په پښتو - روسي قاموس کي د کلام د اجزأ په سم ډول سره بېل او د ګرامري علامو په واسطه ښوول سوي دي. یوازي مفردو مذکرو صفتونوته ګرامري علامې نه دي لیکل سوي. ددې علت به شاید دا وي چي لیکونکی اکثرأ صفتونه د مفرد، مذکر او اصلي حالت په شکل راوړي دي. د پښتوقاموس په خلاف په دې قاموس کي د کلام د اجزأوو معناوي په ښه توګه سره بېلي سوي او تشریح سوي دي. خصوصأ کوښښ سوی چي کلام د هغو اجزاوو معناوي سره بیلي کړي،کوم چي د معنوي سرحدونو له پلوه متحرک وي لکه:۱ول. ښه (د صفت په حیث) ښه آس، ښه هلک...۲ هم د اسم په حیث، د ښو ښه زیږي، د بدو وابنه-د بدو سړو څخه د ښو هیله مه کوه!...۳یم (د قید په حیث) ډېر ښه، خورا ښه، ښه سو چي...په ښه ډول، په ښه شان، ښه مي په یاد دي چي ...[45]

[45] دتفصیل له پاره وګورئ اسلانف پښتو-روسي،قاموس د(ښه) قاموس مقاله.مالازمه ونه ګڼل چي ټوله قاموسي مقاله دلته رانقل کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلانف په قاموس کي هغه صفتونه چي د مذکر د مفرد او جمعي له پاره یو ډول استعمالیږي د خاصوگرامري علامو په واسطه ښوول کیږي. لکه تیره، ښه... خو ځیني صفتونه چي نه بدلیدونکي دي یعني د مذکر، مونث، مفرد اوجمعي په حال کي یو ډول اسعمالیږي لکه: لاسي، آبي... د اسلانف په قاموس کي د کومو خاصوگرامري علامو په واسطه نه دي ښوول سوي. هغه کلیمې چي په پښتو ژبه کي یوازي د جمعي په ډول استعمالیږي د اسلانف په قاموس کي د سموگرامري علامو په واسطه ښوول سوي دي لکه: غنم، وړی او داسي نور... همدارنگه د اسلانف په قاموس کي د کلیمو هغه برخي چي د مارفولوژي له نظره بیلیدوکي دي (مختاړي، وروستاړي، بنسټ) د گرامري علامو په واسطه ښوول کیږي. د کلیمو بنسټونه د الفبأ په ترتیب په خپل ځای په قاموس کي ثبت سوي دي. دغه کار لږ څه غیر موزون غوندي ښکاري؛ ځکه که چیري څوک غواړي چي د کوم فعل بنسټ په قاموس کي ولټوي هغه ته باید ددې فعل بنسټ معلوم وي.که چیري ورمعلوم وي نولټولو ته ئې کوم ضرورت نه پیداکیږي او که چیري نه وي ور معوم نو بیا ئې په قاموس کي د الفبأ په ترتیب نه سي پیداکولای. سمه به دا وي چي د فعلونو بنسټونه د مصدرونو سره یوځای راوړي وای، نه بیل بیل. مثلأ ښه به دا وای چي د (اغوند)، (الوځ)، (ښول) بنسټونه ئې د (اغوستل) الوتل (او (بلل) د مصدرونو سره یوځای راوړي وای. مگر په دې قاموس کي مصدرونه د الفبأ په ترتیب په یوه ځای کي او د فعل بنسټونه ئې د الفبأ په ترتیب په بل ځای کي راوړل سوي دي . خو سره له دې بیا هم د اسلانف قاموس د کلیمو د گرامري خصوصیتونو د څرگندولو له پلوه تر ټولو هغو پښتو قاموسونو غوره دئ،کوم چي تراوسه خپاره سوي او زموږ لاس ته راغلي دي. کابل مجله ۱۳۵۲ل کال ۱۰گڼه۴۴-۴۷ مخونه ٦

په قاموس کي د لغتونو تلفظ لیکل او د خج ښوول

د پښتو ژبي فونوټیکي خصوصیات د همدې اوسني لیک په واسطه په واقعي بڼه نه سي څرگندېدای د پښتو ژبي او لیک ترمنځ ستره فاصله لیدل کیږي. دغه د پښتو ژبي د ږغونو او لیک ترمنځ بیلتون د پښتو قاموسونو لیکونکو درک کړی دئ. پښتو قاموس لیکونکو کوښښ کړی دئ، چي په یوه یا بل ډول سره د پښتو لغتونو تلفظ په قاموسونوو کي وښیي. محمدگل مومند په خپل قاموس (پښتوسیند-۱۳۱٦)کي د کلمو د تلفظ د افادې له پاره د مخففونو داسي یو سیستم غوره کړی دئ: ٧ ٤

ازانگه کول – (مف، مف، مم، سا، حر مخ، سا، مف، مض، سا)

بیرته اخیستل - (مک، سا، مج، سا، مف، سا، مم، مک، سامع، سا، حر مخ، سا) او داسي نور...

مگر د پښتو قاموس (پښتو – فارسي -۱۳۳۰) لیکونکو د پښتو سیند مرکب مخففونه لږ څه ساده کړي دي. په دې قاموس کي د کلمو تلفظ د داسي بسیطو تورو په واسطه ښوول کیږي چي هر توری ئې د هغو حرکاتو نمایندگي کوي چي اصلا په عربي ژبه کي معمول دي. لکه: لڅول: (ز ف ز س) شکول: (س ز ز س) کور: (ض مج س) لور: (ص مع س) شیدې: (ک مع کمج) او داسي نور... دغه ډول تلفظ د افادې سستمونه له یوې خوا د ډېرو لوستونکو لهپاره مشکل او له بلي خوا د کلیمو تلفظ نه افاده کوي. بلکي د کلیمو د تورو حرکتونه ښیي. په همدې اساس دغه ډول سیستمونه د کلیمو د فونیتیکي ترکیب سره پوره مطابقت نه لري. د پښتو په اوسني لیک کي هغه کلیمې چي په زور (a) او زورکي (ə) ختمیږي دواړه واولونو د یوه توري (ه) په واسطه څرگندیږي. او سربیره پردې په پښتو قاموس کي دغه ډول واولونه د سکون په شکل ښوول سوي دي لکه: زړه: (س ز س) زړه: (ف ف س) او داسي نور... څرنگه چي له یوې خوا د پښتو ژبي د ږغونو او لیک

---

٤ کابل مجله ۱۳۵۳ل کال ۴ گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ توپیر موجود دئ او له بلې خوا دغه ډول د تلفظ د افادې سیستمونه چي په افغانستان کي د پښتو ژبې په قاموسونو کي مروج دي د کلیمې پوره او سم تلفظ نه سي افاده کولای. نو یوازنۍ سمه لاره به داوي چي په پښتو قاموسونو کي د کلیمو تلفظ په لاتیني تورو لیکل سوی. د لاتیني تورو په مرسته کولای سو چي د پښتو کلیمو سم تلفظ افاده کړو. همدا وجه ده چي په هغو پشتو قاموسونو کي چي په شوروي اتحاد کي خپاره شوي دي لکه: د پ بزودین پښتو - روسي قاموس (۱۹۵۰)، ک ۱۰.لېبدیف پښتو-روسي قاموس (۱۹٦۲) اوم. گ. اسلانف پښتو - روسي قاموس(۱۹٦٦) کي د پښتو کلیمو تلفظ د روسي الفبا په تورو لیکل سوی دئ. د پښتو ژبې کوم ږغونه چي د روسي الفبا د تورو په واسطه نه سي افاده کیدای، نو د روسي ژبې د هغو تورو پر سر یا لاندي ټکي ورکول کیږي. کوم چي د مروج په لحاظ د پښتو ژبی د ږغونو سره نږدې ږغونه افاده کوي. سره له دې چي د اسلانف قاموس په پښتو قاموس لیکنه کي تر ټولو پښتوقاموسونو ښه او جامع دئ، خو بیا هم د پښتو کلیمو د تلفظ په برخه کي ځیني نیمګړتیاوي لري، لکه:

د اسلانف په قاموس کي: سم تلفظ یي

ټمبل (tambul) tambal

چیم چې

ړا ړي اوداسی نور...

د کلیمو خج: خج په بېلو بېلو ژبو کي د موقعیت په لحاظ توپیر لري. د ځینو ژبو په کلیموکي معین ځای لري او په ځینو ژبو کي بیا متحرک وي. په چیک او سلواکي ژبو کي خج د کلمو پر لمړي سیلاب راځي په پولیندي ژبه کي د کلیمي د پای له خوا په دوهم سیلاب باندي خج واقع کیږي. د فارسي ژبې په شان په پښتو کي د کلمو خج کوم معین ځای نه لري. په ځینو کلمو کي پر لومړي سیلاب، په ځینو کي پر منځني او په ځینو کي پر وروستي سېلاب خج راځي لکه: وسپنه (خج پر لومړي سیلاب) لوړوالی (خج پر منځني سېلاب)، پرون (خج پر وروستي سېلاب). په همدې اساس ویلای سو،چي د پښتو کلیمو د سم لوستلو لپاره به دا ښه وي؛ چي په پښتو قاموسونوکي د کلمو د خج ځایونه و ښوول سي، ځکه د خج د ځای د بدلون په اساس د ډېرو کلمو لغوي یاګرامري معناوو کي تغیر

پېښیږي چي ځیني مثالونه به ئې دلته راوړل شي

د لغوي معنا بدلون: غوټه (خج پر لومړي سیلاب) ګنډه

غوټه (خج پر وروستي سیلاب) غوټه، په اوبوکي ځان ډوبول.

ښکاري(خج پر لومړي سیلاب) ځرګندیږي

ښکاري (خج پر وروستي سیلاب) ښکارکول

واړه (خج پر لومړي سیلاب) ټول

واړه (خج پر ورو ستي سیلاب) کوچنیان تېره (خج پر لومړي سیلاب) ماضي

تېره (خج پر وروستي سیلاب) د پڅ ضد جوړه (خج پر لومړي سیلاب) سوله جوړه (خج پر وروستي سیلاب) جفت

بوره (خج پر لومړي سیلاب) هغه ښځه چي زوی ئې له لاسه ورکړی وي. بوره (خج پر وروستي سیلاب) چینی

د ګرامري معنا بدلون

ننوتل (خج پر وروستي سیلاب) د جمعي استمراري ماضي فعل ننوتل (خج پر لومړي سیلاب) د جمعي مطلق ماضي فعل

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوري وتل (خج پر وروستي سيلاب) د جمعي استمراري ماضي فعل پوري وتل (خج پر لومړي سيلاب) د جمعي مطلق ماضي فعل

پرې ايسته (خج پر وروستي سيلاب) استمراري ماضی فعل پرې ايسته (خج پر لومړي سيلاب) مطلق ماضي فعل

تړه (خج پر لومړي سيلاب) اسم (يوه پلنه ډبره،کلپه لاره) تړه (خج پر وروستي سيلاب) استمراري امر

گټه (خج پر لومړي سيلاب) اسم (پايده) گټه (خج پر وروستي سيلاب) استمراري امر او داسي نور..

څرنگه چي په پښتو ژبه کي د خج ځای متحرک دئ؛ نو په پښتو قاموسونو کي د کلمو د خج د ځای ښوول يو ضروري کار دئ. دا کار له يوې خوا د کلمو په سم لوستلو کي زموږسره مرسته کوي او له بلي خوا د کلمو د معياري تلفظ له پاره هم بې گټې نه دئ. خو سره له دې هم پښتو قاموس ليکونکو دې موضوع ته پوره پاملرنه نه ده کړې اوبې له يو څو کلمو نه چي د خج ځايونه ئې ښوول سوي دي نوري ټولي کليمې ئې بې د خج د ځای له ښوولو ثبت کړي دي. خو اسلانف په خپل پښتو روسي قاموس کي دهري کلمې دخج ځای شوولی دئ.

د لغتونو انتخاب

دمخه تر دې چي د لغتونو اساسي مسألی په پښتو قاموس او د اسلانوف په پښتو- روسي قاموس کي په ژور نظر سره وکتل شي بايد د اوسنۍ ادبي پښتو د لغوي پانگي مشخصات په لنډ ډول و ښوول سي. په معاصره ژبپوهنه کي دا يو منل سوی حقيقت دئ، چي خارجي عوامل د يوې ژبي په تاريخي تکامل کي ستر رول لري. يوله دغو عواملو څخه د ټولني اقتصادي-تاريخي مرحله او د دولت شکل دئ. د مثال په ډول: د يوې ژبي موجوديت د لهجو په شکل د فيوډاليزم د دورې يو څرگند خصوصيت دئ؛ لکه چي په فيوډالي دوره کي اقتصادي او سياسي مرکزيت ضعيف وي همداسي په دې دوره کي د يوې ژبي د لهجو ترمنځ زياته او تماسونه لږ وي.[٨] [٤]

نو ځکه په داسي ټولنو کي ژبه يو معياري اوعمومي بڼه نه لري، بلکه د بيلو بيلو لهجو په شکل څرگنديږي هره تاريخي دوره د ټولني په ژوندانه کي يو خاص اجتماعي او اقتصادي رژيم منځ ته راوړي.څرنگه چي ژبه د ټولني د شعور د انعکاس او څرگندوني وسيله ده نو ددغه خاص اجتماعي او اقتصادي رژيم په ژبه کي منعکس کيږي، چي په همدې اساس د ټولني د توليدي قواوو، تخنيک او کلتور د انکشاف په وجه نوي مفاهيم منځ ته راځي او دا په خپل وار دا غواړي چي د ژبي په وسيله افاده سي. د ژبي د تاريخي تکامل د خارجی عواملو څخه يو هم ژبني تماسونه دي نن ورځ په يوه داسي ژبه هم نه وي چي په خپل تکاملي جريان کی دي د نورو ژبو له تاثير څخه بې برخي پاته وي.

د ځينو ژبپوهانو په عقيده (ټولي ژبي په عمومي ډول مخلوطي گڼل کيدای شي د پښتو ژبي لغوي پانگه هم په خپل تاريخي تکامل کي د بيلو بيلوتغيراتو سره مخامخ سوي ده ځيني لغتونه له منځه تللي او زاړه سوي دي او ځيني بيا نوي راپيدا سوي دي: په عمومي ډول د اوسنۍ ادبي پښتو ژبي لغوي پانگه له دوو برخو څخه تشکيله سوې ده. يوه برخه د پښتو ژبي خپلي کلمې دي او بله برخه هغه کلمې دي چي د نورو ژبو لکه: عربي، فارسي، ترکي، هندي، انگليسي او نورو اروپايي ژبو څخه د تاريخ په اوږدو کي پښتو ژبي ته ور ننوتې او د تاريخي ضرورت پر اساس استعمال سوي او هم اوس استعماليږي. د دخيلي پانگي ستره برخه هغه کلمې دي چي د عربي ژبي څخه پښتو ته ورننوتې او د ژوندانه په بيلو بيلو اړخونو کي استعماليږي، لکه مذهبي اصطلاحات: جنت، صراط، اعراف، صحابه، طواف، صدقه... تعليمي او تربيوي اصطلاحات: معارف، ثقافت، تعليم، اخلاق... حقوقي او قضايي اصطلاحات محکمه، قاضي، عدليه، استنطاق، عدالت...

---

[٤] کابل مجله ١٣٥٣ل کال ٩گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماعي او سیاسي اصطلاحات: مبارزه، طبقاتي استعمار، استثمار اضداد ...اداري او دولتي اصطلاحات صدارت، وزارت، ماموریت، کاتب، مدیر، مامور، رئیس، وزیر، صدر اعظم... تقریباً ټول ګرامري اصطلاحات: صرف، نحوه، صفت، فعل، مصدر،ضمیر...

سربېره پردې عربي کلمې د پښتو ژبي په نورو برخو کي هم استعمالیږي. لنډه دا چې ویلای سو چي مشکله به وي چي په پښتو ژبه کي دي داسي ساحه موجوده وي چي هلته دي عربي دخیلي کلمې نه استعمالیږي. د ب. ز. خالیدف په عقیده د اوسنۍ ادبي پښتو ژبي په لغوي پانګه کي په سل کي پنځوس عربي دخیلي کلمې دي. همدا رنګه عربي دخیلي کلیمی په پخوانیو پښتو اثارو کي هم په زیاته اندازه لیدل کیږي مثلأ: د شپاړسمي پېړي د لیکونکي بایزید انصاري په لیکنو کی په سلو کي شل د اخوند درویزه په لیکنو کي په سلو کي دېرش، داتلسمي او نولسمي پیړیو په اشعارو کي په سلو کي تر دېرشو څلوېښتو پوري عربي دخیلي کلیمې استعمال سوي دي. مګر په پښتني فولکلور کي عربي دخیلي کلمې لږ استعمال لري، چي تقریباً په سلو کي درو څخه تر اتو پوري عربي دخیلي کلیمی موجودي دي دا چي د عربي ژبي څخه پښتو ته ډیري کلیمې ننوتې کومه تصادفي خبره نه ده، بلکي تاریخي علتونه لري له یوې خوا عربي ژبي د ختیځواسلامي هیوادونو د کلتور په تاریخ کي ستر رول لوبولی دئ او همدا وجه ده؛ چي کله کله عربي ژبه حتی د شرقي لاتیني ژبي په نامه یادیږي. له بلي خوا دا چي عربي یوه دیني ژبه وه چي له دې پلوه هم هرومرو د ټولو اسلامي هیوادونو ژبي بې تاثیره نه دي ځیني پاته سوي، نو طبعي خبره ده چي د همداسي عواملو له کبله پښتو ژبي ته هم زیات عربي لغتونه ور ننوتي دي. همدا رنګه پښتو د فارسي ژبي څخه هم بې تاثیره نه پاته ده سوی؛ ځکه له یوې خوا د پښتو او فارسي ویونکو ګډ ژوند او تماسونه او له بلي خوا دا چي فارسي د دوو پېړیو په اوږدو کي د افغانستان یوازنۍ رسمي دولتي او دمعارف ژبه وه.

پرته د عربي او فارسي ژبو څخه د ترکي او هندي ژبو څخه هم ځیني لغتونه پښتوته ورننوتي دي. د وروستیو شلو دېرشوکلونو په اوږدو کي د علمي، اجتماعي، تخنیکي او اقتصادي روابطو د تکامل په سبب د اروپایي ژبو څخه علمي، تخنیکي، اقتصادي او بین المللي سیاسي اصطلاحات پښتو ته ور داخل شوي او عام استعمال ئې موندلی دئ، چي دې کار د پښتو ژبي لغوي پانګه لاپسي درنه کړي ده. د پښتو ژبي د لغوي پانګي د مشخصاتو لنډي یادوني څخه وروسته به او س دا وڅېړو چي په پښتو قاموسونو کي د پښتو لغوي پانګي د انتخاب په برخه کي د کومو پرنسپونو څخه کار اخیستل سوی دئ.

پښتو قاموس: په پښتو قاموس کي زیاتره هغه لغتونه ثبت سوي، چی د پښتو اصلي لغتونه ګڼل سوي او یا دا چي له دغو لغتونو څخه په اشتقاقي ډول جوړسوي دي. په همدې اساس په دې قاموس کي اکثرأ هغه لغات راغلي دي؛ چي په عامیانه اومحاوري ژبه کي مستعمل دي.

مګر هغه لغتونه ډېر لږ ثبت سوي چي اجتماعي او علمي مفهومونه څرګندولای سي. ددې علت دادی چي دغه ډول لغتونه یعني اجتماعي، علمي، اقتصادي او سیاسي اصطلاحات تر ډېره حده پوري د پردیو ژبو څخه پښتو ته ور ننوتي. که څه هم دغه ډول دخیل لغتونه د پښتو ژبي د فعالي لغوي پانګي اساسي برخه تشکیلوي او د پښتو ژبي په علمي او ادبي لیکنو کي زیات استعمالیږي خو بیا هم د نوموړي قاموس لیکونکو د هغو د ثبتولو څخه ډډه کړې ده. ددې قاموس له لوستلو څخه سړی دې نتیجي ته رسیږی، چي لیکونکو به نه غوښتل چی پردۍ کلمې دي په دې قاموس کي راوړل سي. خو سره له دې هم د (۲۰۰) کلمو په حدودو کي پردې لغتونه ثبت سوي دي چي د لیکونکو له خوا د مغفن یا مشترکو کلمو په نامه یاد سوي دي. او یو څو محدود (د لسو په شاوخوا کي) لغتونه هم د دخیلو په نامه راوړل سوي دي؛ لکه (ناموس، نبي، غني،کرت،

[50] ب.ز.خالیدف په اوسنۍ ادبي پښتو کي عربي دخیلي کلمې ددوکتورت دتیزیس لنډیزه تاشکند دثمرقند پوهنتون،۶مخ ۏ۱۹۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نرګس، لام) کوم لغتونه چي د ليکونکو لخوا د مشترکو یا مفغنو په نامه ثبت سوي اکثراً د دخيلو کلمو سره د پرنسيپ له پلوه کوم توپير نه لري، اوس به له هر ګروپ څخه د نموني په ډول ځيني لغتونه د دغه قاموس څخه را واخلو.

مفغني کلمې: کوزه (قبضه)،کوايت (قواعد)، لوز(لفظ) مابوب (محبوب)، مامور(معمور)، مامله (معامله)،کتل (قتل)...

مشترک لغتونه: خير، دنيا، ميدان،کبر،ګرمه، ملنګ، ناز، اپرين، هوس...په پښتو قاموس کي د مفغنو او مشترکوکلمو په برخه کي هيڅ يوه يادونه نه ده سوې چي په دې برخه کي د ليکونکو اصل هدف او پرنسيپ ځيني څرګند سوي وای. خوکله چي هغه لغتونه چي په قاموس کي د دخيلو مفغنو او مشترکو په نامه ياد سوي دي سره مقايسه کړو دا څرګنديږي چي د دغو لغتونو ترمنځ د پرنسيپ او اصولو له مخي کوم توپيرونه ليدل کيږي. د ځينو څېړونکو په عقيده پښتو ژبي ته د ترکي ۵
ژبو څخه ډېر لغتونه ننوتي دي خو په دې قاموس کي داسي لغتونه ډېر لږ ليدل کيږي، چي هغو ته دي کومه داسي اشاره سوې وي چې د ترکي ژبو څخه پښتو ته راغلي او يا د ترکي ژبو څخه مفغن ګڼل سوي وي لکه: چاکو او خلګ په دې قاموس کي ځيني داسي کلمې ليدل کيږي، چي اصلاً د ترکي ژبو څخه پښتو ته ورننوتي دي، خو د قاموس ليکونکو هغه را اخستي او بې له کومي يادوني څخه ئې ثبت کړي دي، لکه: کارګه، ورشو، ټنګه، چول،کاچوغه او داسي نور...

مګر له بلي خوا په دې قاموس کي نور ډېر داسي زاړه لغت ثبت سوي دي خو هغو ته کومه سبکي اشاره نه ليکل سوي، لکه: غوړن، دبڼ، دريغ، تون زړن، ستايوال، لونل، ميرڅي، جونډۍ، رپ ، سوبه، ښکلل،ګروهيدل، لوړاوی، روغی او داسي نور... همدارنګه ځيني نوري داسي زړې کلمې سته چي د پورتنيو زړو کلمو سره يو ځای په پخوانيو ادبي ليکنوکي ليدل کيږي او د استعمال له پلوه هم له پورتنيو زړو کلمو سره کوم توپيرنه لري خو پښتو قاموس نه د ي اخيستي، لکه: سولل، باړی، ټيکنه، سين،کورول، مخسور، من، سمی، شنار، ملا اوداسي نور...

پښتو روسي قاموس: د پښتو قاموس په خلاف په دې قاموس کي د پښتو کلمو په څنګ کي دخيل اجتماعي سياسي او علمي لغات هم ثبت سوي دي؛ څرنګه چي اسلانوف ته دا پوره څرګنده ده چي يوې ژبي ته د نورو ژبو څخه کلمې او اصطلاحات داخليدل يو تاريخي واقعيت دئ، نو ځکه په خپل قاموس کي هغه پردۍ کلمې چي دنورو ژبو څخه پښتو ته راغلي او اوس مستعملي دي ثبت کړي دي؛ لکه: جوی، خانم، خاک پا، آمدن، درون، زنبور، سرفه، کارد، نماز، پاسخ او داسي نور... ځينو فارسي کلمو ته ليکل سوي دي، چي لږ استعماليږي، لکه: استخوان، پشم، سنګ، آتش، خنک، ابر، افتاب، ابرو اوداسي ... د زړو په برخه کي ددې قاموس او پښتو قاموس ترمنځ کوم توپير نه ليدل کيږي. اسلانوف هم په خپل قاموس کي ځيني زاړه لغتونه راوړي او ځيني ئې بيا نه دي ثبت کړي څرنګه چي دا قاموس د زړو لغتونو په برخه کي د پښتو قاموس سره د پرنسيپ له پلوه کوم اساسي توپير نه لري نو په دې بر خه کي زياتو توضيحاتو ته ضرورت نه ليدل کيږي.

چي اسمان يي مخ پټ کړی په سحاب ؤ — خدای وماته ښکاره کړ هغه نمر بيا

چي رقيب راته تړلی په زنځير ؤ — خپل حبيب راباند يرانيست هغه ور بيا

په وصال يي منت بار اوسه رحمانه — په صدف کي دخيل نشته دګوهر بيا

مقايسوي ـ تاريخي ژبپوهنه او ۱۹ پېړۍ

د نولسمي پېړۍ ژبپوهنه د مقايسوي-تاريخي ميتود پر محور ګرځي، ددې ميتود په رامنځ ته راتلو سره په ژبپوهنه کي د نوو علمي تحقيقاتو ور پرانستل کيږي او ژبپوهانو ته داسي امکانات لاس ته ورځي چي د ژبنيو واقعتونو بېل بېل اړخونه

---

۵۱ دمفغنواو دخيلو کلمو په برخه کي وګورې زيری( )ګنی

۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سیستماتیک ډول تر څېړني لاندي و نیسي مختلفي پېچلې مسألې طرحه او هم حل کړي، لکه: د یوې کورنۍ د ژبو د ارتباط ښوونه، د ژبو د تکاملي قوانینو سپړنه یوازي او یوازي د همدې مقایسوي-تاریخي میتود په مرسته ژبپوهانو وکړای سول چي د پخوانیو مړو ژبو رمزونه کشف او د لوستلو وړوګرځوي.

دا ډول څېړني ته یوازي د ژبپوهني بلکه د بېلا بېلو میتودونو د پخواني تاریخ او کلتور پر نا څرګندو اړخونو رڼا اچوي، د همدې میتود د رواجیدو سره د ژبپوهني په تاریخ کي یوه نوې اصولي او علمي مرحله شروع کیږي او ژبپوهنه د یوه مستقل علم بڼه غوره کوي. ددې میتود رواجیدل په کوم یوه خاص مملکت پوري اړه نه لري او حتی مخکي له نولسمي پېړۍ څخه په بېلا بېلو هیوادونو کي داسي تمایلات لیدل کیږي چي مختلفي ژبي سره مقایسه او د هغوی نږدېوالی اولېږي والی وښیي او ژبي پر مختلفو کورنیو اوګروپونو وېښي. څرګنده ده، چي دغو څېړنو تر ډېره حده پوري ساده شکل درلود او مقایسه به صرف پرڅو مثالونو بنا کې ده، خو په نولسمي پېړۍ کي دغه تمایلات به اروپایي هیوادونو کي علمي بڼه غوره کوي او پر مشخصو او مستندو اصولو بنأ کیږي. د نولسمي پېړۍ د لومړنیو شلو کلونو به شاوخواکي لومړني ژبني علمي آثار منځ ته راځي چي د مقایسوي-تاریخي میتود علمي پرنسپونه پکښي طرحه کیږي. د سوېډن د ژب پوهاند ر. رسک (۱۸۳۲-۱۷۸۷م) اثر (د پخوانۍ ایسلایندي ژبي د پیدایښت څېړنه) چي په ۱۸۱۸م کي خپرېږي، د مشهور جرمني عالم ف. بوپ(۱۸۶۷-۱۷۹۱)اثر(۱۸۱۶) چي په هغه کی د سانسکریت د تصریف سیستم د زندي، ارمني، یوناني، لاتیني، دري او جرمني ژبو د تصریف سیستم سره مقایسه کیږي، د یاګریم (۱۸۶۳-۱۷۸۵) اثر د جرمني ژبي ګرامر، چي په ۱۸۱۹ کي خپور سوي دي، د اولسي عالم ا.خ. و ستوک اثر چي په ۱۸۲۰ کي ئې لومړی ټوک وتلی دئ د مقایسوي-تاریخي ژبپوهني د نولسمي پېړۍ لومړني مشهور اثار ګڼل کیږي.

د دغو ژبپوهانو د اثارو له کتلو څخه سړی دې نتیجې ته رسیږي چي د ژبو مقایسه باید مخکي تر هرڅه د ګرامري شکلونو پر تجزیه بناوي. که چیري په دې صورت کي د ژبو ترمنځ اساسي نږدېوالی څرګند سي نو هغه وخت کیدای سي چي د دغو ژبو د خپلوي مسأله طرحه سي. راغلو دې ته چي د ژبو په مقایسه کي د لغاتو شباهت او نږدېوالی د ژبو د خپلوي په برخه کي کوم مطمئن معیار ګڼل کیدای نه سي؛ ځکه د ژر احتمالات سته چي دغه مشابهي کلمې به په تاریخي دورو کي یوې ژبي د بلي ژبي څخه په مستعاراخستي وي.نوله همدې کبله د ژبو د خپلوي د څېړني په برخه کي د لغوي شباهتونو څخه باید یوازي د مکمل په حیث کار واخیستل سي، یعني که چیري د دوو ژبو ترمنځ موږ وکړای سو، چي د ګرامري اشکالو (مختاړو، وروستاړو،...) نږدېوالی پیداکړو نو وروسته تر هغه به لغاتو ته رجوع کوو. او د لغتونو په مقایسه کي هم باید اصلي اشکال (ریښې) او د هغوی پخوانۍ معناوي سره پرتله سي. د ژبو په مقایسوي-تاریخي څېړنو کي سربېره پرګرامري تجزیو او لغوی سپړنو باید د ژبي په غږیز اړخ ته هم پوره توجه وسي او په دې برخه کي پوره احتیاط په کار دئ، ځکه د اوسنیو ژبو په منځ کي کیدای سي چي د بېلو بېلوکلمو د غږیز شباهتونه تصادفي وي. نو ددې له پاره، چي د تصادف و ډنډ ته ور ونه لوېږو، لازمه ده چي هرغږیز شکل په تاریخي لحاظ د پیدایښت څخه را ونیسو او ټول تاریخي تحولات او تغیرات ئې هم په ژبه او هم په هغه ګروپ کي چي دا ژبه ورنژدې بلل کیږي وسپړو. د همدې ډول څېړني په ترڅ کي کولای سو، چي هغه مشخص قوانین کشف کړو کوم چي ددې تغیراتو او تحولاتو سبب ګرځي. د همدغو غږیزو شکلو د تحول د قوانینو کشف او سپړنه د مقایسوي-تاریخي ژبپوهني بنسټ تشکیلوي. دا ژبنی مکتب اوس هم د نړۍ په بېلو بېلو هیوادونو کي یو شمېر پیروان لري. دلته به ددې مکتب د دوو پېړیو (نولسمي او شلمي) د تحقیقاتو نتېجې او هغه پرنسپونه چی د ژبو د مقایسې په برخه کي ددې مکتب د پیروانو له خوا وړاندي سوي او په مختلفواثاروکي ئې یادونه سوې په لنډ ډول وړاندي کړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-د ژبو د یوه گروپ په منځ کي چي د خپلوي اړیکي لیدل کیږي ددې اصلي علت دا دی چي دغه ژبي د یوې واحدي ژبي د انحلال او انحطاط په نتیجه کي د بېلوبېلو لهجو په شکل منځ ته راغلی او تاریخي شرایطو د بېلوالي او هرې لهجې د خاص تکامل په نسبت د دوی ترمنځ فرقونه دومره زیات سي چي هري یوې د مستقلي ژبي بڼه غوره کړې ده. که څه هم اوس نه سي کېدای، چي اصلي لومړنۍ ژبه چي د انوري ژبي څني زېږېدلې دي په پوره ډول د ټولو مشخصاتو سره بیرته را ژوندۍ کړو، خو یوازي دومره کیدای سي چي د هغې فونتیکي، گرامري او لغوي اساسي او کلي مشخصات څرگند او وټاکل سي.

۲-په مقایسوي-تاریخي میتود کي د لغوي شباهتونو څخه کار اخیستل کیږي، خو دا معنا نه لري چي هره کلمه چي په مخه راغله او په څو ژبو کي ئې یو ډول ږغیز شکل او یوه معنی درلوده، نو دی د ژبو په مقایسه کي د تشابهي معیار په حیث کار څني واخستل سي. دغسي کلمې د یوې خوا کیدای سي؛ چي د خپل مستعار شکل و لري لکه: د فابریکه، کلمه چي په بیلو بیلو ژبو کي یوه ږغیزه بڼه لري او هم په یوه معنی استعمالیږي. او د بلي خوا کیدای سي چي داسي شباهتونه تصادفي وي، لکه: په پښتو اودري کي د (بد) کلمه او په انگلیسي کي د bad کلمه چي هم د معنی په لحاظ او هم د ږغیز شکل له پلوه سره یو شی غوندي دئ. ددې ډول شباهتونه او نژدې والی د سبړنو په اساس هیڅکله یوې سمي نتیجې ته رسیدای نه شو. د مقایسې په وخت کي باید داسي کلمې انتخاب سي چي په تاریخي لحاظ د لومړنۍ اصلي ژبي عصر ته نژدې وي. د لومړنۍ اصلي ژبي تاریخي مرحله د ځینوفرضیو پر اساس لومړنۍ ابتدایي بشري ټولنه گڼله سوې ده، نوکه چیري سړی هغه کلمې سره مقایسه کړي چي دکپټالیزم د عصر محصول وي لکه: فابریکه، موټر... نو دا به یوه غیر اصولي مقایسه وي. د اکثرو پوهانو به عقیده په لغوي مقایسه کي باید هغه کلمې سره پرتله سي چي د مفاهیمو د افادې له مخه تاریخي تقدم ولري لکه: خور، ورور، پلار، مور... اعداد یو، دوه، دري... د حیواناتو اونباتاتو نومونه، په دې ځای کي د لغتونو د معنا کلي شباهت حتمي نه بلل کیږي، مگر منتها دومره خبره ده چي د اختلاف په صورت کي باید فرقونه سیستماتیک وي.

د ژبو په مقایسه کی یوازی د لغوي شباهتونو پیداکول کافي نه گڼل کیږي؛ بلکي ددې له پاره چي یوه مقایسوي څېړنه د ژبو د خپلوۍ د ارتباط په برخه کي مستنده او علمي بڼه و لري، نو ښایي چي په مقایسې کي د ژبوگرامري جوړښت و سپړل سي او د دوی په منځ کی نږدې اړیکي کشف سي.

۴- په مقایسوي-تاریخي څېړنو کي د ژبو ږغیز جوړښت ستر ارزښت لري. او بې له مقایسوي ږغپوهني څخه مقایسوي ږغبوهنه اصلاً خپل مفهوم بایلي. د ږغیزو شباهتونو د پیداکولو لپاره باید ډېره هڅه ونه سي چي داسي کلمې پیداکړای سي چي په غږیزه بڼه کي ئې کلي شباهت موجود وي، ځکه په هره اندازه چي د کلمو ږغیز شباهت سره ورته وي په هغه اندازه ژبي یو له بله لیري او د دوی د خپلوي احتمالات لږوي؛ مگر برعکس هر څومره چي په ږغیزه بڼه کي سیستماتیک شباهت او لږ منظم توپیر موجود وي په هغه اندازه د ژبو د خپلوۍ احتمالات ډېر قوي دي. ځکه کومي ژبي چي د یوې اصلي منشأ څخه را زېږېدلې او بیا په بیلو بیلو تاریخی او اجتماعي شرایطو کي وده کوي نوهرو مرو به تغیرات هم مني. د غږیزو شباهتونو په پیداکولو کي باید هغه غږیز تغیرات په نظر کي ونیول سي، چي د تاریخ په اوږدو کي دداخلي تکاملی قوانینو په اثر په خپله په ژبه کي منځ ته راځي او د ژبي د فونیتیکي قوانینو بڼه غوره کوي.

۵-د دې له پاره چي د یوه گروپ ژبو د لومړنۍ ژبي (چی دانوري څني زېږېدلی) فونتیکي گرامري او لغوي عمومي مشخصات را پیداکړو، نو ښه به دا وي چي د یوې خوا د دغو ژبو دکلمو ریښې، مختاړي، او وروستاړي سره مقایسه سي او د بلې خوا د پخوانیو مړو ژبو مواد د ژوندیو ژبو او لهجوسره پرتله سي ترڅو چي د منظمو تغیراتو د سپړني په نتیجه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړني اشکال وټاکو. د نولسمي او شلمي پېړيو په ژبپوهنه کي د مقايسوي- تاريخي څېړنو په نتيجه کي ژبپوهان موفق سول چي د نړۍ ژبي پر بيلو بيلو کورنيو او ګروپونو وويشي. د همدې مقايسوي-تاريخي څېړنو په اثر پښتو ژبه په اريايي ګروپ بيا په ايندو اروپايي کورنۍ کي داخليږي. دلته به د مثال په ډول يوازي د ايندو اروپايي کورنۍ ژبي وښيو:

اريايي ګروپ: پښتو، دري، بلوڅي، تاجيکي،کوردي، پامري، اوسيني، تاتي، تاليشي، د کسپين د غاړو ژبي، يغنوبي.

۲-هندي ګروپ: هندي- اوردو، بنګالي، پنجابي، هندي، سيندي، راجستهاني،ګوجراتي، مراتهي، سينګالي، نيپالي، بهاري، اوري (اودري)، آسيامي، کشميري، څيګاني

۳-سلاوياني ګروپ: روسي، اوکرائني، بيلروسي، بلغاري، مقدوني، سېربه خرواتي، سلويني، چيکي، سلواکي، پوليندي، کاښو، سېربه لوږيځ

۴-د بالتيک ګروپ: ليتواني، ليتوني، لتګالي

۵-جرمني ګروپ: انګليسي، هاليندي، جرمني، دنمارکي، سوېډني، ناروېجي، آسلايندي، فريزي، فاريوري، ايديش

٦- روماني ګروپ: فرانسوي، ايتالوي، هسپانوي، پرتګالي، روماني، پرونسالي، سرديني، کتلاني، ملداري، ارموني، ريته رومانيؤکربولي

۷- کليتي ګروپ ابرليند يوسکاتلندي، د مان د ټاپوګانو ژبي، بريتوني، اونبزي (وليبيى)، ګالي

۸- يوناني ګروپ: نوې يوناني ژبه. ۹-الباني ګروپ: الباني ۱۰-ارمني ګروپ: ارمني ۱۱- اناتومي ګروپ: په دې ګروپ کي ژوندۍ ژبي نشته ۱۲-تخاري ګروپ: په دې ګروپ کي ژوندۍ ژبي نشته.[5]

مقايسوي تاريخي ميتود په ژبپوهنه کي ستر نوي تحولات راوستل. ژبپوهنه ئې پرعلمي اساساتو و دروله او پخوانۍ عنعنوي ژبپوهني ته يي د نوو پرنسپونو او ميتودونو پر اساس څرګنده وده ورکړه. دابې ځايه نه ده چي پوهان د همدې ميتود په رواجيدو سره ژبپوهني ته د يوه مستقل علم په حيث قائليږي، خو سره ددې ټولو ښېګڼو دا ميتود ځيني نيمګړې خوا وي لري چي ځيني عمومي نيمګړتياوي ئې دا دي:

د دې ميتود پيروانو د ژبي ځينو مسألو ته لکه: دا چي ژبه څنګه تکامل کوي؟ کوم عوامل دي چي ژبي په تحول او تکامل کي مؤثر رول لري؟ توجه نه ده کړې

۲-د دې پوهانو ټوله توجه دې ته وه چي د يوې کورنۍ ژبو هغه اصلي او پخوانۍ ژبه راوسپړي، د کومي څخه چي ددې کورنۍ نوري ژبي زيږزدلي دي په همدې اساس د دوی ټولي څېړني د يوې مړې ژبي د را ژوندۍ کولو پر محور ګرځېدې. د مړو ژبو د څېړنو بي ځايه تمايل ددې سبب شو چي د ژونديو ژبو د داخلي جوړښت اوسټرکچر څېړنه له نظره ولوېده او ډېره لږه توجه ورته کيده. دغه سبب وو چي په شلمه پيړۍ کی د پوهانو د انتقادونو په نتيجه کي نوی ژبنی مکتب منځ ته راغلی چی ستروکتوراليزم په نامه يادېږي. (ستروکتوراليزم به په خپل ځای وڅېړل شي)

ملاده ګراماتيزم

دنولسمي پېړۍ په اواخرو او د شلمي پېړۍ په اوايلو کي ملاده ګراماتيزم د اروپا په ژبپوهنه کي يو مؤثر ژبنی مکتب وو. دا ژبنی مکتب په جرمني کي منځ ته راغلی (د۱۸۷۰کال په شاوخوا کي) ددې مکتب منځ ته راتګ او فعاليت ددغو پوهانو دنومونو سره ارتباط لري: ا. لېسکين(۱۹۱٦-۱۸۴۰)، و. ښېرير (۱۸۸۷-۱۸۴۱)، ب. ديلبريوک (د۱۸۴۲-۱۹۲۲)، ګ.

داريايي ګروپ مړې ژبي دادي :زړه فارسي،اوستا.پهلوی،ميدي،پارفياني،موغدي،خوارزمي،سکيفي،ساکي(خوتني[3])

[5] دژبو دوېښ په برخه کي وګورئ:ا.ا.ريفرماتسکي.دژبپوهني مبادي.۱۹٦۷م،۴۰۷-۴۴٦مخ،ر.بوداګف.دژبپوهني دعلم مقدمه.۱۹۵۸ م،۳۵۷-۳٦۰ مخ. ب.ب.ن.ګلوين.دءپوهني اساسات ۱۹٦۸م ،۲٦۱-۲٦۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاول (۱۹۲۱-۱۸۴۶)، گ او ستگوف (۱۹۰۹-۱۸۴۷، ک. بروگمن (۱۹۱۹-۱۸۴۹)، په روسیه کی ف. ف. فرتوناتف (-۱۸۴۸ ۱۹۱۴)، اکادیمیک ا. ا. ښاخمتف (۱۹۲۰-۱۸۶۴)، په امریکا کي و. د. اویتني (۱۸۹۴-۱۸۲۷)، په فرانسه کي م. بریيل (۱۹۱٦-۱۸۳۲)، په ایټالیاکي گ. اسکولي (۱۹۰۷-۱۸۲۹) او داسي نور...

که څه هم دا مکتب د اصولو د مخه د مقایسوي-تاریخي میتود دریمه متکامله مرحله گڼل کیږي، خو بیا هم ددې له پاره چی خپل روش د یوه مستقل ژبني مکتب په حیث وړاندي کړي، نو یوه اعلامیه (مانیفیست) خپروي او په هغې کي د تاریخي-مقایسوي میتود په پیروانو او رهبرانو انتقادونه کوي. د مانیفیست د لیکونکو انتقادونه، ف. پوپ، یازگریم، ا. شلېخر او د مقایسوي-تاریخي میتود نورو مشرانو ته متوجه وو.

د ملاده گراماتیزم پیروانو داسي عقیده درلوده چي که څېړونکی غواړي چي کوم نوی میتود وړاندي کړي، نو ښایي چي اول هغه معلومات وسپړل سي چي د مخه تر ده وړاندي شوي دي . په همدې اساس دوی هم د مخه تر دې چي خپل اصول وړاندي کړی اول د مقایسوي- تاریخي میتود اصول د انتقادي پلوه سپړي. د اعلامیی لیکونکي وايي چي د مقایسوي- تاریخي میتو د رهبرانو د خپلو څېړنو د محور په حیث د ایندواروپایي ژبو څېړنه منلې ده او په دې برخه کي ئې جدي تحقیقات کړي دي. مگر بد بختانه حتی په دې برخه کي ځینو اساسي مسألو ته لکه: دا چي په عمومي ډول یوه انساني ژبه څنگه ژوند او تکامل کوی؟ او داچي کوم عوامل د انسان پر وینا تاثیر کوي؟ او دا عوامل د انساني ژبي په تدریجي تکامل کی څومره رول لري؟ هیڅ توجه نه ده کړې، نو طبعي خبره ده تر څو چي دغه عوامل ونه سپړل سي او څېړونکی پرې ونه پوهیږي، نو څېړنه کوم علمي ارزښت نه پیداکوي. نو همدا وجه ده چی ټولي مقایسوي-تاریخي څېړني یوه شلېدلې او غیر منظمه بڼه لري.

سربیره پر دې د مانیفیست لیکونکي د مقایسوي-تاریخي میتود د پیروانو اشتباهات په دې کي بولي چي: ۱- دوی سایکولوژي ته کافي پاملرنه نه ده کړې. ۲- د دوی ټولو توجه دې ته وه، چي هغه پخوانۍ ژبه را وسپړي چي دا نوري ژبي ځیني زېږېدلې دي. ۳- دوی بې د کومو اسنادو څخه تاریخ پر دوو دورو وېشي .

د مخه تر تاریخ دوره او تاریخي دوره. ۴- دو ی د ژوندیو ژبو او د دوی د تاریخ سره کافي دلچسپي نه درلوده. ۵- دوی غږ او توري سره گډ کړي دي. ٦- په فونوټیکي قوانینو کي استثنأت مني. ۷- په اشتقاقي قوانینو کی انالوژي ته په ارزښت نه دي قائیل سوي. د مانیفیست لیکونکي وروسته تر دې انتقادي برخي خپل اصول وړاندي کوي. ددې اصولو اساسي ټکي په دې ډول دي:

١. ژبه یو داسي شی نه دئ، چی د باندي تر انسان دي موجودیت ولري، بلکه برعکس ژبه په واقعي ډول په فرد کي موجودیت لري.

٢. نو په همدې اساس د ټولو ژبنیو تغیراتو منشاويونکي افراد دي

- د انسان سایکولوژیکي او فزیکي فعالیت ثابت او نه بدلیدونکی دئ.

٣. لکه څنگه چي هر فونوټیکي تغیر په میخانیکي ډول د مشخصو قوانینو پر اساس منځ ته راځي، نو ځکه اشتباه هم نه مني.

٤. د ژوندیو ژبو په ژوند کي د انالوژي پر اساس د نوو ژبنیو اشکالوجوړېدنه ستر ارزښت لري. او دا د ژبو د غني کیدو یوه مهمه وسیله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملاده ګراماتیزم د اعلامیې تر خپرېدو دوه کاله وروسته و ګ. پاول مشهور اثر چي (د ژبي د تاریخ پرنسیپونه) نومیږي راوزی. دا اثر د ملاده ګراماتیزم د میتودولوژي څرګنده نمایندګي کوي. پاول ددې اثر په یوه برخه کي د (فرد، ټولني او ژوند) پر مقابلو روابطو رغیږي.

پاول لیکي چی: «ټولنه یوازي کلتور جوړوي، یوازي همدا ټولنه ده چي سړي ته تاریخي موجودیت ورکوي» «افهام او تفهیم یوازي هغه شی دئ چي د فرد ژبه خلق کوي» «که څه هم فردي سایکولوژي او فزیکی خصوصیتونه د ژبي د شکل عوامل دي، خو بیاهم د افهام او تفهیم درول په تناسب دوهم درجه عوامل ګڼل کیږي.» ګ. پاول د خپلو دغو پورتنیو نظریاتو څخه یوې داسي نتیجې ته رسیږي چي توقع نه ځني کیده. دی داسي نتېجې ته رسیږي:

۱-هر ډول ژبنی خلاقیت تل فردي وي . «یعنی ژبه د فرد محصول ګڼي »

۲- بې د فردي ژبو څخه بله هیڅ ډول ژبه موجودیت نه لري.

۳په نړۍ کي په هغه اندازه ژبي شته، په کومه اندازه چي افراد موجود وي.

د فرد، ټولني او ژبی د متقابلو روابطو مسأله په نولسمه پېړۍ کي د و. ګومبلد د خوا هم طرحه سوې ده، خو پاول هم دګومبلد په شان ونه سو کړای چی ددې مسألې د حل سم شکل وړاندي کړي. د پاول په قضاوتونو کي څرګند تناقض لیدل کیږي، ښه به دا وای چي ده د خپلو نظریو څخه داسی نتېجه اخستې وای چي: ۱- ژبه د ټولني محصول ده. ۲- د ټولني (اجتماعي) ژبه یو واقعت دئ. اولسي (اجتماعي) ژبه یو خیال او قصورنه دئ ۳- دیې ژبي مثلاً پښتو د ټولو ویونکو افرادو ژبي سره د ټولو شفاهي توپیرونه بیا هم یوه ژبه (پښتو) ده که څه هم ملاده ګراماتیزم په خپل وخت کي د ژبپوهني په تاریخ کي مهم رول درلود او داینډو اروپایي ژبو په څېړنه کي ئې د مقایسوي-تاریخي میتود د تکامل او بشپړتوب په برخه کي پوره مرسته کړې ده. خو بیا هم د ملاده ګراماتیزم روش هم د بیغوری له پلوه او هم په عملي توګه ځیني داسي خواوي لري چي ګوته ورته نیول کیږي. د ملاده ګراماتیزم اکثره تیوریکي اشتباهات ددې څخه راولاړیږی چي په خپلو ژبنیو څېړنو کي د نولسمي پېړۍ په ځینو ذهني ایدیالیستیکي فلسفي میتودونو خصوصاً (پزیتیویزو) اتکا کوي.

پزیتیویزو د نولسمي پېړۍ په فلسفه کي یو فلسفي روش دئ، چي په نولسمه پېړۍ کي ئې د غربي هیوادونو په سوسیولوژي ، فلسفه او نورو اجتماعي علوموکي د بیلوبیلو مسألو په څېړنه کي زیات رول لوبولی دئ، نو ددغه وخت ځیني ژبپوهانو هم د ژبنیو مسألو په څېړنه کي ددغه میتود څخه کار اخستی او په ژبنیو څېړنو کي ئې تر ډېره حده ظاهري شباهتونه اوظاهري روابطو ته زیاته توجه کړې ده او د ژبنیو پېښو اصلي ماهیت ته ئې لږه پاملرنه کړې ده. نو دا به بده نه وي چي د پزیتیویزوم ځیني عمومي مشخصات دلته راوړو، پزیتیویزوم یو فلسفي مکتب دئ، چي په ۱۹ پېړۍ کي منځته راغلی او درې تاریخي مرحلې لري. ددې فلسفې روش طرحه اوګوست کونت ته (۱۷۹۸-۱۸۷۵) منسوبیږی. سپینسر(انګلستان) همدې روش د پرنسپونو په طرحه کولو کي ستر رول لري. د پزیتیویزو د طرفدارانو په عقیده دا روش نه آیډیالیزم دئ او نه ماټریالیزم، بلکه تر دواړو پورته او یو دریم فلسفي روش دئ. خو د روش له پلوه په واضح ډول څرګندیږي، چي یو ذهني آیډیالیستي روش دئ.

ځکه دوی وایي چي: علم یوازي دومره کولای سي چي د بیلو بیلو پېښو ظاهري روابط وسپړي او ظاهري شباهتونه څرګند کړي. مګر نه سیکولای چي هغه قوانین و سپړي، کوم چي د دغو د تغیر او تکامل سبب ګرځي. د پزیتیویزوم آیډیالیستي خصوصیت د تجربې) د توضیح په برخه کي په ښه توګه څرګندیږي. د تجربې په برخه کي وایي چي سړی نه سي کولای چي د شیانو او پېښو خصوصیتونه و ټاکي او ددوی په ماهیت کي ورننوزي. ځکه چي سړی یوازي د خپل ذهني جهان سره سروکار لري او د خپلو حواسو د چوکاټ څخه د باندي نه وزي. په دې اساس د دوی په عقیده پوهه د حواسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترساحې د باندې مخکې نه سي تلای. علمي پوهه یوازې د سړي په ذهني (شخصي) تجربو پورې تړلې ده. د پزیتیویزوم د اصولو د مخه د ټولني او طبیعت د عیني قوانینو څخه انکار کوي. همدارنگه د پزیتیویزوم فلسفي روش د ماهیت په لحاظ یوه بل فلسفي مکتب ته چې د اگنوستیسیزم په نامه یادیږي او اساسات ئې په اتلسمه پیړۍ کې د یوم او کانت په فلسفه کې طرحه سوي دي ډېر ورته والی لري .

دغه دوه فلسفي روشه یوازې د شکل او عبارت له پلوه څه توپیر سره لري. د اگنوستیسیزم د پیروانو په فکر د انسان عقل محدود او د حواسو د ساحې څخه د باندې په هیڅ شی نه سي پوهېدای. انسان نه سي کولای د شیانو ماهیت و پېژني او د هغوی په برخه کی موثقه پوهه ولري. یوم فکر کاوه چې: څنگه چې سړی د خپلو ذهني (شخصي) حواسو سره سرو کار لري؛ نو په همدې اساس دی نه سي کولای چې د خارجي نړۍ په واقعیت و پوهیږي. کانت که څه هم د شیانو د عیني موجودیت څخه انکار نه کوي، خو دده په فکر د شیانو ماهیت نه درک کیدونکی دئ. سړی د خپل عقل او منطقي تفکر په مرسته یوازې دومره کولای سي چې د پدیدو ظاهري بڼه وپېژني. په همدې اساس دغه شیان چې موږ ئې وینو او هغوی ته په کوم شکلي خاصیت قائل یو، دکانت په نظر دغه د شیانو خپل خاصیت او شکل نه دئ، بلکه دغه خاصیت زموږ د ذهن مولود دئ، چې زموږ ذهن ئې شیانو ته ورکوي مگر علم وایي چی نه یوازې د یوه شي شکل او ماهیت دواړه عیني موجودیت لري بلکه د دواړو ترمنځ ټینگ متقابل روابط موجود دي . شکل (ظاهري بڼه) د یوه شي خارجي علایم او خصوصیات دي او ماهیت د یوه شي هغه داخلي او ذاتي قوانین دي چې د تکامل سیر ئې ټاکي.

اوس به د ملاده گراماتیزم د میتودولوژۍ هغه تیوریتیکي او عملي عمومي نمگړتیاوي چې گوته ورته نیول کیږي په دې ډو ل خلاصه کړو:

- د ملاده گراماتیزم پیروان د فرد ټولني په متقابلو روابطو او په ژبه کې په فردي او اجتماعي ارزښتونو ښه نه پوهېدل.
- نوځکه یې ویل چې په واقعي ډول یوازې فردي ژبه موجودیت لري او اجتماعي (اولسي) ژبه تش خیال او تصور دئ.

۳-په ژبنیو څېړنو کې د دوی بې ځایه تمایل سایکولوژي ته ددې سبب سو چی د ژبپوهني او سایکولوژي سرحدونه د دوی په څېړنو کې سره گډ سي د ژبي علم د فردي سایکولوژي سره وتړي.

۴-که څه هم دوی په خپلوانتقادونو کې (د مقایسوي-تاریخي میتود پیروانو) ټینگار کاوه چې د ژوندیو ژبو څېړنه یوعیني ضرورت دئ، خو بیا هم د دوی پوره پاملرنه د ژبو تاریخ ته وقف شوې ده. د ژوندیو ژبو څېړني ته ئې مافي پاملرنه نه ده کړې.

۵-په همدې اساس د ژبي د سیستم څېړنه د دوی په تحقیقاتو کې بیخي لږ ځای لري. دا بې ځایه نه ده چې ژبپوهان ملاده گراماتیزم (اتمیزم) باندې ست هم کوي. ځکه چې تر ډېره حده دوی ژبنۍ مسألې په مجرد ډول څېړلې دي .

٦-دوی د ژبي د بیلو بیلو خواوو په څېړنه کې تعادل نه دئ ساتلی، د ملاده گراماتیزم د پیروانو زیاته پاملرنه مارفولوژي او فونیم پوهني ته وه. نحوي، لغت پوهني او سبک پیژندني ته ئې پوره پاملرنه نه ده کړې .

۷-دوی د فونیتیکي تغیراتو په برخه کې هیڅ ډول استثنا نه منله.

۸-د دوی په عقیده د ټولو فونوتیکي تغیرات اساس یوازې او یوازې فزیالوژیکي عوامل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوکتور عبدالحکيم هلالي ژباړې

علمي جهان بيني او د ژبپوهنې مسالې

۱ـ ايا دا سمه ده چې ژبه د زېربنا د روبنا په حيث و بولو؟

جواب. يا دا سمه نه ده. ۵

زېربنا د ټولنې د تکامل د يوې مشخصې مرحلې اقتصادي سيستم دئ. روبنا به د ټولنې سياسي، حقوقي، ديني، هنريو فلسفي نظريات او د دې سره سم ئې سياسي، حقوقي او داسې نوري مؤسسې دي. هره زېربنا خپله مشخصه روبنا لري: فيوډالي سيستم خپله مشخصه روبنا لري. خپل مشخص سياسي، حقوقي، فلسفي نظريات اړ د دې سره سم سياسي، حقوقي، فلسفي او داسې نوري مؤسسې لري. همدارنګه د کپيټاليستي سيستم زېربنا خپله مشخصه روبنا او د سوسياليستي سيستم زېربنا خپله مشخصه روبنا لري. که چېرې زېربنا بدلېږي او له منځه ځي، نو په تعقيب ئې روبنا هم بدلېږي او له منځه ځي. که چېرې نوې زېربنا منځ ته راځي، نو په تعقيب ئې خپله مشخصه روبنا هم منځ ته راځي.

ژبه په همدې لحاظ کاملا د روبنا سره تفاوت لري. د مثال په ډول به روسي ټولنه او روسي ژبه راواخلو. د دې وروستيو دېرشو کلونو په اوږدو کې په روسيه کې پخوانۍ کپيټاليستي زېربنا له منځه تللې او پر ځای ئې نوې سوسياليستي زېربنا منځ ته راغلې ده. د زېربنا د دې بدلون سره هغه روبنا چې د کيفټاليستي زېربنا محصول وو له منځه تللې او ځای ئې هغې نوې روبنا نيولی چې د سوسياليستي زېربنا محصول د پخوانۍ سياسي، حقوقي، هنري، فلسفي او داسې نوري مؤسسې په سوسياليستي موسسو بدلې سوې دي.

مګر سره له دې تغيراتو روسي ژبه، په اساسي ډول، په هغه شکل پاته ده، لکه چې د اکتوبر تر انقلاب د مخه وه.

په دغه وخت کې په روسي ژبه کې څه تغيرات راغلل؟

د روسي ژبې په لغوي پانګه کې څرګند بدلون راغی. په دې معنا چې د نوي سوسياليستي توليد، نوې سوسياليستي دولت، نوې سوسياليستي کلتور، نوي اجتماعي ژوند او په پای کې د علم او تخنيک د پرمختګ په ارتباط د روسي ژبې لغوي پانګه د نوو کلمو او اصطلاحاتو له پلوه لا پسې غني سوه. د ځينو کلمو او اصطلاحاتو معناوي بدلې شوې او نوي معناوي ئې پيدا کړې. ځيني زړې کلمې د لغوي پانګې څخه ووتلې او د استعمال څخه ولوېدلې. اصلي لغوي پانګه او ګرامري سيستم چې د ژبې اساس ګڼل کېږي، نه دا چې د کپيټاليستي زېربنا تر انحطاط وروسته له منځه نه ولاړل او په نوې اصلي لغوي پانګې او نوي ګرامري سيستم بدل نه شول، بلګې برعکس په کلي ډول وساتل شول او بې له اساسي تغيرڅخه د اوسنۍ روسۍ ژبې د اساس په حيث پاته شول.

بله دا چې دا سمه ده چې روبنا د زېربنا زېږنده ده، مګر د دې معنا قطعا دا نه ده، چې روبنا يوازې او يوازې زېربنا منعکسوي، په خپله غيرفعاله او بې طرفه ده او د خپلې زېربنا د سرنوشت، د طبقو د سرنوشت او د سيستم د خصوصيت په برخه کې بې علاقې او بې تفاوته ده، بلکې برعکس روبنا د خپل پيدايښت له وخته د يوې ستري فعالې قوې په حيث تبارز کوي. د خپلې زېربنا په تشکيل او ټينګښت کې فعاله برخه اخلي. د نوي سيستم سره د مرستې او دفاع په غرض او د زاړه سيستم او زړو طبقو د له منځه وړلو او محوه کولو له پاره ټول ترتيبات نيسي او بل ډول کېدای نه شي، ځکه چې روبنا

---

۵ کابل مجله ۱۳۵۸ل کال ۷ګڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلا د زېربنا له خوا د دې له پاره منځ ته راځي، چي زېربنا ته خدمت وکړي، په تشکیل او ټینګښت کي ئې فعاله ونډه واخلي او د زاړه سیستم د زېربنا او روبنا د له منځه وړلو له پاره کلکه او فعاله مبارزه وکړي. او همدغه د روبنا رول او وظایف دي. که چېري روبنا د خپلي زېربنا د فعال دفاعي سیستم څخه وګرځي او د بې تفاوتۍ موقف اختیار کړي. که چېري د طبقاتو د سرنوشت په مقابل کي بې تفاوته واوسي. نو په دې صورت کي روبنا خپل روبنایي کیفیت د لاسه ورکوي او او روبنا نه شو ورته ویلای.

په همدې لحاظ ژبه، اساسا، د روبنا سره تفاوت لري. ژبه په ټولنه کي د یوې یا بلې تاریخي دورې- زړې او یا نوي زېربنا زېږنده ده، بلکي د ټولني او زېربنا د پېړیو پېړیو د تاریخ محصول ده. ژبه د کومي طبقې زېږنده نه، بلکي د ټولني زېږنده ده، چي د ټولني د ټولو طبقو د سلګونو نسلونو محصول ده. ژبه د کومي یوې طبقې د اړتیاوو د لیري کولو د پاره نه ده پیدا شوې، بلکي د ټولني او د ټولني د ټولو طبقو د اړتیاوو د لیري کولو د پاره منځ ته راغلې ده. نو ځکه واحده ده. د ټولني د پاره او عمومي ده. د ټولني د ټولو غړو د پاره د خلګ ژبه د خلکو د مفاهمې[٦] د مهمي وسیلې په حیث، د[٥] ژبې رول په دې کي نه دئ چي د ټولني د یوې طبقې په تاوان او د بلي طبقې په ګټه کار وکړي، بلکي رول ئې اساسا، په دې کي دئ چي په یو شان د تولني د ټولو غړو او ټولو طبقو په خدمت کي وي. د دې څخه به په واضیح ډول څرګندېږي چي ژبه، بې تفاوته، لکه څنګه چي زاړه سستم ته خدمت کوي همداسي نوي سستم ته خدمت کوي او لکه څنګه چي د پخوانۍ زېربنا په خدمت کي وه، همداسي د نوي زېربنا په خدمت کي ده او لکه څنګه چي د استثمارګرانو په خدمت کي ده، همداسي د استثمار کېدونکو په خدمت کي ده.دا واقعیت د هیڅا څخه پټ نه دئ، چي روسي ژبې د اکتوبر تر انقلاب تر مخه روسي کیپټالیزم، روسي بورژازي کلتور ته دغسي ښه خدمت کاوه، لکه اوس چي ئې د سوسیالیستي سستم او روسي ټولني د سوسیالیستي کلتور د پاره کوي. د شوروي اتحاد د نورو ملتونو د ژبو (لکه، اوکرایني، ازبکي، ترکمني) په برخه کي هم دغه ویلای شو چي دغو ژبو د خپلو ملتونو زاړه بورژوازي سستم ته دغسي ښه خدمت کاوه، لکه اوس چي ئې نوي سوسیالیستي سستم ته کوي.

بل ډول کېدای نه شي. ژبه، اصلا، د دې د پاره موجودیت لري او د دې د پاره منځ ته راغلې ده، چي د خلکو د مفاهمې د وسیلې په حیثیت د ټولني د ټولو طبقو په خدمت کي وي، واحده وي د ټولني د پاره او عمومي وي د ټولني د ټولو غړو د پاره. که چېري ژبه د دغه عمومي خلقي موقف څخه واوړي او داسي موقف ونیسي چي د ټولني د نورو اجتماعي ګروپونو په تاوان، د یوه اجتماعي کروپ په ګټه او حمایه کي ودرېږي، نو همدغه کاپي ده چي ژبه، د ټولني د افهام او تفهیم د یوې مهمي وسیلې په حیث خپل اصلي کیفیت د لایه ورکړي. د یوه احتماعي ګروپ د یوې لهجې حیثیت پیدا کړي او د زرال او انهتات خوا ته روانه شي.

په همدې لحاظ ژبه اصولا، د روبنا سره فرق لري، مګر د تولید وسایلو، مثلا ماشین ته ورته ده. ماشین، لکه ژبه، د ټولني د طبقاتو په مقابل کي بې تفاوته موقف لري او کیفتالیزم او سوسیالیزم ته په یوه شان خدمت کوي.

همدارنګه روبنا د ټولني د یوې دورې د اقتصادي زېربنا محصول دئ، نو ځکه روبنا ډېر ژوند نه کوي او د دغې معیني زېربنا د انحطاط او زوال سره له منځه ځي. برعکس ژبه د پېړیو پېړیو زېږنده ده، چي د پېړي پېړیو په اوږدو کي تشکیل کوي، غني کېږي، تکامل کوي او صیقل کېږي. په همدې اساس ژبه په نه مقایسه کېدونکي ډول تر هري زېربنا او تر روبنا زیات ژوند کوي. نو ځکه نه یوازي د یوې زېربنا او روبنا زوال بلکي د څو زېربناوو او روبناوو زوال او انحطاط د دې

ـ مقصد د ټولني د یوې ژبې ویونکي دي، نه د بېلو، بېلو ژبو ویونکي (مترجم)[٦]

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبب کېدای نه شي، چي ژبه دي له منځه ولاړه شي او نوې دي شي. د نوي لغوي پانګي او نوي ګرامري سستم سره منځ ته راشي.

د پوشکین له مرګ څخه تر سلو زیات کلونه تېر شوي دي. په دې کلونو کي په روسیه کي فیوډالي سستم، کپیتالیستي سستم له منځه ولاړل او نوی سوسیالیستي سستم منځ ته راغی. یعني دوی زېربناوي او د دوی روبناوي له منځه ولاړې. مګر که د مثال په ډول روسي ژبه راواخلو نو په دې ژبه کي په دې اوږده وخت کي کومه میجاړتیا نه ده راغلې او اوسنۍ معاصره روسي ژبه به د خپل جوړښت په لحاظ د پوشکین د ژبي سره ډېر جزیي تفاوت ولري. دا تفاوت او تغیر به څه وي؟ د روسي ژبي لغوي پانګه په څرګند ډول غني شوه. یو زیات شمېر زړې کلمې د لغوي پانګي څخه ووتلې او د استعماله ولوېدې، د یو زیات شمېر کلمو معناوي بدلي شوې، د ژبي ګرامري سستم ښه شو، مګر د پوشکین د ژبي سټرکچر، ګرامري سستم او اصلي لغوي پانګه، په اساسي توګه، پاته شول او د معاصري روسۍ ژبي د بنسټ او اساس په توګه وساتل شول.

دا خبره ښېخي څرګنده ده، چي واقعا آیا د دې د پاره څه ضرورت لیدل کېږي، چي تر هر انقلاب وروسته دي د موجوده ژبي سټرکچر، ګرامري سستم او اصلي لغوي پانګه له منځه یووړل شي او نوې دي شي. لکه څنګه چي دا کار د روبنا سره کېږي؟ دې ته څه ضرورت لیدل کېږي، چي (اوبه) (مځکه) (غر) (کور) ... کلمې دي په دغه ډول نه، بلکي په بل ډول وویل شي؟ څوک دې ته ضرورت لري، چي د کلمو تغیرات دي په ژبه، ترکیبونو او جملو کي د موجوده ګرامري سستم پر اساس نه، بلکي د یوه نوي ګرامري سستم پر اساس وي؟ آیا په ژبه کي به د دغسی انقلاب راوستل د ټولني د انقلاب د پاره څه کټه ولري؟ تاریخ اساسا، هغه څه نه کوي، چي ضرورت ورته نه وي. که پوښتنه داسي طرحه کړو۔ سره له دې چي موږ ته دا ثابته هم وي، چي موجوده ژبه د خپل سټرکچر له پلوه د نوي سستم د استفادې وړ او هم د نوي سستم اړتیاوي یه اساسي ډول پوره کولای شي، نو دې ته به بیا څه ضرورت وي، چي په ژبه کي انقلاب راولو؟ د روبنا په برخه کي ویلای شو، چي نه یوازي ممکنه ده، بلکي ضروري هم ده، چي باید د نوي سستم د ټولني د تولیدي قوواو د پراخ تکامل او انکشاف په منظور زړه روبنا له منځه یوسو او په نوې روبنا ئې بدله کړو. مګر څنګه کولای شو، چي د څو کلونو په جریان کي موجوده ژبه له منځه یوسو او په عوض کي ئې نوې ژبه منځ ته راوړو او هغه هم په داس یشکل چي نه دي په ټولنیز ژوند کي انارشي راشي او نه دي هم ټولنه د تجربې د تهدید سره مخامخ شي؟ څوک بې له ملا نصرالدین (دونکیخوت) کولای شي چي ځان ته دغسي مساله طرحه کړي؟

په پای کي دا هم باید ووایم، چي د ژبي او روبنا تر منځ یو بل اساسي فرق دا دئ، چي روبنا د تولید او د سړي د تولیدي فعالیت سره مستقیم ارتباط نه لري. د روبنا ارتباط د تولید سره، په غیرمستقیم ډول، یوازي د اقتصاد د لاري، د زېربنا له لاري تامینېږي. نو ځکه روبنا د تولیدي قوواو د تکامل د درجو تغیرات، فورا او په مستقیم ډول نه منعکسوي، بلکي د زېربنا تر تغیر وروسته، د زېربنا په تغیر کي د تولید له تغیر او بدلون په ترڅ کي منعکسه کوي. د دې څخه دا معنا اخیستلای شو، چي د روبنا د فعالیت ساحه تنګه او محدوده ده. برعکس ژبه د سړي د تولیدي فعالیت سره مستقیم ارتباط لري. ژبه نه یوازي د سړي د تولیدي فعالیت سره مستقیم ارتباط لري، بلکي د سړي د ټولو نورو فعالیتونو او د کار دټولو ساحو سره د تولید څخه نیولې تر زېربنا پوري او د زېربنا څخه پیا تر روبنا پوري مستقیم ارتباط لري. په همدې اساس ژبه هغه تغیرات چي پ تولید کي منځ ته راځي، فورا او په مستقیم ډول منعکسوي. بې له دې چي د زېربنا تغیر ته انتظار وباسي. څرنګه چي ژبه د انساني فعالیت ټولو ساحو سره مستقیم ارتباط لري، نو د فعالیت ساحه ئې د روبنا د فعالیت د ساحې په تناسب ډېره پراخه او هر اړخیزه ده. د دې څخه مخکي له هر څه دا څرګندېږي، چي ژبه خصوصا لغوي پانګه، تقرېبا په پرله پسې او دوام تغیر کي واقع ده. د صنعت، کرني، تجارت، ترانسپورت، تخنیک او علم پر له پسې تکامل او انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ايجادوي، چي ژبه د دغو انکشافاتو د غوښتني سره سم خپله لغوي پانگه د نوو کلمو، نوو اصطلاحاتو له پلوه غني کړي. ژبه هم څرنگه چي دغه ضرورت مستقيما منعکسوي، نو خپله لغوي پانگه په نوو لغتونو، نوو اصطلاحاتو غني کوي او خپل گرامري سستم بشپړوي. لنډه دا چي:

(۱) څوک چي مترقي ايډيالوژي عقيده لري، ژبه د زېربنا د روبنا په حيث نه شي بللای.

(۲) ژبه د روبنا سره گډول ستره اشتباه ده.

د ژبپوهني مسئلي

(ژباړه)

دوهمه پوښتنه آيا دا سمه ده،چي ژبه تل طبقاتي وي او ده او د ټولني له پاره عمومي واحده غير طبقاتي ژبه موجوديت نه لري؟ ٧ [5]

جواب: په دا سمه نه ده.

په آسانۍ سره په دې پوهېدای سو،چي په هغې ټولني کې،چي طبقات نه وي،نو د طبقاتي ژبې موضوع اصلاً، نه طرحه کېږي. لومړنۍ ابتدايي ټولني طبقات نه پېژندل، نو طبعاً هلته ژبه طبقاتي نه وه.

ژبه په لومړني ابتدايي ټولني کي د ټول کليکتيف د لومړنۍ ابتدايي ټولني د کليکتيف په شمول بايد طبقه وبلله سي دا يوازي او يوازي يوه لفاظي او د کلمو سره لوبي دي،چي رد او يا توضيح ته ئې اصلاً څه ضرورت نه ليدل کېږي.

هغه څه چي د ژبو په تکامل پوري اړه لري په زغرده ويلای سو،چي په هرځای کي د ژبو د تکامل په ټولو پړاوو کي ـ د خيل څخه د قبيلي د قبيلي څخه د مليتونو او د مليتونو څخه د ملي ژبو سطحي ته د تکامل په هرپړاوکي ژبه په ټولنه کي د پوهولو او پوهېدلو د وسيلي په حيث د ټولني له پاره عمومي او واحده وه او بې له دې،چي د ټولني د غړو اجتماعي موقف ئې په نظر کي وي په يوه شان د ټولني د غړو په خدمت کي وه دلته زما مقصد د غلامۍ او منځنيو پېړيو امپراتورۍ،لکه د کوروش، ستر الکساندر او يا ژول سزار او ستر کارل امپراتورۍ نه دي، چي واحد اقتصادي بنسټونه ئې نه درلودل او اتحاد ئې هم موقتي او بې ثباته نظامي ــ اداري اتحاد ودې امپراتوريو، نه يوازي دا چي واحدي عمومي ژبې نه درلودي،بلکي ممکنه نه وه،چي ټوله امپراتوري دې داسي يوه واحده ژبه ولري،چي د امپراتورۍ غړي دي په وپوهېږي دا ځکه چي دا امپراتورۍ د مختلفو قبيلو او مليتونو د ميخانيکي اتحاد پر اساس منځ ته راغلي وې،چي دې قبيلو او مليتونو خپلي ژبې درلودې. زما مقصد دغه او دا ډول امپراتورۍ نه دي،بلکي زما مقصد هغه قبيلي چي د يوې امپراتورۍ په چوکاټ کي ئې خپل جلا گډ اقتصادي بنسټ درلود.

او له پخوا څخه ئې خپله تشکيله سوي ژبه درلوده تاريخ وايي چي ددغو قبيلو او مليتونو ژبې طبقاتي نه وې بلکي عمومي وي. دقبيلو او مليتونو له پاره چي هر غړی ئې په پوهېده په دې کي شک نسته،چي ددې ژبو ترڅنگ لهجي او محلي محاوري موجودي وې، خو دغه لهجي او محاوري د قبيلي يا مليت د عمومي واحدي ژبې تابع وې.

وروسته د کپيټاليزم د پيدايښت د فيوډاليزم د تشتت په محوه کېدو او د ملي بازار په منځ ته راتگ سره مليتونو د ملتونو مرحلي او د مليتونو ژبو ملي ژبو ته تکامل وکړ. تاريخ وايي چي ملي ژبې طبقاتي نه،بلکي عمومي ژبې دي، عمومي دي د ملتونو د ټولو غړو له پاره او واحدي دي د ملتونو له پاره لکه څنگه چي وويل سول ژبه په ټولنه کي د ټولني د غړو د افهام او تفهيم د وسيلي په حيث په يوه شان د ټولني د ټولو غړو په خدمت کي ده او په دې برخه کي د طبقو په مقابل کي خپله بې تفاوتي څرگندوي. مگر د بيلو بيلو اجتماعي گروپونو او طبقو خلک د ژبې په مقابل کي کاملاً بې تفاوته نه دي.

---

[5] کابل مجله ۱۳۶۰ل کال ۸گڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی کوښښ کوي چي ژبه په خپله گټه (انترس) استعمال کړی خپلي خاصي کلمي ور واچوي خپل خاص اصطلاحات، خپلي خاصي محاوري ور داخلي کړي په دې برخه کي په خاص ډول د شتمني طبقي حاکمه قشرونه چي د خلکو څخه بیل سوي وو او د خلکو څخه ئې کرکه درلوده د یادوني وړ دي.

په همدي ډول«طبقاتي» لهجي(۱)

ړرگون ۲ او اشرافي (ژبي) منځ ته راځي.

په آثارو کي اکثرا، په غلط ډول د «پرلتري ژبي» او بزگري ژبي په مقابل کي دغه لهجي (دیالیکټ) اوړرگون «اشرافي ژبي» او «بورژوازي ژبه» گڼلی سوي دي.

د ډېر تعجب ځای دی،چي زموږ ځیني پوهان پر همدي اساس دی نتیجي ته ورسیدل،چي ملي ژبه یو تش خیال دی او هغه څه چي په واقعي ډول موجودیت لري هغه طبقاتي ژبي دئ.

زه فکر کوم چي دا ډول نتیجه گیري ستره اشتباه ده. آیا دغه لهجي اوړرگون ژبي گڼل کېدای سي؟ بي شکه، یه دا ځکه چي (۱) دغه خاصي لهجي اوړرگون خپل خاص گرامري سیستم او خپله خاصه اساسي لغوي پانگه نه لري، دوی دغه د ملي ژبي څخه اخلي.

۲ـ دغه لهجي اوړرگون د یوې طبقي د حاکمه قشرونو د غړو ترمنځ د استعمال تنگه ساحه لري او قطعاًدخلکو د قشرونو دغړو ترمنځ د استعمال مجموعي ډول د ټولني په درد نه خوري، نو دغه لهجي اوړرگون څه شی لري؟ یو مقدار خاصي کلمې لري،چي د ارستوکراسي او یا د بورژوازي د لوړو قشرونو د ذوق او سلیقي سره سم مخصوص مفاهیم څرگندوي، یوڅه خاص اصطلاحات او ترکیبونه چي له ادبي پلوه اوظرافت له مخي د ملي ژبي سره فرق لري او هغه زیوه عبارتونه او ترکیبونه نه لري چي په ملي ژبي کي ستره او په پای کي ویلای سو چي یو مقدار خارجي کلمي لري. مگر سره له دي اساسي لغوي پانگه او گرامري سیستم ئې عمومي ولسي ملي ژبي څخه اخیستل سوي دي، په همدې اساس لهجي اوړرگون مستقلي ژبي نه دي،بلکي د عمومي ولسي ملي ژبي څانگي دي،چي د استعمال یوه تنگه او محدوده ساحه لري. داسي فکر کول چي لهجي اوړرگون کولای سي، چي د مستقلو ژبو سطحي ته تکامل وکړي، او دا استعداد لري،چي ملي ژبي له صحني وباسي او عوض دي ئې کړي، نو دا دتاریخي پرسپیکتیف څخه انکار او د مارکسیستي نظر څخه د انحراف معنی لري.

پر ک.م استناد کوي او دده د مقالې «مقدس ماکس» څخه هغه عبارت را اخلي چي هلته ویل سوي دي،چي بورژوازي «خپله ژبه» لري او دا ژبه (دبورژوازی محصول ده)، چي د تجارتي راکړي ورکړي او میرکانتلیزم روحیه ورننوتي ده.

ددغه عبارت پر اساس ځیني کسان غواړي دا ثابته کړي،چي گویا ک. م ژبه طبقاتي بلله او د ملي واحدي ژبي موجودیت ئې رداوه. که چیري دغو کسانو د موضوع سره واقعي برخورد کولای، نو دوی باید د همدې مقالې (مقدس ماکس) هغه عبارت هم رانقل کړی وای، کله چي ک. م د ملي واحدي ژبي د تشکیل د لارو پر مسئلو ړغیږي وایې چي په یوه ملي ژبه کي د لهجو د تمرکز شرط اقتصادي او سیاسي تمرکز دی، نو دلته نه دا چي ک. م د ملي واحدي ژبي موجودیت نه ردوي، بلکي دئ د یوه لوړ شکل په حیث د یوې واحدي ملي ژبي ضرورت تایید وي او لهجي د ټیټ پوړ په حیث د هغي تابع گڼي.

په دې صورت کي بورژوازي ژبه چي د ک . م د وینا پر اساس «د بورژوازي محصول ده» باید څنگه تعبیر سي؟ آیا ک . م دغه ژبه داسي ژبه گڼله لکه ملي ژبه چي خپل حاضر ژبنی سټرکچر لري. آیا ک . م کولای سول،چي دغسي ژبه ئې وگڼي؟ واقعاً، یه! ک . م یوازي دومره غوښتل چي ووایې، چي بوژروازي په خپلو خاصو تجارتي کلمو او اصطلاحاتو سره واحده ملي ژبه کثیفه کړي، چي گویا دوی خپل تجارتي ړرگون لري. ددې څخه په څرگند ډول دا نتیجه اخیستلی سو، چي زموږ دې خلکو د ک . م نظر تحریف کړی دی، ځکه ئې تحریف کړی، چي دوی د ک . م عبارتونه را نقلوي او پرده استناد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مگر نه دمارکسیستانو په څېر، بلکي د هغو کسانو په څېر چي کتابونه ئې ډېر لوستي وي، خو د موضوع واقعیت ته نه وي ورننوتي.

همدارنگه بل ځای پر ف . ا استناد کوي او «په انگلستان کي د کارگري طبقي وضعه» نومي رسالي څخه د ف . ا هغه عبارت را نقلوي چي وايي «د وخت په تېرېدو سره د انگلستان کارگره طبقه، کاملاً بل ډول خلک سول او د انگلستان د بورژوازۍ سره کاملاً فرق لري»، او «د بورژوازي په تفاوت کارگران په خپله لهجه خبري کوي،بيلي مفکوري او بيل درک او تصورات لري، بيل اخلاق او بيل اخلاقي پرنسپونه لري، بيل سياست لري» ددې مثال څخه ځيني خلک داسي نتيجه اخلي، چي ف . ا د عمومي ولسي ملي ژبي د ضرورت څخه انکار کاوه او گويا ده «طبقاتي» ژبه تائيدوله. حقيقت دادی، چي ف . ا په دې ځای کي پر ژبه نه رغيږي،بلکي دی پر لهجي (دياليکت) رغيږي، نه پر ژبه ف . ا کاملاً په دې پوهېده چي لهجه د ملي ژبي د څانگي په حيث ملي ژبه نه سي عوضولای. زه داسي فکر کوم، چي دغه خلک د ژبي او لهجي ترمنځ تفاوت ښه نه سي احساسولای بله دا چي د ف . ا دغه عبارت چي دوی د خپلي ادعا د اثبات له پاره را نقل کړی دی پر خپل ځای نه بلکي بي ځايه راوړل سوي دي، ځکه دا واضحه ده، چي ف . ا په دې ځای کي پر«طبقاتي ژبو» نه رغېږي. دئ په دي ځای کي، اصلاً د ايډيالوژي، درک او تصور، اخلاقو او اخلاقي پرنسپونو او سياست پرطبقاتي خلصت باندي رغيږي. دا کاملاً سمه ده او په دي کي هيڅ شک نسته،چي د بورژوا او پرو لتاريا ايډيالوژي، درک او تصور، اخلاق، اخلاقي پرنسپونه او سياست کاملاً تفاوت سره لري، نو دا دملي ژبي يا «طبقاتي ژبي» سره اصلاً څه ارتباط لري؟ آيا په ټولنه کي د طبقاتي اضدادو موجوديت زموږ له پاره ددې دليل کېدای سي، چي ژبه «طبقاتي» وبولو او يا برعکس د ملي واحدي ژبي د موجوديت ضرورت ثابت کړو؟مارکسيزم د ننه په ملت کي د طبقاتي اضدادو د موجوديت په درک سره سره وايي چي د ژبي يووالی د ملت د ښښو څخه يوه ډېره اساسي ښنه ده آيا دا کسان دغه مارکسيستي تيزس مني او که يه؟

همدارنگه پرلافارک استناد کوي او وايي، چي لا فارک په خپله رساله «ژبه او انقلاب» کي ژبه (طبقاتي) گڼي او گويا دئ د عمومي ولسي ملي ژبي ضرورت نه تائيدوي دا سمه نه ده.

واقعاً لافارگ د ټولني د بيلو بيلو قشرونو د «اشرافي ژبي» يا (ارستو کراسي ژبي) اوږرگون په برخه کي رغيږي مگر ځيني دا هيروي چي لا فارگ د ژبي اوږرگون ترمنځ د بيلوالي او تفاوت د مسئلي سره کومه دلچسپي نه ده نېولي او لهجو ته کله «مصنوعي وينا» کله (ږرگون) وايي. دئ په خپله رساله کي په مشخص ډول سره داسي اعلان کوي: «مصنوعي وينا، چي د ارستو کراسي مشخصه ده، د هغي عمومي ولسي ژبي څخه جلاسوه چي بورژوا، کسبگرو، ښار او کلي خبري پري کولي» په همدي اساس لافارگ د عمومي ولسي ژبي موجوديت او ضرورت تائيدوي او عمومي ولسي ژبي ته د «ارستو کراتانو د ژبو» نورو لهجو او ږرگون په تابع خصلت او ارتباط پوره پوه وو، نو ددې څخه دا نتيجه لاس ته راځي چي پر لافارگ هم سم استناد نه دی سوی.

پر دې استناد کوي،چي يو وخت په انگلستان کي، انگليسي فيوډالان« د سلو کلونو په اوږدو کي» په فرانسوي ژبه رغيدل، په داسي حال کي،چي د انگلستان خلکو په انگليسي ژبه خبري کولي، نو داسي فکر کېږي، چي دغه حالت د «طبقاتي» ژبي د تائيد او د عمومي ولسي ژبي د ضرورت درد دليل کېدای سي. مگر دا دليل نه دی، بلکي يوه مضحکه کيسه او افسانه ده دا ځکه چي:

۱ـ په هغه وخت کي د انگلستان ټولو فيوډالانو په فرانسوي ژبه خبري نه کولي، بلکي يوازي د انگليسي فيوډالانو يوې جزيې حاکمي ډلي په سلطنتي دربار کي او د گرافانو په ساحه کي په فرانسوي ژبه خبري کولي.

۲ـ دوی په کومي (طبقاتي ژبي) خبري نه کولي، بلکي په عادي عمومي ولسي فرانسوي ژبه رغيدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ لکه څنګه چي ښکاره ده، دغه په فرانسوي ژبه نازيدنه او افتخار، بي له دي چي اثر ئې پاته سي، له منځه ولاړ او خپل ځای ئې عمومي ولسي انګليسي ژبي ته پريښود.

آيا دا خلک داسي فکر کوي، چي «د سلو کلونو په اوږدو کي» د انګلستان د فيوډالانو او د انګليستان د خلکو ترمنځ د پوهولو او پوهېدلو پروسه د ترجمانانو د لاري ترسره کيده، د انګلستان فيوډالانو د انګليسي ژبي څخه استفاده نه کوله په هغه وخت کي عمومي ولسي انګليسي ژبه نه وه، فرانسوي ژبي په هغه وخت کي بي له يوې اشرافي ژبي، چي د حاکمي ارستوکراتي ډلي ترمنځ په يوه تنګه ساحه کي ويله کيده، کوم بل حالت ئې درلود؟ څنګه کيدای سي، چي ددغسي مضحکو «دلايلو» پر اساس د عمومي ولسي ژبي د موجوديت او ضرورت څخه انکار وسي؟

روسي ارستو کراتان هم يو وخت د تزار په دربار او تالارونو کي په فرانسوي ژبه نازيدل.

دوی په دې افتخار کاوه، چي کله چي په روسي ژبه ږغيږي، نو اکسينټ ئې فرانسوي دی، يعني دوی په روسي ژبه يوازي په فرانسوي اکسنټ سره ږغيدای سي، نو دا ددې دليل کېدای سي، چي د وخت په روسيه کي عمومي ولسي روسي ژبه نه وه، عمومي ولسي ژبه په هغه وخت کي يو تش خيال او «طبقاتي ژبه» يو واقعيت و؟ زموږ ځيني پوهان په دې برخه کي اقلاً دوی غلطي کوي. لومړی غلطي ئې په دې کي ده، چي دوی ژبه دروبنا سره ګډوي. دوی فکر کوي، چي که روبنا طبقاتي خصلت لري، نو ژبه هم بايد عمومي ولسي نه، بلکي طبقاتي وي ما مخکي وويل، چي ژبه او روبنا دوه بيل مفهومونه دي او مارکسيست هيڅ کله دغه دوه مفهومونه نه سره ګډوي.

دوهمه غلطي په دې کي ده، چي ددوی په دي درک سره، چي د بورژوازي او پرولتاريا ګټي او غوښتني متضادي دي او دوی ترمنځ نه پخلا کيدونکي مبارزه روانه ده، نو ټولنه هم پر دوو برخو تجزيه سوي ده او د دوو دشمنو طبقو ترمنځ هيڅ ډول اړيکي نسته. دوی فکر کوي څرنګه چي ټولنه تجزيه سوي ده او واحده ټولنه نسته، بلکي يوازي طبقات سته، نو د ټولني له پاره د يوې واحدي ژبي ضرورت هم نسته اوملي ژبه په کار نه ده، ښه نو چي ټولنه منحله سوه او عمومي ولسي ملي ژبه هم نسته، نور نو څه پاتي کېږي؟

څه چي موجوديت لري هغه طبقات او«طبقاتي ژبي» دي. ددې څخه واضحه ده، چي هره (طبقاتي ژبه) به خپل (طبقاتي) ګرامر يعني (پرولتري) ګرامر او (بورژوازي) ګرامر لري حقيقت خو دادی چي په طبيعت کي دغسي ګرامرونه نه سته، نو سره له دې هم دا خلک نه حيرانيږي او عقيده لري، چي دغسي ګرامرونه نه پيدا کېږي.

موږ په يوه وخت کي داسي«مارکسيستان» درلودل، چي دوی پر دې ټکي ډېر ټينګار کاوه، چي د اوسپنو هغه لاري چي د اکتوبر تر انقلاب وروسته زموږ په هېواد کي پاته سوي دي، بورژوازي لاري دي او موږ مارکسيستانو ته نه ښايي چي د هغو څخه استفاده وکړو، موږ بايد هغه له منځه يوسو او نوی «پرولتري» لاري جوړي کړو.

دوی په خپل دې نظر سره د لومړنی ابتدايي دورې د سمڅو د انسانانو لقب وګاټه.

څرګنده ده چي د ټولني طبقو او ژبي په برخه کي دغسي ابتدايي انارشيستي نظر د مارکسيزم سره هيڅ ډول ارتباط نه لري او يو غير مارکسيستي نظر دئ.

واقعاً دا سمه نه ده، چي د طبقاتي نه پخلاکيدونکي مبارزي په موجوديت سره دي ټولنه تجزيه او پرطبقو سره وويشله سي او په يوې ټولنه کي دي دا طبقي يوه دبلي سره اقتصادي روابط ونه لري. ترهغه وخته پوري،جي کپيټاليزم موجوديت لري، نو بورژوا او پرولتاريا به د يوې واحدي کپيټاليستي ټولني د برخو په شکل د اقتصاد په ټولو مزو سره ترلي وي. بورژوانه ژوند کولای سي او نه غني کېدای، ترڅو په خپل واک کي اجير مزدوران ونه لري او پرولتار خپل موجوديت ته دوام نه سي ورکولای، ترڅو کپيټالستانو ته استخدام نه سي ددوی ترمنځ د ټولو روابطو قطع کېدل د هر ډول توليد د قطع

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېدو معنا لري او د هرډول تولید قطع کېدل د ټولني د مرگ او په خپله د طبقاتو د مرگ معنا لري او دا څرگنده ده، چي هيڅ يوه طبقه هم دا نه غواړي چي ځان په خپله محوه کړي. په همدې اساس طبقاتي مبارزه که هرڅومره شديده هم وي، دا نه سي کولای چي ټولنه تجزيه کړي، يوازي د مارکسيزم د مسئلو او د ژبي د طبيعت په برخه کي کاملي ناپوهی کولای سول، چي د ټولني د تجزيې د «طبقاتي» ژبو او (طبقاتي) گرامر افسانه زموږ د ځينو خلکو په ذهن کي تلقين کړي.

همدارنگه پر و. ا ل استناد کوي او وايې چي ده په کپيټاليستي سيستم کي د دوو کلتورونو بورژوازي کلتور او پرولتري کلتور موجوديت منلی دی او په کپيټاليستي سيستم کي د ناسيوناليستي کلتور شعار، ناسيوناليستي شعار بولي. دا خبره بيخي سمه ده او په دې برخه کي دی کاملاً سم وايې مگر دا ددې سره، چي ژبه «طبقاتي» ده، اصلاً څه ارتباط لري؟ څرگنده ده چي هيڅ ارتباط نه لري مگر دغه خلک پر و. ا. ل. استناد کوي او دده دغه خبره رانقلوي چي په کپيټاليستي سيستم کي دوه کلتوره موجود دي، زما په فکر دوی غواړي، چي له دې لاري په لوستونکوکي دا تلقين کړي، چي په يوې ټولني کي د دوو کلتورونو بورژوازي کلتور او پرولتري کلتور موجوديت په خپله دا معنا لري، چي ژبي هم بايد دوي وي، ځکه چي ژبه د کلتور سره ارتباط لري. ددې څخه دا نتيجه اخلي چي و. ا. ل د يوې واحدي ملي ژبي د ضرورت څخه انکار کوي او ژبه طبقاتي گڼي.

په دې برخه کي ددغو خلکو اشتباه اصلاً په دې کي ده، چي دوی ژبي او کلتور سره گډوي او ژبه او کلتور يو شی بولي مگر کلتور او ژبه دوه بيل شيان دي. کېدای سي چي کلتور بورژوازي او سوسياليستي وي، مگر ژبه د پوهولو او پوهېدلو د وسيلي په حيث تل عمومي ولسي ده او بورژوازي کلتور او سوسياليستي کلتور ته خدمت کولای سي. آيا دا يو واقعيت نه دی، چي روسي، اوکرائيني ، ازبيکي ژبي چي نن ددغو ملتونو سوسياليستي کلتور ته ښه خدمت کوي، همدغه شان ئې د اکتوبر تر انقلاب د مخه ددغو ملتونو بورژوازي کلتور ته ښه خدمت کاوه؟

دوی په خپل دې تاييد سره، چي د دوو کلتورونو موجوديت د دوو بيلو ژبو د منځ ته راتگ او د يوې واحدي ژبي د ضرورت د نفي سبب کېږي، ستره اشتباه کوي. کله چي و. ا. ل د دوو کلتورونو په برخه کي رغيږي، نو دده د وينا اتکاء اصلاً پر دې ده، چي د دوو کلتورونو موجوديت د واحدي ژبي د نفي او د دوو ژبو د منځته راتگ سبب کېدای نه سي او ژبه بايد واحده وي کله چي د بوند غړو شروع وکړه چي و. ا. ل په دې متهم کړي، چي دی د واحدي ملي ژبي ضرورت ردوي او کلتور د «غيرملي» کلتور په بڼه تعبير او تفسير وي، نو و. ا، ل د دوی پرضد سخت پروټسټ وکړ او دا ئې اعلان کړه چي دی د بورژوازي کلتور پر ضد مبارزه کوي، نه د ملي ژبي پرضد، چي ضرورت ئې دی په خپله د يوه مسلم واقعيت په حيث تاييد وي. د تعجب خبره ده،چي زموږ ځينو خلکو هم د بوند د غړو پيروي وکړه او د دوی پر پله روان سول.

څه چي په واحدي ملي ژبي پوري اړه لري او و. ا. ل ئې د ضرورت په رد متهم سوي، دا ايجابوي،چي د و.ا. ل دې لاندي عبارت ته غوږ کښېږدو.

«ژبه د انسانانو د پوهولو او پوهېدلو مهمترينه وسيله ده د ژبي يووالی او بي خنډه (آزاد) تکامل ئې د اوسني کپيټاليزم سره د موافق واقعاً آزاد او وسيع چال چلند او پر ټولو مختلفو طبقو د نفوذ د آزادو او وسيعو گروپ بنديو د شرايطو څخه مهمترين شرط دی).

په پای کي پر ج. س استناد کوي او دده څخه د مثال په توگه دغه عبارت را اخلي، چي: «بورواژوازي او ناسيوناليستي گوندونه ئې هم پخوا او هم په اوسني مرحله کي ددغسي ملتونو اساسي رهبري کونکي قوه وه او ده» دا کاملاً سمه خبره ده. بورژوازي او ناسيوناليستي گوندونه ئې واقعاً بورژوازي کلتور رهبري کوي،لکه څنگه چي پرولتاريا او انټرناسيوناليستي گوند ئې پرولتري کلتور رهبري کوي. مگر دا ددې سره چي ژبه «طبقاتي» ده اصلاً څه ارتباط لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا دې خلکو ته دا څرگنده نه ده، چې ملي ژبه د ملي کلتور بنه ده، چې ملي ژبه دواړو (بورژوازي کلتور او سوسیالیستي کلتور) ته خدمت کولای سي؟ آیا زموږ خلک ددې مارکسیستي فارمول سره آشنا نه دي، چې ننني روسيې، اوکرایني، سپیني روسيې او داسي نورو... کلتورونه سوسیالیستي دي د محتوا په لحاظ ملي دی د شکل په لحاظ یعني د ژبې له پلوه آیا دوی ددغه مارکسیستي فارمول سره موافق دي؟

په دې برخه کي ددې کسانو اشتباه په دې کي ده، چې دوی د ژبې اوکلتور ترمنځ فرق نه ویني او په دې نه پوهیږي، چې کلتور د خپلي محتوا له پلوه د ټولني دتکامل د هري نوي مرحلي سره بدلیږي په داسي حال کي چې ژبه د څو مرحلو په اوږدو کي په اساسي ډول پرخپل حالت پاتي کېږي او نوي او زاړه کلتور ته یوشان خدمت کوي نو:

الف ـ ژبه دپوهولو او پوهېدلو د وسیلي په حیث واحده وه او ده دټولني له پاره عمومي وه او ده دهغي د ویونکو له پاره.

ب ـ د لهجي اوړرگون موجودیت د عمومي ولسي ژبې موجودیت نه رد وي،بلکي برعکس د عمومي ولسي ژبې موجودیت تایید وي، چې لهجي اوړرگون ئې د څانگو په حیث د هغي تابع دئ.

ج ـ د «طبقاتي» ژبې فارمول یو غلط غیر مارکسیستي فارمول دئ.

علمي جهانبیني او ژبپوهني مسئلي

(ژباړه)

د ژبې علایم

ژبه د هغو اجتماعي پدیدو څخه یوه پدیده ده، چې د ټولني د موجودیت په ټولو اوږدو کي فعالیت کوي. ژبه د ټولني د زیږیدو او تکامل سره زیږي او تکامل کوي او د ټولني د مړیني سره یو ځای مري. ژبه د باندي تر ټولني موجودیت نه لري، په همدي علت د ژبې قوانین او تکامل یوازي هغه وخت د درک وړ دی،چې د ټولني د تاریخ او د هغو خلکو د تاریخ سره یوځای وڅېړل سي، په کومو خلکو پوري چې دا ژبه اړه لري او ددې ژبې ویونکي او ایجادونکي دي.[۸]

ژبه یوه وسیله او آله ده، چې خلک ددې په مرسته یو له بل سره راشه درشه کوي، افکار سره تبادله کوي او د یوې مفاهیمي ته سره رسیږي، څرنگه چې ژبه د تفکر سره مستقیم ارتباط لري، نو په کلمه او په جملو کي د کلمو په ترکیب سره د تفکر نتیجي او انساني شعوري پرمختگونه ثبتوي او ساتي یې، چې په دې ډول په بشري ټولنه کي د افکارو د تبادلي امکانات برابروي.

د افکارو تبادله یو دایمي او حیاتي ضرورت دی، ځکه چې بې له دي د طبیعي قواوو پرضد په مبارزه کي او د لومړنۍ مادي احتیاجاتو په تولید کي د خلکو د گډ فعالیت تنظیم امکان نه لري د ټولني د تولیدي فعالیتونو پرمختگونه امکان نه لري او لنډه دا چې د ټولنیز تولید موجودیت ممکن نه دی ټولنه بې له داسي ژبې چې ټولنه پرې پوهېږي او د غړو له پاره ئې عمومي وي، خپل تولید قطع کوي تجزیه کېږي او په نتیجه کي د یوې ټولني په توگه خپل موجودیت له لاسه ورکوي. ددې په څنگ کي چې ژبه د مفاهیمي وسیله ده د ټولني د مبارزي اوتکامل آله هم ده.

لکه څنگه چې څرگنده ده د یوې ژبې د ټولو کلمو د ترکیب څخه د ژبې لغوي پانگه جوړیږي. د ژبې د لغوي پانگي مهمه برخه اساسي لغوي پانگه ده، چې ټولي اصلي اوبومي کلمې ئې اجزا دي او د ژبې د لغوي پانگي د اساسي هستي حیثیت لري. اساسي لغوي پانگه د ژبې د لغوي پانگي په تناسب ډېره محدوده مگر عمر ئې ډېر اوږد اوپیړیو، ته رسیږي او د ژبې د نوو کلمو د جوړیدو بنسټ تشکیلوي.

---

[۸] کابل مجله ۱۳۶۳ل کال ۸ ـ ۹گنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لغوي پانگه د ژبې د حالت تصوير منعکسوي، څومره چې د ژبې لغوي پانگه غني او هر اړخيزه وي په هغه اندازه ژبه غني او پرمختللې وي.

مگر لغوي پانگه په يوازې ډول ژبه نه سي جوړېدلای،بلکې لغوي پانگه د ژبې د تعميراتي موادو حيثيت لري، لکه څنگه چې په تعميراتي چارو کې بې له تعميراتي موادو څخه تعمير نه سي جوړېدای، خو بيا هم تعميراتي مواد د تعمير معنا نه لري همدارنگه هم لغوي پانگه په يوازې ډول ژبه نه ده، که څه هم ژبه بې له لغوي پانگې کوم مفهوم نه لري. لغوي پانگه هغه وخت ستر ارزښت پيداکوي، چې د ژبې د گرامر تر فرمان لاندې راځي. گرامر د کلمو دتغير اصول او قواعد په جمله کې د کلمو د ترکيب قوانين ټاکي او ژبې ته منظم، معقول او معنا لرونکی خصوصيت ورکوي. گرامر(مورفولوژي، نحو) د کلمو د تغير، په جمله کې د کلمو د ترکيب د قوانينو مجموعه ده.

ددغه گرامر په برکت ژبه دا امکانات ترلاسه کوي،چې بشري فکر ته شکل او صورت ورکړي او مادي ژبنۍ جامه ور واغوندي. د گرامر متمايز خصوصيت په دې کې دی،چې د کلمو د تغير د قوانينو په بيانولو کې، کومې مشخصې او معينې کلمې په نظر کې نه نيسي، بلکې کلمې په عمومي او مجرد ډول په نظر کې نيسي همدا رنگه کله چې د جملو د رغښت اصول او قواعد څرگندوي بيا هم کومې مشخصې او ټاکلې جملې او ټاکلي رغنده اجزا يې، لکه کوم ټاکلی مستند عليه کوم معين خبر په نظر کې نه وي بلکې په عمومي او کلي ډول بې له دې چې د يوې يا بلې مشخصې جملې د شکل سره ارتباط ولري په نظر کې نيسي.

گرامر هم د کلمو او هم د جملو په برخه کې ئې درلود، که څه هم قوانين او اصول ئې ابتدايې وو، خو په هرصورت يو گرامري سيستم و. را وروسته، د توليد انکشاف، د طبقو منځته راتگ، د ليک پيدايښت د دولت تشکيل، چې دخپلې اداري له پاره ئې د مراسلاتو تنظيم ته څه ضرورت درلوده او د تجارت انکشاف، چې د مراسلاتو تنظيم ته ئې لا زيات احتياج درلود، د چاپ د ماشين اختراع، د آثارو زياتوالی دې ټولو د ژبې په تکامل کې ستر بدلون راوست. ددغه وخت په اوږدو کې قبيلي او مليتونه تجزيه کېدل، سره بېلېدل، سره گډېدل او په پای کې ملي ژبې او دولتونه منځ ته راغلل، انقلابونه وسول، زاړه اجتماعي سيستونه په نوو اجتماعي سيستونو بدل سول. دغو ټولو تحولاتو په ژبه او د ژبې په تکامل کې لا نور ستر تغيرات راوستل.

مگر دا به ستره اشتباه وي، که فکر وسي چې د ژبې د تکامل پروسه د روبنا د تکامل يعنې د موجوده سيستم د ړنگيدو او د نوي د جوړيدو په څېر ده. په واقعيت کې د ژبې د تکامل لاره دا نه ده، چې موجوده ژبه دې ړنگه او پرځای دي نوي جوړه سي، بلکې ژبه د موجودې ژبې د انکشاف او پراخوالي او د اساسي عناصرو د بشپړولو له لاري تکامل کړی دئ. ژبه د يوه کيفي حالت څخه بل کيفي حالت ته په يوه غورځنگ سره د زاړه حالت په ړنگولو او د نوي په رامنځته کولو نه ده را اوښتي، بلکې په تدريجي او دوامداره ډول د زاړه کيفيت لرونکو عناصرو په مړه کېدو او د ژبې د نوي رغښت د نوي کيفيت لرونکو عناصرو په پاسره او اخيستنه د يوه کيفي حالت څخه بل کيفي حالت ته اوښتي ده.

وايې چې د ژبې د مرحلوي تکامل تيوري يوه مارکسيستي تيوري ده، ځکه چې دغه تيوري د زاړه کيفيت څخه نوي کيفيت ته ناڅاپي غورزنگ، د ژبې د تېرېدو د شرايطو په حيث تاييدوي. دا سمه نه ده، ځکه مشکله ده چې پدې تيورۍ کې دي کوم مارکسيستي څه ـ مه پيدا کړو او که چيري مرحلوي تيوري واقعاً د ژبې د تکامل په تاريخ کې ناڅاپي غورځنگ تاييدوي، نو پدې تاييد سره لاخپل مخ توروي. مارکسيزم د ژبې په تکامل کې ناڅاپي غورځنگ يعنې د موجودې ژبې ناڅاپي او فوري مړينه او د نوي ژبې ناڅاپي جوړيدل نه تاييدوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لافارک پر حقه نه و، کله چي په فرانسه کي د اووه لس سوه نهه اتيا(۱۷۸۹) او اوه لس سوه څلور نوي يم (۱۷۹۴) کلونو ترمنځ پرناڅاپي ژبني انقلاب رغيده.

(وگوری دلافارگ رساله،ژبه او انقلاب) هغه وخت په فرانسه کي هيڅ ډول ژبنی انقلاب او هغه هم ناڅاپي نه و پيښ سوی. داسمه ده چي په دغه مرحله کي د فرانسوي ژبي لغوي پانگه په نوو کلمو او د ځينو کلمو په معنا کي بدلونونه راغلل او بس، نو دغسي بدلونونه په هيڅ صورت د ژبي سرنوشت نه ټاکي. په ژبه کي د اهميت وړ د ژبي گرامري سيستم دی او اساسي لغوي پانگه ده. خو د فرانسي د بورژوازي انقلاب په مرحله کي نه يوازي داچي د فرانسوي ژبي گرامري سيستم او اساسي لغوي پانگه محوه نه سول، بلکي تر ننني ورځي پوري ئې په اوسني فرانسوي ژبه کي خپل ژوند ته دوام ورکړی دئ.

دا خو اصلاً د بحث وړ نه ده، چي پنځه کلنه شپږکلنه لنډه موده (ناڅاپي ژبنی انقلاب) دي د يوې موجودي ژبي د محوه کېدو او د نوي ملي ژبي د جوړيدو له پاره کافي وگڼله سي، نه يوازي داچي دا موده ډېره لنډه ده،بلکي خندونکي ده، ددې له پاره پېړی په کار دي مارکسيزم فکر کوي چي:

ژبه د زاړه کيفي حالت څخه، نه د غورځنگ له لاري او نه هم د موجودي ژبي د محوه کېدو او د نوي د جوړېدو له لاري، نوي کيفي حالت ته اوړي.

لازمه ئې بولم د غورځنگ علاقه مندانو او پلويانو تر غوږه ئې ورسوم، چي د زاړه کيفيت څخه نوي کيفيت ته د تېرېدو د غورځنگ قوانين نه يوازي داچي د ژبي د تکامل په تاريخ کي د تطبيق وړنه دي، بلکي د نورو زيربنايې او روبنايې اجتماعي پديدو په برخه کي هم تل صدق نه کوي. غورځنگ د هغي طبقاتي ټولني له پاره چي پر دښمنو طبقو سره بيلې سوي وي حتمي دي مگر دهغي ټولني له پاره، چي دښمني طبقي نه لري، هيڅکله حتمي او ضروري نه دي.

موږ د اتو، لسو کلونو په اوږدو کي د خپل هېواد (شوروي اتحاد) د کرني په ساحه کي بورژوازي انفرادي زراعتي سيستم په سوسياليستي، کلخوزي سيستم بدل کړ. په کلي کي د بورژوازي اقتصادي سيستم ړنگول او د نوي سوسياليستي سيستم جوړول دا يو انقلاب و. مگر دغه انقلاب د غورځنگ او ټوپ په توگه، يعني د موجود حکومت په درولو ترسره نه سو. بلکي په کلي کي د زاړه بورژوازي سيستم څخه نوي سيستم ته د تدريجي تېرېدو له لاري سرته ورسيد.

دا کار ځکه موافقانه اجرا سو، چي دغه انقلاب په کلي کي له پاسه او د مسلط حکومت په تشبث او ابتکار او د بزگرو د اکثريت په حمايې سرته ورسيد.

وايې چي د ژبو د گډوډيدو يو زيات شمېر تاريخي حقايق ددې دليل کېدای سي، چي سړی دي گومان وکړي چي د ژبو د گډيدو په وخت کي په ناڅاپي ډول د غورځنگ له لاري د زاړه کيفيت څخه نوي کيفيت ته په تېرېدو سره نوې ژبه منځته راځي دا بيخي غلطه ده.

د ژبو گډيدل بايد د يوازيني فيصله کوونکي عمل او ضربي په خير مطالعه نه سي چي د څو کلونو په اوږدو کي ئې نتيجي راوزي. د ژبو گډيدل يوه اوږده پروسه ده، چي په سلگونو کلونه دوام کوي، ځکه نو په دې برخه کي هيڅ ډول غورځنگ اصلاً طرحه کيدای نه سي.

همدارنگه بيخي غلطه ده، که داسي فکر وسي، چي د گډيدو مثلاً د دوو ژبو د گډيدو په نتيجه کي دي يوه داسي نوي دريمه ژبه منځته راسي، چي د گډيدونکو ژبو له يوې ژبي سره دي ورته نه وي او د کيفيت له پلوه دي د گډيدونکو ژبو له

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرې يوې ژبې سره تفاوت ولري په واقعيت کي د ګډيدو په وخت کي يوه ژبه د نورو په منځ کي بريالي راوزي، خپل ګرامري سيستم ساتي، خپله اساسي لغوي پانګه ساتي او د خپلو داخلي قوانينو د تکامل سره سم مخ پر تکامل روانيږي.

مګر بله ژبه به تدريجي ډول خپل کيفيت له لاسه ورکوي او ورو، ورو مري، ځکه نو د ګډيدو په نتيجه کي کومه نوي دريمه ژبه منځته نه راځي،بلکي يوه ئې د خپل ګرامري سيستم او اساسي لغوي پانګي سره ساتل کېږي او دخپلو داخلي قوانينو د تکامل سره سم د تکامل امکانات ور په برخه کېږي. البته په دې پروسه کي د بريالي ژبي لغوي پانګه د مغلوبي ژبي د لغوي پانګي څخه په اخيستنو سره غني کېږي.

په دې اخيستنو سره نه داچي، خواريږي، بلکي برعکس تقويه کېږي. دمثال په ډول د روسي ژبي سره هم دغسي پيښه سوي ده. د روسي ژبي سره ددې تاريخي تکامل په اوږدو کي د مختلفو خلکو ژبي ګډې سوي دي، خو د اتل بريالي ځني وتلي ده، څرګنده ده،چي د روسي ژبي لغوي پانګه د نورو ژبو د لغوي پانګو څخه په اخيستنو سره بشپړيده. په دې کار نه دا چي ضعيفه نه سوه بلکي برعکس غني او تقويه سوه.

څه چي د روسي ژبي په ملي خصوصيت پوري اړه لري ويلای سو، چي هغه ملي خصوصيت ئې وساته او ډېره کوچنۍ صدمه هم ور ونه رسيده، ځکه چي خپل ګرامري سيستم ئې وساته خپله اساسي لغوي پانګه ئې وساتله او د خپلو داخلي قوانينو د تکامل په بشپړيدو سره مخ په وړاندي د تکامل پر لور روانه سوه.

په دې کي هيڅ شک نسته، چي د ګډيدو تيوري شوروي ژبپوهني ته کوم ګټور څه نه سي ورکولای. که چيري دا سمه وي، چي د ژبپوهني اساسي مسئله د ژبي د تکامل د داخلي قوانينو څېړنه نه ده نو دا بايد ومنو چي د ګډيدو تيوري نه يوازي دا چي دا مسئله نه حلوي حتی طرحه کوي ئې هم نه اصلاً دا تيوري توجه نه ورته کوي يا دا چي نه په پوهيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پايله

ددې مونو گراف په بشپړولو سره زه په دې و توانېدم، چې د ښاغلي دوکتور عبدالحکيم هلالي خپرې ورې مقالې د مختلفو جريدو او مجلو څخه را ټولي کړم. پر اهميت، کميت، اړتيا او ارزښت ئې وړغېږم، همدارنگه دده پر ژباړو هم څه ناڅه رڼا واچوم يعني د ژباړي ژبه، ارزښت، کميت او ځانگړنو باندي يې بحث وکړم، ترڅو دده دغه مقالې خوندي سي او د ژبپوهني په برخه کي، چي زموږ په ژبه کي سخته اړتيا ورته ليدل کېږي استفاده ورڅخه وسي او د پښتو ژبي د ژبپوهني برخه په بډايه سي.

دا مونوگراف (سريزه، مننليک، شاليد، د څېړني ميتودولوژي، ستونزي،اصلي محتوا، وړانديزونه او مأخذونه) لري، چي هر يو ئې د مونوگراف ليکني له اُصولو او پرنسيپونو سره سم ليکل سوی. په مونوگراف کي لومړی دهلالي صاحب پېژندنه او آثار راغلي، وروسته د ژبپوهني اړوند معلومات راغلي، بيا د ژباړي اړوند ځينو ټکو ته اشاره سوي او په پسي د هلالي صاحب مقالې راوړل سوي دي. ان شاء الله ددې مقالو په راټولو سره به د ژبپوهني د زده کوونکو له پاره د ژبپوهني اړوند ډېره غنيمت ډاتا په لاس راغلي وي او د ژبپوهني د موادو کمبود به څه نا څه رفع سوی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړانديزونه

۱ـ د پښتو ژبي د ژبپوهني اړوند مواد، چي مختلفو ليکوالانو په بېلابېلو وختونو کي ليکلي او د هېواد په مختلفو مجلو او جريدو کي خپاره سوي، تيت او پرک دي نورو محصلينو ته دي دنده ورکړل سي ترڅو دغه خواره، واره مواد سره راټول او دپښتو ژبپوهني پانگه پرې غني سي.

۲ـ د ډاکتر عبدالحکيم هلالي د پېژندني سمينار دي جوړ سي.

۳ ـ د ډاکتر هلالي مقالې دي د ځانگړي اثر په توگه چاپ سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

۱: ربښتين. زېور، زرغونه(۱۳۹۵ل).،پښتو نحوه(گرامر).(۴مخ)، مومند خپرندویه ټولنه، جلال آباد.

۲ : خویشکی. محمدصابر،(۱۳۹۳ل)، پښتو غږپوهنه او وییپوهنه(ز مخ)، مومند خپرندویه ټولنه،جلال آباد.

۳ : شاکر. نور احمد، پوهندوی، (۱۳۵۰ل).، ژبنۍ څېړني، دولتي مطبع،کابل.

۴: تږی. حبیب الله، ډاکټر، (۱۳۸۹ل)نوې ژبپوهنه او ژبني مسایل،دوهم چاپ،گودرخپرندویه ټولنه، جلال آباد.

۵: لودین. محمد دولت، (۱۳۹۵ل)د ژبپوهني عمومي مسایل،لومړی چاپ، جوی شیر، کابل.

٦: ښکلی. اجمل،(۱۳۹۳)ل کال، د ژباړي اصول، مومند خپرندویه ټولنه، جلال اباد.

۷: ستانکزی. رفیع الله(۱۳۹۳ل) د ژباړي فن، مومند خپرندویه ټولنه جلال آباد

۸: زیری جریده مختلف کلونه او مختلفي گڼي.

۹: کابل مجله مختلف کلونه، مختلفي گڼي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

abstract

Dr. Abdul Hakim Hilali was born in kutalak village of Gulistan district of Farah in 1314 year.

Initially conducted the seminary in Nimroz province, educated secondary and secondary education schools in Kabul. Mr. hilali arrives in the first row of the country's great linguists, who studied the Ph.D. degree's in the field of linguistics. His mother tongue has given valuable services to the language of linguistic literature in Pashto, printing special arts, and publishing numerous articles and magazines in various parts of the linguistic literature, in which my various articles in this monograph are published. Receive this article, with the most of the current textbooks and compliant with the rules of writing article. Hilali sahib has also translated several articles from Russian into Pashto, which I used to hang on monograph.

(c) ketabton.com: The Digital Library

Ministry of Higher Education

Kandahar University

Faculty of Languages and Literature

Department of Pashto Language and Literature

Monograph for Bachelor's Degree

Dr. Abdul Hakim Hilali Introduction and linguistics Articles

Compiled by: M. Tahir karyab

Adviser: Teaching Assistant Matiullah Rohyal

Year: 2018

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

Ministry of Higher Education

Kandahar University

Faculty of Languages and Literature

Department of Pashto Language and Literature

Monograph for Bachelor's Degree

Dr. Abdul Hakim Hilali Introduction and linguistics Articles

Compiled by: M. Tahir karyab

Adviser: Teaching Assistant Matiullah Rohyal

Year: 2018

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library